

Leimautumistarinoita nuoruudesta

Narratiivinen tutkimus huostaanotettujen sijaishuoltonuorten kohtaamasta leimasta

Katariina Leinonen (0306924)

Pro Gradu -tutkielma

Syksy 2012

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Leimautumistarinoita nuoruudesta – narratiivinen tutkimus huostaanotettujen sijaishuoltonuorten kohtaamasta leimasta

Tekijä: Katariina Leinonen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ_X_Sivulaudaturtyö__Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 71

Vuosi: 2012

Tiivistelmä:

Tämän tutkimuksen aiheena ovat huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisen kokemukset. Aihe on ajankohtainen, sillä huostaanottojen lukumäärät ovat nousussa, ja yhteiskunnassamme vallitsee edelleen ennakkoluuloisia asenteita huostaanotettuja kohtaan. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten leimautuminen ilmenee huostaanotettujen sijaishuoltonuorten elämässä heidän kokemustensa perusteella. Vastausta tähän kysymykseen etsittiin tarkastelemalla, mitä sijaishuoltonuoret kirjoittavat kokemuksistaan Internet-sivustojen huostaanottoaiheisilla keskustelupalstoilla. Tutkimuksen olennaisimpana käsitteenä toimii leima, joka rajattiin käsittelemään huostaanotettuja sijaishuoltonuoria. Nuoruus on moniulotteinen ja toisinaan myös haastava ikävaihe, ja kun siihen vielä liitetään huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen, saadaan leimautumisen ilmiölle kiinnostava tarkastelukulma.

Tämä tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Tutkimusaineisto koostui seitsemälle eri Internet-sivuston keskustelupalstalle kirjoitetuista kommentteista, joista analysoitaviksi valikoitui 23 kommenttia, jotka kuvasivat leimautumisen ilmiötä eri näkökulmista. Tutkimus pohjautuu narratiiviselle tutkimusotteelle, sillä kokemuksiin jakaneiden kommentit olivat eräänlaisia kertomuksia heidän elämäkokemuksistaan. Narratiivisen analyysin keinoin tutkimuksessa pyrittiin luomaan uutta narratiivia huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisen kokemuksista. Tutkimustulokset osoittivat leiman olevan moninainen, ja toisaalta yksilöllinen ilmiö. Leima ilmenee nuorten elämässä lukuisissa eri muodoissa, joista yleisimpiä olivat syrjiminen ja ennakkoluuloisuus, alentava kohtelu ja hyväksikäyttö, byrokratia ja välinpitämättömyys sekä periytyvä leima. Mahdollista oli myös se, että nuori häpesi huostaanottoa ja pelkäsi muiden halveksuvaa käytöstä, mikä aiheutti hänelle tunteen leimasta. Joukossa oli myös kokemuksia siitä, että huostaanotto ja sijaishuolto eivät olleet lainkaan leimaavia.

Huostaanotettujen sijaishuoltonuorten kokemalle leimalle oli löydettävissä yksi yhteinen piirre – syrjintä. Leimaan liittyi aina läheisesti syrjiminen. Leimaaminen saattoi ilmetä erilaisuuden perusteella tapahtuvana syrjimisenä, tai syrjivinä puhe- ja käytöstapoina. Toisaalta jo leimaaminen itsessään on syrjivää toimintaa. Tutkimuksesta kävi ilmi, että leiman kokemus on erittäin henkilökohtainen, ja se vaihtelee eri ihmisten keskuudessa. Uusia leiman muotoja kehittyy jatkuvasti, joten myös leimautumisen ilmiöön liittyvää tutkimusta on kehitettävä.

Avainsanat: Leima, syrjintä, huostaanotto, sijaishuolto

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_X_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_X_ (vain Lappia koskevat)

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Huostaanotetut nuoret ja leimautuminen.....	6
	2.1 Leiman historia ja nykyiset merkitykset	6
	2.2 Huostaanotto ja sijaishuolto leimautumisen kokemusten taustalla	13
	2.3 Syrjiminen leimaamisen ilmentäjänä	21
3	Tutkimuksen toteutus	24
	3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys	24
	3.2 Tutkimuksen narratiivinen näkökulma.....	25
	3.3 Tutkimusaineisto ja Internet tutkimusfoorumina	29
	3.4 Aineiston analyysi	35
	3.5 Tutkimuksen eettisyys.....	37
4	Leiman muodot huostaanotettujen tarinoissa	40
	4.1 Syrjiminen ja ennakkoluuloisuus	40
	4.2 Alentava kohtelu ja hyväksikäyttö	44
	4.3 Byrokratia ja välinpitämättömyys	48
	4.4 Periytyvä leima.....	53
	4.5 Häpeän ja halveksuvan kohtelun pelko	56
	4.6 Huostaanotto ilman leimautumisen kokemuksia.....	58
5	Pohdinta.....	62
	Lähteet.....	66

1 Johdanto

Sosiaalihuollossa asioimiseen liittyy – valitettavaa kyllä – perusteltu huoli tulla leimatuksi. Jo se, että henkilö on sosiaalityön asiakkaana, riittää usein leimaamisen syyksi. Merkitystä ei aina ole edes sillä, onko henkilö sosiaalityön asiakkaana omasta syystään vai pakon sanelemana. Tällaisesta pakkotilanteesta on kyse esimerkiksi silloin, kun nuorta leimataan huostaanoton ja kodin ulkopuolelle sijoittamisen vuoksi. Toisaalta on mahdollista, että ihmisen maine voi tahriintua – ja häntä saatetaan siten leimata – myös täysin muualla kuin sosiaalihuollon asiakassuhteissa (Paaso 2007, 40).

Leimaaminen ja leimautuminen ovat moniulotteisia ilmiöitä, jotka nousevat nykyään esiin niin mediassa kuin ihmisten välisissä keskusteluissa. Vaikka suomalaisessa kulttuurissa erilaisuus on arkipäivää, leimaamista kohdataan silti yhä paljon. Hyvin usein näkymätöntä leimaa kantavat sellaiset henkilöt, jotka poikkeavat niin kutsutusta valtavirrasta – ihmiset, jotka ovat muiden silmissä erilaisia verrattuna siihen, mikä määritellään normaaliksi. Leima on perinteisen määrittelytavan mukaan viitannut yksilön näkyvään tai näkymättömään ominaisuuteen tai maineeseen, mutta nykyään leiman, eli stigman, käsite on laaja (Noppari 2006, 172). Useimmiten leimaaminen nähdään negatiivisena ilmiönä, ja sillä voi olla vaikutuksia ihmisen identiteettiin ja sen kehityksen suuntaan. En kuitenkaan kiistä, etteikö leimaaminen tietyissä tilanteissa voisi olla myös positiivinen asia. Tässä tutkimuksessa korostuvat kuitenkin leimaamisen negatiiviset vaikutukset, jotta sen haitallisuus nousisi ihmisten tietoisuuteen, vaikuttaen heidän asenteisiinsa ja toimintaansa.

Tutkimukseni aiheena ovat huostaanotettujen, sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten leimautumisen kokemukset. Aihe on erittäin ajankohtainen, sillä huostaanottojen lukumäärät ovat kasvussa, ja samaan aikaan yhteiskunnassamme vallitsee edelleen ennakkoluuloisia asenteita huostaanotettuja sijaishuoltonuoria kohtaan. Usein nuoria leimataan huostaanoton vuoksi ilman kunnollista ja perusteltua syytä. Toki tietynlainen kategorisointi on normaalia ja helpottaa asioiden jäsentämistä arjessa, mutta liian laajaksi menevä luokittelu aiheuttaa väärinkäsityksiä ja loukattuja identiteettejä. Mielestäni aihetta tutkimalla ja sitä julkiseksi tuomalla tilannetta voidaan saada muutettua parempaan suuntaan.

Tutkimuksessani pohdin leimautumista nuorten omasta näkökulmasta – heidän omia kokemuksiaan hyväksi käyttäen. Kokemukset ovat tietynlaisia muistoja, jotka tallentuvat muistiin – mikään koettu ei katoa mielestä (Järventie 2001, 113). Lastensuojelun sosiaalityön toimintakentälle sijoittuvassa tutkimuksessani pyrin vastaamaan kysymyksen siitä, millaisissa muodoissa ja minkälaisina kokemuksina leimautuminen ilmenee huostaanotettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen nuorten elämässä ja arjessa. Vastausta tähän kysymykseen etsin tutkimalla, mitä huostaanotetut sijaishuollossa asuvat nuoret – tai sen aikanaan kokeneet henkilöt – kirjoittavat kokemuksistaan Internetin keskustelupalstoilla.

Internetistä saatava tieto poikkeaa omalla tavallaan perinteisistä tiedonlähteistä, kuten sanomalehdistä, kirjoista ja televisiosta. Tällainen tieto on julkista ja kaikkien käytettävissä olevaa. Siihen täytyy osata suhtautua erityisen kriittisesti, sillä tällainen julkisuus ja tiedon muokattavuus mahdollistavat myös tiedon epäluotettavuuden. Kriittisyydellä tarkoitetaan pyrkimystä huomioida se, että sosiaaliset käytännöt ja kielenkäyttötavat sisältävät erilaisia syy- ja seuraussuhteita, joita ei ilman tarkempaa pohdintaa välttämättä edes huomaa (Fairclough 1997, 74–74). Kriittinen lukutaito antaa henkilölle valmiuksia suhtautua tietynlaisella varauksella niin yhteiskunnan kuin yksilönkin arvoihin ja moraaliin, ja sitä kautta näiden ihmisten tuotoksiin – oli kyseessä puhe, teksti tai toiminta. Kriittisessä lukutaidossa korostuukin yksilön oma ajattelu, pohdinta ja harkinta tiedon paikkansa pitävyydestä.

Internet on kuitenkin noussut yhteiskunnassamme merkittävään asemaan, ja se saavuttaa erityisesti juuri oman kohderyhmäni – nuoret. Valitsin Internetin keskustelupalstat tutkimusfoorumikseni sen vuoksi, että halusin tietynlaisen ”byrokratiasta vapaan” ilmiön. Tällä tarkoitan sitä, että en halunnut esimerkiksi etsiä haastateltavia sosiaalitoimen kautta, vaan haluan, että sijaishuoltonuoret – tai sijaishuollossa aikanaan eläneet – ovat omatoimisesti kenenkään pyytämättä jakaneet kokemuksiaan toisille ihmisille. Mielestäni juuri tällainen aineisto on hedelmällistä ja aitoa, sillä silloin kokemusten kertojat ovat omatoimisesti käyttäneet aikaansa herättääkseen aiheesta keskustelua. Leiman kokijoilla on leimautumisesta paljon sellaista tietoa, jonka jakaminen ihmisten keskuuteen tekee selvyyttä siitä, mitä leimautuminen käytännön ilmiönä merkitsee. Näiden kokemusten avulla pystytään paremmin selvittämään, miten leimautuminen ilmenee ihmisten elämässä – eli millaisia käsityksiä leimasta ja sen kokemisesta ihmisillä on. Myös Internetin mahdollistama anonymiteetti viehättää minua, sillä se näyttää rohkaisevan ihmisiä jakamaan todellisia kokemuksiaan pelkäämättä tunnistamisen vaaraa.

Halusin ottaa huostaanoton ja sijaishuollon kokeneiden omia kertomuksia mukaan tutkimukseeni, sillä uskon, että heidän näkökulmansa antaa ilmiölle piirteitä, jotka tuottavat siitä uudenlaista ymmärrystä. Nuoren näkökulman tuominen tutkimukseen on tärkeää, sillä he ovat oman elämänsä asiantuntijoita (Holland 2009, 232). Kuka nimittäin osaisi kertoa paremmin sijaishuoltoon nuoren kokemasta leimasta, kuin sellainen henkilö, joka on sen itse kokenut?

Tutkittavien henkilöiden sukupuoli ei nouse merkitykseen omassa tutkimuksessani, ja se on tekijä, johon en kohdista analyttistä katsettani. Tutkimani kirjoitukset ovat sukupuolisesti anonyymeja, ja koen, että jokaisen huostaanoton ja sijaishuoltoelämän kokeneen ihmisen kokemukset ovat yhtä tärkeitä – oli kirjoittajan sukupuoli kumpi tahansa. Ikähaarukkaa en tutkimukseeni osallistuville aseta, sillä haluan kuulla kokemuksia kaiken ikäisiltä ihmisiltä – kokemuksia kerään kuitenkin heidän *nuoruudestaan*, jolloin huostaanotto vielä oli voimassa, ja he olivat sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Nuoruusiässä kokemuksia värittää se tosiseikka, että nuoret – enemmän kuin mikään muu ikäluokka – kokevat tarvetta olla samankaltaisia kuin muut (Lämsä 2009, 102). On mielenkiintoista kuulla kokemuksia niin parhaillaan sijaishuollossa eläviltä kuin sen aikanaan kokeneilta henkilöiltä – nuoruuden kokemukset kun voivat olla hyvin erilaisia eri aikana eläneiden kohdalla. On tärkeää tarkastella eri-ikäisten ihmisten näkökulmia, jotta saadaan tuotua esille mahdollisimman useita leiman muotoja. Tärkeää tutkimuksessa ei siis ole kokemuksen jakajan ikä tai sukupuoli, merkittävään rooliin nousevat ainoastaan hänen nuoruudenkokemuksensa huostaanoton ja sijaishuollon kautta tulleista leimautumisen kokemuksista.

Tutkimukseni avulla haluan tuoda näkyväksi leimautumisen merkityksiä huostaanotettujen sijaishuoltoon nuorten elämässä. Leima ilmenee usein syrjivänä käytöksenä, ja on mahdollista, että se voi joissakin tapauksissa johtaa nuoren syrjäytymiseen ystävien piiristä, erilaisista sosiaalisista ryhmistä ja yhteisöistä, sekä jopa koko yhteiskunnan piiristä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole yleistää, että huostaanotettut sijaishuoltoon nuoret olisivat syrjäytyneitä, vaan tuoda esille, että tällainen syrjäytymisen prosessi on mahdollinen. Yleensä syrjäytyneiksi määritellään sellaiset ihmiset, jotka eivät kykene tai eivät halua sopeutua niin kutsuttuun normaaliin elämään (Kajanoja 2001, 202). Leimattujen sijaishuoltoon nuorten kohdalla tällaiseen normaalielämään sopeutumiseen ei edes anneta mahdollisuutta, vaikka halu tai kyky löytyisi. Pyrkimyksenäni on luoda keskustelua siitä, miten ennakkoluuloisia asenteita ja niiden vaikutuksia ihmisten toimintaan saataisiin vähennettyä, ja mitä voitaisiin tehdä, jotta huostaanotettu-

jen nuorten leimaamista saataisiin vähennettyä. Jotta näihin kysymyksiin löydettäisiin vastauksia, on olennaista tietää, miten huostaanotetut sijaishuoltonuoret kokevat leimaamisen omassa elämässään, ja juuri siitä tässä tutkimuksessa on kysymys.

Jo Internetin keskustelupalstojen maailmaan perehtyessäni huomasin huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksiaan kertovien henkilöiden kommenteissa korostuvan vahvan kerronnallisuuden. Osa kommenteista oli pitkiä, ja niissä oli selkeä juoni – tällaiset kommentit kertoivat selkeän tarinan, eli narratiivin, joka eteni huostaanoton ja sijoittamisen tapahtumisesta leimautumisen kokemusten kautta aina nykypäivään saakka. Osa kommenteista taas oli lyhyempiä, mutta myös niistä kuului läpi tarinalle ominainen piirre: muutos. Jokaisesta kommentista oli löydettävissä muutos – muuttuohan nuoren elämä huomattavasti, kun hänet huostaanotetaan. Tällainen muutosluontoisuus korostuu entistään, jos nuorella on huostaanotosta ja sijaishuollosta huonoja kokemuksia – leima muuttaa nuoren elämää.

Koska kokemuksiin jakaneiden henkilöiden tarinoissa korostui kerronnallisuus, tulin siihen tulokseen, että oman tutkimukseni kohdalla paras metodologinen vaihtoehto olisi narratiivinen tutkimus. Narratiivisella tutkimuksella tarkoitetaan sellaista tutkimusta, jossa välineenä ymmärrykseen käytetään tarinan, kertomuksen ja narratiivin käsitteitä, ja jossa aineisto koostuu kirjoitetuista tai puhutuista tarinoista (Hänninen 2000, 14–15). Tutkimuksessani käytän apuna kaikkia kolmea edellä mainittua käsitettä – käytän niitä synonyymeina, eli ne kaikki saavat samanlaisen merkityksen.

Tutkimuksessani narratiivinen ote näkyy siten, että käsittelen aiheitani – huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisen kokemuksia – heidän kirjoittamiensa tarinoiden avulla. Näitä kertomuksellisia kommentteja analysoiden pyrin luomaan uudenlaista tarinaa leimautumisen ilmiöstä suhteessa sijaishuoltonuoriin. Olen käyttänyt tutkimuksessani narratiivista tapaa tehdä analyysia. Siinä päähuomio on kertomuksen sisällössä, eli niissä merkityksissä, joita tarinan kertoja antaa omille elämäkokemuksilleen (Kaasila 2008, 48).

Koen narratiivisen otteen olevan erityisen tärkeä oman tutkimukseni onnistumisen kannalta. Kertomukset ovat ihmisille luonteenomainen tapa ilmaista itseään, ja narratiivien avulla ihminen rakentaa – tiedostaen tai tiedostamattaan – omaa identiteettiään. Myös oman elämän vaikeita kokemuksia ja tapahtumia on toisinaan helpompaa hahmottaa ja jäsentää kertomusten avulla. Kun omat kokemukset voi kirjoittaa ylös – pohtia ja harkita sanavalintoja ja lauserakenteita – itsensä ilmaiseminen voi olla helpompaa. Muodos-

tamalla oman elämäntarinansa kertomusten avulla – esimerkiksi juuri kirjoittamalla kommentteja Internetin keskustelupalstoille – tuotetaan samalla myös arvokasta tietoa siitä, miten nämä vaikeat kokemukset ovat syntyneet. Tämä on ajatuksena myös omassa tutkimuksessani. Jotta huostaanotettujen sijaishuoltoonujen leimautumisen kokemuksia voitaisiin vähentää ja ennaltaehkäistä, on olennaista tietää, miten nämä kokemukset ovat heidän omasta näkökulmastaan syntyneet.

2 Huostaanotetut nuoret ja leimautuminen

2.1 Leiman historia ja nykyiset merkitykset

Nykyaikana viittaukset leimaan, eli stigmaan, ovat arkipäiväisiä mediassa ja yleisessä puheessa. Termi yhdistetään helposti lähes kehen tahansa ”huonomaineiseen” henkilöön, ryhmään, aktiviteettiin, ammattiin tai paikkaan. Silti leiman käsite on yhä melko epätarkka. (Page 1984, 1.) Vaikka leimautumisesta ja leimaamisesta puhutaan paljon, eri ihmiset saattavat tarkoittaa niillä erilaisia asioita. Tarkastelen ensin stigman historiaa, koska siten voin avata ymmärrystä sen nykyisistä merkityksistä.

Alun perin leima, eli stigma, on viitannut johonkin näkyvään merkkiin, joka ihmisessä on ollut. Leima on ollut muille ihmisille osoituksena siitä, että ihminen on jotenkin poikkeava. (Granfelt 1992, 46–47.) Leimautuminen on aikanaan liitetty mm. arvokkuuden puuttumiseen, huonoon kohteluun, pelotteluun, arvonalennukseen, häpeään, taloudellisiin vaikeuksiin, epäedullisessa asemassa olemiseen, riittämättömyyteen ja epäönistymiseen, etujen hakemiseen, merkitsemiseen ja huonommuuden tunteisiin (Spicker 1984, 61). Aikanaan leimaan ja leimautumiseen ovat liittyneet eristäminen, karkottaminen ja laiminlyönti. Nämä ovat niitä toimenpiteitä, joiden kohteeksi kehitysvammaiset, liikunnallisesti rajoitteiset sekä mielenterveysongelmaiset henkilöt ovat historian aikana joutuneet yhteisöissään. (Noppari 2006, 175.) Historiallisesti ihmisen leimautuminen on siis johtunut jostakin ”valtavirrasta” poikkeavasta ominaisuudesta, joka on yleensä ollut näkyvä, kuten esimerkiksi juuri liikunnallinen rajoitteisuus. Nyky aikaan verrattuna leima on kuitenkin ennen ollut huomattavasti voimakkaampi ja ulottunut laajemmalle. Nykyään suvaitsevaisuus on ainakin suomalaisessa yhteiskunnassa kasvanut ja ulottuu sen verran laajalle, että esimerkiksi mielenterveysongelmaisista tai kehitysvammaisista ei leimata niin voimakkaasti, että heitä laiminlyötäisiin tai heidät eristettäisiin täysin muun maailman ulkopuolelle. On kuitenkin huomattava, että kyseessä on kulttuurinen ilmiö. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikissa yhteiskunnissa tilanne ei ole muuttunut yhtä hyväksi kuin esimerkiksi Suomessa.

Länsimaissa leiman lähtökohdat sijoittuvat kreikkalaiseen antiikkiin. Kreikan kielen sana stigma tarkoitti jälkeä, osoitusta tai todistusta, mutta myös täplää tai tahraa, joka oli leikattu tai poltettu ihmisen ihoon. Poltinmerkki tehtiin kuumalla raudalla rikollisen tai orjan kasvoihin. Myöhemmin tämä merkki alkoi koskea myös muita niin kutsuttuja yhteisöllisiä hylkiöitä, joita tuli vältellä heidän poikkeavuutensa vuoksi. (Noppari 2006,

176.) Historiansa alkuvaiheessa leima oli siis niin vahva merkki poikkeavuudesta, erilaisuudesta ja synnillisyydestä, että leimattuja ihmisiä tuli karttaa kaikin keinoin. Stigmatisoituja henkilöitä ei hyväksytty yhteisön täysivaltaisiksi jäseniksi, vaan he olivat hylkiöitä.

Ajan kuluessa stigma-sana muutti merkitystään ja se alkoi tarkoittaa Kristuksen haavoja, jotka henkilö saattoi saada kehoonsa pyhimyksellisenä ominaisuutena. Noitavainojen aikaan stigma taas tarkoitti paholaisen merkkejä, jollaisia uskottiin olevan noidissa. Merkki saattoi olla esimerkiksi arpi, luomi tai syntymämerkki. (Noppiari 2006, 176.) Vähitellen myös lääketiede otti leima-käsitteen käyttöönsä. Se alettiin liittää lepraan sairastaviin ihmisiin. Lepran kadottua Euroopasta leima alkoi siirtyä muihin henkilöryhmiin. Myöhemmin esimerkiksi mielenterveysongelmaiset henkilöt joutuivat leimaamisen kohteeksi ja heidät eristettiin muista ihmisistä. (Noppiari 2006, 176–177.) Leimaautuminen on siis alkuaajoistaan lähtien liittynyt poikkeavuuteen ja erilaisuuteen. Leimaamisen kohteeksi ovat joutuneet ihmiset, jotka ovat jollakin tavalla poikenneet muista ihmisistä – valtavirrasta. Huomattavaa on se, että leimatuiksi joutuneet eivät yleensä koskaan ole olleet poikkeavia omasta tahdostaan. Ihmiset ovat siis useimmiten leimaautuneet sellaisten asioiden vuoksi, joihin he eivät millään tavalla voi itse vaikuttaa.

Vaikka leiman käsite liittyy nykyään hieman eri asioihin ja ilmenee hieman erilaisissa yhteyksissä kuin ennen, on sen perimmäinen merkitys silti säilynyt samana. Näkymättömän leiman saavat osakseen ne, jotka poikkeavat valtavirrasta. Yleensä stigma liitetään niihin ”alempiarvoisiin” ominaisuuksiin, joita yleisesti pidetään normeja rikkovina (Page 1984, 4). Leima on merkki häpeästä. Merkki voi olla fyysinen tai jokin, jonka voi liittää ihmiseen. (Spicker 1984, 61.) Leimaautumiseen liittyy siis läheisesti myös häpeän kokemukset. Syy, jonka vuoksi ihminen kokee olevansa leimaautunut, voi tuottaa hänellä tunteita häpeästä ja täten lisätä tunnetta leiman voimakkuudesta. Voidaan sanoa, että leima on yhtä kuin kokemus tai tunne. Ei voida yksiselitteisesti määrittää, mitä leima on tai miten se ilmenee, vaan se voi tarkoittaa jokaiselle ihmiselle eri asioita. Leima ilmenee ihmisten elämässä erilaisina kokemuksina, ja nämä kokemukset ovat juuri se tekijä, jotka avaavat leiman ja leimaautumisen merkityksiä konkreettisesti yksilötasolla.

Leima on aivan erityinen suhde ihmisen oikeiden ominaisuuksien ja piirteiden sekä stereotypian välillä (Goffman 1963, 14). Leimatessaan toisen ihmisen henkilö asettaa hänet tietynlaiseen muottiin jonkin sellaisen ominaisuuden tai häneen liittyvän asian pe-

rusteella, johon henkilö ei voi mitenkään vaikuttaa tai samaistua, tai joka ei hänen kohdallaan välttämättä edes pidä paikkaansa. Siten myös stereotypisointi liittyy leimaamiseen. Samaan tulokseen ovat tulleet myös Esa Nordling ja Timo Toivio (2009), joiden mukaan stigma on olemassa silloin, kun ihmisiä erotellaan ja leimataan erilaisuuden perusteella. Stigma ilmenee silloin, kun ihmisiin liitetään ei-toivottuja stereotyyppisiä ominaisuuksia. Ihmiset siis leimautuvat, kun heidät ajatellaan muista ulkopuoliseksi ryhmäksi ja kun he kokevat eriarvoisuuteen johtavaa syrjintää. (Mt.)

Ihminen saatetaan leimata joko tahallisesti tai tahattomasti. Tahaton leimaaminen saattaa tapahtua esimerkiksi silloin, kun virallinen taho, työnantajat, työtoverit, perheenjäsenet, ystävät, naapurit tai vaikka tuntemattomat henkilöt lausuvat harmittomiksi tarkoitettuja kommentteja, jotka henkilö kuitenkin ottaa loukkaavana ja luokittelevana. (Page 1984, 10.) Siten leimautuminen syntyy ulkopuolelta tulevasta puheesta. Tällainen puhe rakentaa kielteisiä sosiaalisia identiteettejä, jotka vaikuttavat ihmisen omaan identiteettiin. Puhetta alkaa syntyä siinä vaiheessa, kun jokin ilmiö nimetään ongelmaksi. (Kulmala 2006, 66.) Leiman kantaja siis harvoin kantaa leimaa positiivisesta syystä. Yleensä leimautuminen kohdistuu johonkin ihmisen negatiiviseksi miellettyyn ominaisuuteen, jonka muut saattavat kokea uhkaavana tai pelottavan erilaisena. Kaikki ihmiset, jotka ”kantavat leimaa”, mitä suurimmalla todennäköisyydellä tuntevat jonkinasteisia leimautumisen kokemuksia (Page 1984, 13).

Hyvin usein leimautumisesta puhutaan ainoastaan negatiivisessa merkityksessä. Onkin hyvä pohtia, onko leimassa ja leimautumisessa myös jotain positiivista. Nähdäkseni on. Tästä esimerkkinä voisi toimia tilanne, jossa huostaanotetun nuoren lähipiiri tietää, että kyseinen nuori on kokenut lapsena laiminlyöntiä, eikä ole saanut tarpeellista apua esimerkiksi koulunkäyntiin, jolloin hänen koulunkäyntinsä sujumattomuus tai hänen siinä kohtaamansa vaikeudet saavat oikeutuksen tällä selityksellä. Tällöin huostaanotettua nuorta itseään ei suotta syytetä siitä, että hänellä on vaikeuksia opinnoissaan, vaan niiden taustalle tiedetään jokin selittävä syy.

Erving Goffman (1963, 14) jakaa leiman kolmeen eri tyyppiin. Ensimmäkin on leima, joka riippuu ihmisen fyysisistä ominaisuuksista, esimerkiksi sairauksista tai vammoista. Toisekseen on leima, joka liittyy ihmisen luonteenpiirteisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi epärehellisyys sekä mielenterveysongelmat. Viimeisenä on olemassa leima, joka liittyy etniseen taustaan, kansallisuuteen ja uskontoon. Tällainen leima voi periytyä sukupolvesta toiseen. (Mt., 14–15.) On kuitenkin huomioitava, että Goffmanin tapa jakaa lei-

man muodot ja niiden sisällöt kuvaa 60-luvun ymmärrystä stigmasta. Nykypäivänä esimerkiksi käsitys siitä, että mielenterveysongelmat olisivat osa ihmisen luonnetta, on vanhanaikainen.

Fyysisestä ominaisuudesta johtuva leima liittyy usein riippuvuuteen (Spicker 1984, 69). Esimerkiksi kehitysvammainen ihminen on riippuvainen huolenpitäjästään ja työtön nuori sosiaalitoimen ja työvoimatoimiston avusta. Jo tällainen riippuvuus itsessään voi aiheuttaa leimautumisen toisten ihmisten silmissä. Erään näkemyksen mukaan juuri sosiaalityö voi olla yksi leimaajista (Eronen 2004, 360). Sen vuoksi interventioita olisi syytä välttää mahdollisimman pitkälle, jotta vältytään leimaamiselta (Pösö 2002, 108–110). Leimautuminen ei useimmissa tapauksissa riipu sosiaalityöntekijän työtavoista, vaan hyvin usein ihmisten asenteista sosiaalityötä, tai paremminkin heidän asiakkainaan olevia ihmisiä, kohtaan. Jo se, että ihminen on sosiaalityön asiakas – oli kyse sitten lastensuojelun sosiaalityöstä tai muista sosiaalityön aloista – riittää syyksi leimaamiselle. On luonnollisesti selvää, että sosiaalityön ei ole tarkoitus leimata asiakkaitaan.

Leimaaminen voi tapahtua myös tekojen perusteella. Ne ihmiset, jotka kantavat leimaa tekojensa vuoksi, kohtaavat usein uskomuksia siitä, että he ovat syyllisiä ja vastuussa epäonnistumisistaan. On yleinen usko, että ihmiset ovat itse valinneet käyttäytyvänsä huonosti ja sosiaalisesti epähyväksyttävästi. Sen vuoksi onkin todennäköistä, että toiset kohtelevat heitä epäsuotuisammin kuin muita. (Page 1984, 6.) Tällöin leimautumisen kokemukset voivat ilmetä esimerkiksi toisten ihmisten ilkeinä kommentteina ja vihamielisenä käytöksenä. Leiman muotojen lisäksi voidaan pohtia leiman vaihtelevaa olemusta. Leima ei välttämättä tarkoita yhtä ja samaa asiaa kaikille ihmisille tai kaikissa paikoissa. Leiman ja leimautumisen merkitykset voivat vaihdella niin ajallisesti kuin maantieteellisestikin. Leima voi siis saada täysin erilaisia merkityksiä eri puolilla maailmaa.

Leimaamisella on syvälle ulottuva vaikutus ihmisen minäkokemukseen – siihen, millaisena hän itseään pitää ja kuinka paljon hän itseään arvostaa. Riitta Granfeltin (1992, 46–47) mukaan leimattu ihminen ei voi olla suhteessa toisiin, jos hän ei sisäistä uutta sosiaalista identiteettiä, jonka kautta toiset ihmiset määrittelevät hänet. Leimautuminen voi siis aiheuttaa vaikean identiteetikriisin. Tämä johtuu siitä, että ihminen kokee olevansa samanlainen kuin ennen, mutta toisten mielestä hän on muuttunut. (Granfelt 1992, 46–47.) Muut siis näkevät ihmisessä muutoksen, jota hänessä ei välttämättä ole oikeasti tapahtunut, tai jota hän itse ei vielä sisäistä. Identiteetillä tarkoitetaan ihmisen perim-

mäistä olemusta. Se kertoo, millainen ihminen todella on. Outi Salon ja Kirsti Tuunaisen (1996, 54) mukaan identiteettiin kuuluu ihmisen oma persoonallisuus. Ihminen pyrkii jatkuvasti rakentamaan ja ylläpitämään identiteettiään, sillä se on ihmisen syvintä minuutta (mt.).

Joissakin tilanteissa on myös mahdollista, että henkilö itse leimaa itsensä. Esimerkiksi tilanteessa, jossa henkilö sairastaa pitkäaikaissairautta ja haluaa salata sairautensa muilta ihmisiltä, hänen oma tietoisuutensa tilastaan saattaa tehdä hänet yliherkäksi tarkkailemaan muiden ihmisten reaktioita. Sairastunut henkilö saattaa kuvitella, että ihmiset huomaavat tämän sairastuneen, mikä voi vahvistaa tunnetta siitä, että hän ”kantaa leimaa otsassaan”. Sairastunut voi pyrkiä salaamaan sairauttaan mahdollisimman pitkään siinä pelossa, että hänet kategorisoitaisiin vain ”niihin ihmisiin, jotka sairastavat tätä sairautta”. Sama itsensä leimaamisen ilmiö voi tapahtua myös monissa muissa tilanteissa, joihin ei välttämättä edes liity minkäänlaista sairautta tai elämäntapaan liittyvää tapahtumaa. Esimerkin tällaisesta tilanteesta antaa Katri Lamminen (2003, 39–57). Hänen mukaansa vaikeassa tilanteessa elävä nuori alkaa kokea itsensä huonona ja epäonnistuvana ihmisenä, jos omat yritykset kouluttautua keskeytyvät jatkuvasti, mutta samaan aikaan koulutus on nuorelle itselleen ehdoton edellytys ”kunnon elämälle” (mt.).

Itsensä leimaaminen tapahtuu siis usein tilanteessa, jossa leiman ollessa ulkoisesti huomaamaton, ihminen yrittää salata poikkeavuutensa. Salailulla hän pyrkii estämään sen, että hänet kategorisoitaisiin johonkin uuteen ryhmään, johon kuuluminen tuottaisi hänelle itselleen häpeän tuntemuksia. (Granfelt 1992, 46–57.) Itsensä leimaaminen johtuu hyvin usein siitä, että ihminen pelkää muiden leimaavan hänet. Itsensä leimaava henkilö pelkää muiden syrjintää ja halveksuvaa käytöstä. Hän pelkää omaa häpeän tunnettaan. Häpeä saattaa tehdä ihmisen pelokkaaksi ja saada hänet tuntemaan itsensä alempiarvoiseksi, mikä taas voi johtaa siihen, että henkilö alkaa pelätä sosiaalista kanssakäymistä muiden ihmisten kanssa ja vetäytyä syrjään. Pahimmassa tilanteessa ihminen saattaa syrjäytyä kokonaan. Tilannetta ei lainkaan helpota se, että nykyään sosiaalipolitiikan suunnanmuutosten myötä syrjäytyminen on alettu mieltää yleisesti yksilön omaksi syyksi (Suutari 2002, 13).

Harvoin leimautuminen kuitenkaan johtuu pelkästään leiman kantajasta itsestään. Ympäriöivillä ihmisillä on valtava voima, ja valtaa vaikuttaa toisen ihmisen elämään ja ajatuksiin. Anneli Pohjolan (1994, 176) mukaan yksittäisen toimijan elämisen prosessi ei koskaan ole puhtaasti yksilöllistä tapahtumakulkua, vaan ympäristö vaikuttaa siihen

monin tavoin. Tapahtumakulku on aina riippuvainen ympäröivistä sosiaalisista rakenteista ja aikakauden historiallisista kehityskuluista (mt.). Kuten edellä olevasta voi huomata, leimautumisen käsite on moniulotteinen ja kaikkea muuta kuin yksinkertaisesti selitettävissä oleva ilmiö. Paul Spickerin (1984, 64) mukaan stigma tulee nähdä monimuotoisena ja monimutkaisena ilmiönä, joka muodostuu tietyistä erillisistä, mutta keskenään toisiinsa kietoutuvista elementeistä.

Leimautumisen ilmiöön liittyy läheisesti myös kategorisointi. Jokaisella ihmisellä on varmasti jonkinlaisia kokemuksia kategorisoinnista, sillä sen avulla ympäristöä on helpompaa hahmottaa. Ihmiset kategorisoivat toisiaan erilaisiin ryhmiin ulkoisten olemusten, persoonallisuuden, työn, koulun, ynnä muiden ominaisuuksien perusteella. Kategorisointi on siis eräänlainen tapa jäsentää todellisuutta. Suurin osa tiedostamme onkin järjestynyt erilaisiin kategorioihin, jotka ovat asettuneet hierkarkkiseen asemaan suhteessa toisiinsa (Alasuutari 1995, 119). Kategoriat sisältävät kulttuurista tietoa moraalisista odotuksista, asioiden välisistä suhteista sekä eri ihmisryhmistä (Raitakari 2006, 36).

Kirsi Juhilan (2004, 21) mukaan kategorisointi kuuluu osaksi ihmisten kanssakäymistä. Sen kautta tuotetaan ja ylläpidetään moraalista ja myös sosiaalista järjestystä. Ihmisten olisi vaikeaa ymmärtää toisiaan erilaisissa arjen tilanteissa, jos kategorisointia ei tehtäisi lainkaan. Ihmisellä onkin luontainen taipumus järjestää asioita ja kokemuksiaan. (Mt.) Voidaan sanoa, että kategorisointi on pohjimmiltaan positiivinen ilmiö, sillä ilman asioiden jonkin asteista järjestelyä ja lajittelua kaikki ympärillä oleva olisi yhtä kaaosmaista massaa, jota olisi vaikeaa hahmottaa ja käsitellä. Kategorisoinnin avulla ihmiset jäsentävät havaintojaan maailmasta (Raitakari 2006, 36). Jäsentämisen ansiosta ihminen pystyy paremmin ymmärtämään ympäristöään ja muita siinä toimivia yksilöitä, sekä toimimaan tämän ymmärryksen mukaan. Myös sosiaalityön ammattilaiset käyttävät kategorisointia avukseen erilaisissa vuorovaikutus- ja kirjaamistilanteissa (Raitakari 2006, 36).

Syvemmillä tarkastelulla voidaan havaita, että kategorisointia tehdään jokapäiväisessä elämässä – sitä ei vain tiedosteta, sillä se on automatisoitunut toiminto ihmismieleessä. Kun kävelee kadulla ja näkee erilaisia ihmisiä, alkaa heitä automaattisesti lajitella erilaisiin ryhmiin jo heidän ulkoisen olemuksensa perusteella. Samoin tapahtuu muidenkin ympärillä tapahtuvien asioiden kohdalla. Samaan tulokseen on tullut myös Kirsi Juhila (2004, 21–22), jonka mukaan kategoriat ovat aina läsnä, mutta niitä pysähdytään pohti-

maan hyvin harvoin. Vaikka kategoriat ovatkin huomaamattomia ja näkymättömiä, ne jäsentävät ihmisen jokapäiväistä toimintaa. Kategorisointi on myös erottamaton osa ihmisten kielenkäyttöä (Raitakari 2006, 37). Suuri osa ihmisten tiedosta on varastoitu- nut erilaisiin kategorioihin ja lajitelmiin, jotka muodostavat eräänlaisen tietovaraston. Tämän tietovaraston kautta ihmiset pystyvät rakentamaan ymmärrystä niin itsestään kuin toisistaan sekä myös ympäristöstään ja yhteiskunnasta. (Juhila 2004, 21–22.) Tämä tarkoittaa sitä, että kategoriat toimivat ihmismieleessä eräänlaisena toiminnan ohjaajana. Niiden avulla tietää, miten missäkin tilanteessa ja kenenkin ihmisen seurassa tulee reagoida ja käyttäytyä. Kategorisointi muodostuu niistä retorisisista valinnoista, joita ihmiset tekevät, ja joilla he nimeävät yksilöitä ja asioita (Raitakari 2006, 37). Kategoriat siis auttavat ihmistä kulkemaan läpi elämän tilanteiden. Näin ajattelee myös Juhila (2004, 23), jonka mukaan kategorisointi antaa viitettä esimerkiksi siitä, miten tiettyyn henkilöön kuuluu suhtautua. Kategoriassa ihmiseen liitetään ominaisuuksia, jotka kertovat millaisen ihmisen oletetaan olevan – ihmisellä on siis käytössään tietoa toisesta henkilöstä, vaikka hän ei olisi tätä koskaan tavannut (mt.).

On selvää, että kategorisoinnilla on omat – niin positiiviset kuin negatiiviset – seurauksensa. Toisaalta se helpottaa elämää ja erilaisissa tilanteissa toimimista antamalla ihmisille etukäteistietoa toisista ihmisistä – tai paremminkin olettamuksia, joiden toivotaan osuvan oikeaan. Toisaalta kategorisointi voi aiheuttaa myös väärinkäsityksiä, jos ihminen asetetaan sellaiseen kategoriaan, johon hän ei koe kuuluvansa. Juhilan (2004, 23) mukaan kategoriat luovat identiteettejä, sillä ihminen asetetaan johonkin kategoriaan, johon liittyy tiettyjä ominaisuuksia ja toimintaodotuksia. Tämän vuoksi kategoriaan asetetun henkilön oletetaan toimivan tietyllä tavalla (mt.). Samaa mieltä ovat myös Charles Antaki ja Sue Widdicombe (1998, 3), joiden mukaan kategorisoimalla rakennetaan ihmisen sosiaalista identiteettiä.

Kategorisoinnilla on läheiset liittymäkohdat leimautumisen prosessiin. Kategorisointi voi aiheuttaa väärinkäsityksiä ja negatiivisia olettamuksia, jos henkilö asetetaan johonkin niin kutsuttuun epäsuotuisaan kategoriaan. Kun kategoriaan liittyy selkeästi kielteisiä ja negatiivisia luonnehdintoja, voidaan puhua leimatusta identiteetistä (Juhila 2004, 24). Kategorisointi tuottaa leimatun identiteetin silloin, kun niin kutsuttu ”etuoikeutettujen” kategoria tuottaa toiselle henkilölle puutteellisen tai poikkeavan identiteetin. Tällöin ihminen määritellään erilaiseksi suhteessa tavalliseen, vajavaiseksi, ja hänen identiteettinsä leimautuu. (Juhila 2004, 25.) Leimattua identiteettiä voidaan kutsua myös risti-riitojen identiteetiksi. Juhilan (2004, 28) mukaan henkilö, joka leimataan, tunnistaa hä-

neen toisista ihmisistä päin kohdistuvat määritykset ja olettamukset, mutta hänelle niihin asettuminen on vaikeaa, eikä hän tunnista niitä omikseen. Tällaiset olettamukset rajoittavat leimatun oman identiteetin rakentumista (mt.).

Tämän katsauksen perusteella voidaan todeta, että leimautuminen voidaan ilmiönä liittää monenlaisiin tapahtumaketjuihin ja ihmisryhmiin. Leimautumista voivat kokea niin vanhat kuin nuoret eri puolilla maailmaa – leimautuminen ei ole sukupuolesta, iästä tai kansallisuudesta riippuva ilmiö, vaan sen voi kokea kuka tahansa. Leimautumista on tutkittu paljon. Omassa tutkimuksessani liitän sen huostaanotettuihin sijaishuoltonuoriin. Leimautuminen suhteessa juuri tähän ryhmään on kiinnostava tarkastelukulma, sillä nuoruus on moniulotteinen ikävaihe, johon yhdistettynä leimautumisen ilmiö saa uudenlaisia ulottuvuuksia.

2.2 Huostaanotto ja sijaishuolto leimautumisen kokemusten taustalla

Jokaisella ihmisellä on omanlaisensa käsitys nuoruudesta. Nuoruus on moniulotteinen ja toisinaan myös haastava ikävaihe, jonka ominaisuuksista on tärkeä tietää jonkin verran, jotta pystyy ymmärtämään leimautumisen ilmiötä suhteessa nuoriin. Kun nuoruuteen vielä yhdistetään huostaanotto ja sijaishuollossa eläminen, sekä niihin liittyvät kokemukset, saadaan aikaan yhtälö, jonka tasapainossa pitäminen voi toisinaan olla vaikeaa. Jokaisella huostaanotetulla nuorella on omat mielipiteensä ja omanlaisensa kokemukset huostaanotto prosessistaan sekä sijaishuoltopaikastaan – myös niihin liittyvät leimautumisen kokemukset voivat olla erilaisia eri nuorten välillä, ja toiset eivät välttämättä koe leimautuvansa huostaanoton vuoksi lainkaan. Leimautuminen ilmenee nuorten elämässä erilaisina kokemuksina. Sen vuoksi on myös tärkeää ymmärtää, mitä kokemukset oikeastaan ovat, ja minkälainen prosessi kokemuksen syntyminen on.

Sana ”nuoruus” tuo ihmisten mieleen paljon erilaisia tunteita ja mielikuvia. Nuoruus voi olla esimerkiksi uuden oppimisen aikaa, kuohuvia tunteita aina elämän synkkyydestä autuaaseen onneen, uudenlaisia ja jännittäviä kokemuksia, virheistään oppimista, rajojen koettelua ja yksi elämän jännittävimmistä vaiheista. Jokaisella meistä on omanlaisia kokemuksia siitä, mitä on olla nuori. On selvää, että jos lapsi tai nuori on huostaanotettu, hänen nuoruudenkokemuksensa ovat aina jollakin tasolla erilaisia kuin sellaisten nuorten, jotka ovat eläneet niin kutsutussa ”tavallisessa” perheympäristössä omien biologisten vanhempiensa kanssa.

Nuoruus on oma elämänvaiheensa, jonka pituus vaihtelee eri yksilöiden ja kulttuurien välillä (Aaltonen ym. 1999, 12). Vaikka nuoruus on määriteltävissä oleva ilmiö, sen merkitykset voivat vaihdella eri puolilla maailmaa ja erilaisissa kulttuureissa. Myöskään samassa kulttuurissa eläville yksilöille nuoruus ei välttämättä ole pituudeltaan tai ominaisuuksiltaan samanlainen. Tietynlainen yleinen määritelmä nuoruusiälle voidaan kuitenkin tehdä. Tony Dunderfeltin (1997, 93) mukaan nuoruusikä kestää noin 13-vuotiaasta aina 20–25-vuotiaaksi saakka. Nuoruusikä voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen, joista ensimmäinen on varhainen nuoruusikä (13–16-vuotiaat), toinen nuoruusiän keskivaihe (16–19-vuotiaat) sekä viimeinen nuoruusiän loppuvaihe (19–20/25-vuotiaat). Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 6§:ssä nuoriksi määritellään 18–20-vuotiaat.

Kuitenkin eri aikoina eletty nuoruus on aina hieman erilainen ja täten nuoruus-käsite saa eri aikoina erilaisia merkityksiä (Aaltonen ym. 1999, 12). Nykyään on paljon puhetta lapsuuden lyhenemisestä, millä tarkoitetaan sitä, että lapset siirtyvät lapsuuden ikävaiheesta nuoruuteen entistä aikaisemmin, esimerkiksi median, yhteiskunnan ja ikätoverien painostuksen vuoksi. Nuoruutta voisi kuvata ajaksi, jolloin yksilö joutuu uudelleen opettelemaan elämään ja ohjaamaan elämäänsä oman yksilöllisyytensä kautta, tietoisemmassa suhteessa ympäristöönsä (Dunderfelt 1997, 93). Nuoruuden aikana yksilössä tapahtuu monia muutoksia – niin fyysisesti kuin psyykkisestikin, ja siksi nuori kaipaa usein tukea vanhemmiltaan, ystäviltaan ja muilta läheisiltään. Nuoruuteen mahtuu useita tulevan elämän kannalta merkittäviä kehitystehtäviä. Tämän vuoksi sijaishuoltoon nuoruus voi olla jopa haastavampaa kuin muiden nuorten – heillä on elämässään näiden muutosten lisäksi usein muitakin vaikeita kokemuksia, jotka vaativat käsittelyä ja tukea muilta ihmisiltä.

Nuoret elävät monien haasteiden, rajoitusten ja mahdollisuuksien kentässä, jota säätelevät erilaiset yhteiskunnalliset arvot, instituutiot ja alakulttuurien uskomukset. Nuorten ajatteluun vaikuttavat monet toimijat, kuten ikätoverit, opettajat ja vanhemmat mielipiteineen. (Nurmi 2006, 133–134.) On selvää, että sijaishuollossa elävän nuoren ajatusmaailma kehittyy erillä tavalla kuin edellä mainitsemassani ”tavallisessa” perheympäristössä eläneen nuoren. Heidän ajatustapojensa kehittymiseen voivat vaikuttaa paljolti myös heidän haastavat kokemuksensa huostaanottoon, sijaishuoltoon ja perhesuhteisiin liittyen.

Nuoruutta voidaan pitää myös siirtymävaiheena aikuisuuteen (Aaltonen ym. 1999, 13). Täytyy kuitenkin muistaa, että nuoruus ei ole pelkästään aikuisuuteen valmistautumista,

vaan täysin oma ikävaiheensa, johon kuuluu paljon erilaisia ulottuvuuksia. Nuoruus on elämistä, eikä pelkkä välipysähdys matkalla kohti aikuisuutta. Nuoruus on siis moniulotteinen ikävaihe, johon huostaanotto voi tuoda vielä lisää ulottuvuuksia.

Huostaanotot kuuluvat lastensuojelun sosiaalityöhön, ja lastensuojelussa tärkeimpänä periaatteena toimii lapsen etu. Lapsi on itsenäinen subjekti, jolla on yhtäläiset oikeudet muiden yksilöiden kanssa. Tämä tarkoittaa sitä, että aina kun mahdollista, hänen mielipiteensä ja toiveensa on otettava huomioon lastensuojelullisia toimenpiteitä suoritettaessa. (Kananaja ym. 2007, 138.) Ensisijaisesti lapsen kasvatuksesta vastaavat hänen huoltajansa. Tarvitessaan huoltajat voivat saada apua tähän tehtäväänsä, ja lastensuojelun tehtävänä onkin pyrkiä ehkäisemään lapsen ja perheen välisiä ongelmia mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. (Kananaja ym. 2007, 139.)

Toisinaan voi kuitenkin käydä niin, ettei lapsen kasvattamista enää voida jättää vanhemman tehtäväksi. Jos lapsi on tällaisessa tilanteessa välittömässä vaarassa, hänet voidaan kiireellisesti sijoittaa perhehoitoon tai laitoshoittoon, tai järjestää muulla tavalla hänen tarvitsemansa hoito. Kiireellinen sijoitus voi kestää korkeintaan 30 päivää. (Lastensuojelulaki 12.2.2010/88 38§.) Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on huostaanotettava lapsi ja järjestettävä tälle sijaishuolto, jos lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa on puutteita, jotka uhkaavat vaarantaa hänen terveyttään ja kehitystään. Lapsi on huostaanotettava myös, jos lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään esimerkiksi käyttämällä päihteitä tai tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 40§.) Huostaanotto on kuitenkin toimenpide, jossa puututaan lapsen perusoikeuksiin, joten se on yleensä viimesijainen keino turvata lapsen kehitys. Ensisijainen pyrkimys on saada vanhemmuus, sekä lapsen ja vanhempien väliset suhteet toimimaan.

Eräs lastensuojelun vaikeimmin ratkaistava kysymys on, milloin huostaanottoon tulee ryhtyä ja miten tarvetta huostaanottoon arvioidaan (Kananaja ym. 2007, 154). Lain mukaan huostaanotto on tehtävä, jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 40§). Näiden sääntöjen lisäksi on huomioitava monia muitakin asioita. On tärkeää pohtia, mikä on oikea aika lapsen elämässä huostaanotolle, jotta sitä ei tehdä liian myöhään, mutta ei myöskään liian aikaisin, jos tilanne pystytään vielä korjaamaan. Huostaanottotilanteessa on mietittävä, mikä on lapsen parhaaksi. Työntekijän tärkein prioriteetti tulee olla lapsen

etu. (Kananaja ym. 2007, 154.) Tämä voi kuitenkin olla ongelmallinen asia, sillä se, mikä on lapsen etu, vaihtelee tilanteittain. Tähän arviointiprosessiin vaikuttavat myös työntekijän omat arvot – se, mitä kukin työntekijä pitää lapsen kannalta hyvänä ratkaisuna.

On myös pohdittava, mitä oikeastaan tarkoittaa normaali ja poikkeava käyttäytyminen. Tärkeä kysymys on esimerkiksi se, millainen poikkeava käyttäytyminen on sallittavaa ja millainen huostaanottoon johtavaa. Huostaanottoon vaikuttaa myös kunnan oma palvelurakenne. Kunnissa on eri määrä resursseja ja erilaiset työskentelytavat. Myös kunnan taloudellinen tilanne voi vaikuttaa lastensuojelutoimenpiteiden toteuttamiseen. Huostaanottotilanteessa on myös otettava huomioon lapsen tai nuoren sekä vanhemman mielipiteet asiasta. (Kananaja ym. 2007, 154–155.) Hyvin usein huostaanoton taustalla olevia syitä ovat vanhempien päihteiden tai huumeiden käyttö, väkivaltainen käytös tai välinpitämättömyys. Toisinaan huostaanotto voi tapahtua myös nuoren huolestuttavan käytöksen vuoksi.

Sijaishuolto tarkoittaa huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikais määräyksen nojalla sijoitetun lapsen tai nuoren kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona (eli esimerkiksi sijaisperheessä, ammatillisessa perhekodissa tai SOS-lapsikylässä), laitoshuoltona (lastenkodit, nuortenkodit ja koulu-kodit) tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulaki 12.2.2010/88, 49§.) Lapsi voidaan myös sijoittaa sukulaisensa luo tai laitokseen yhdessä perheensä kanssa. Myös yksityinen sijoitus on mahdollinen – tällöin huoltaja valitsee sijoituspaikan itse ja vastaa edelleen lapsen elatuksesta.

Huostaanottotilanteessa nuori saattaa saada niin kutsutun periytyvän leiman vanhemmaltaan, jos huostaanotto johtuu vanhemman huolestuttavasta ja vaarallisesta käytöksestä. Vaikka nuori ei itse olisikaan osoittanut merkkejä samanlaisesta käytöksestä, ihmiset saattavat silti olettaa hänen joko olevan samanlainen kuin vanhempansa, tai ainakin tulevan sellaiseksi myöhemmässä elämässään. Samaa tulokseen on tullut myös Katri Lamminen (2003, 39–57), jonka mukaan lastensuojelun asiakkaiden elämäntilannetta ja siihen liittyvää epävarmuutta ja riskejä selitetään hyvinkin tyypillisesti heidän sosiaalisella taustallaan.

Tämä voi siis tarkoittaa sitä, että huostaanotetun nuoren tehdessä virheen, se johtuu taustalla olevasta huostaanotosta sekä puutteellisesta kasvatuksesta. Heidän kohdallaan ei välttämättä ajatella sitä, että jokainen ihminen tekee joskus virheitä, vaan ne laitetaan

heidän elämänsä tapahtumien syyksi. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole yleistää, että näin tapahtuisi jokaisen nuoren kohdalla. En myöskään pyri ilmaisemaan sitä, että kaikki tahot edistäisivät tällaista ajattelua. Tällainen tapahtumakulku on yksi olemassa oleva vaihtoehto leiman syntymiseksi. Positiivista on kuitenkin se, että vaikka sijoitetut lapset ja nuoret kokisivatkin leimaamista, suurin osa heistä voi hyvin myöhemmin elämässään (Haapasalo & Repo 1998, 28).

Anneli Pohjola (1994, 57) puhuu myös kulttuurisesta leimautumisesta, joka näyttäisi sopivan hyvin myös tähän tilanteeseen. Kulttuurisessa leimautumisessa henkilö leimautuu poikkeavaksi ja erilaiseksi, jolloin hänen statusensa muuttuu stigmasksi, eli leimaksi (mt.). Tällainen leima näyttäisi olevan samankaltainen kuin Goffmanin määrittelemä etniseen taustaan, kansallisuuteen ja uskontoon liittyvä leima. Poikkeavuuden leima tulee useimmiten juuri ulkopuolelta, eikä huostaanotettu nuori välttämättä millään muotoa koe olevansa poikkeava. Minna Suutarin (2002, 35) mukaan poikkeavuus on voimakkaasti yksilön ulkopuolelta tuleva leima, jota sen kantaja ei lähellekään aina tunnista omaksi ominaisuudekseen.

Toisinaan ympäristö aiheuttaa nuorille suuria paineita. Painostuksen tunne korostuu silloin, kun nuori tietää olevansa jollakin tavalla erilainen kuin muut. Hän ei välttämättä koe sopeutuvansa joukkoon, koska uskoo muiden pitävän häntä poikkeavana. Sijaiskotihoitossa kasvavan nuoren identiteetin rakentumista tukeekin kokemus siitä, että ympäristön ihmiset suhtautuvat häneen arvostavasti (Laurila 1999, 64). Jos ympäristö taas ei suhtaudu sijaiskotihoitossa asuvaan nuoreen arvostavasti, voi nuori alkaa hävetä elämänsä tapahtuneita asioita, vaikka ne eivät normaalisti häntä häiritsisikään. Esimerkiksi ristiriitaisuus siitä, että hänellä on kaksi äitiä (biologinen äiti ja sijaisäiti) voi olla uhkatekijä häpeän tunteen muodostumiselle (Laurila 1999, 186). Alemmuudentunnetta voi aiheuttaa myös tieto siitä, että hänellä on biologiset vanhemmat, jotka eivät ole muiden ihmisten silmissä sosiaalisesti hyväksytyjä (mt., 65).

Myös liitännäisstigmatisoituminen voi aiheuttaa huostaanotetulle ja sijoitetulle nuorelle leimautumisen kokemuksia. Liitännäisstigmatisoitumisella tarkoitetaan sitä, että leimaa kantavan läheiset, tuttavat, yhteistyökumppanit tai esimerkiksi ystävätkin leimautuvat (Noppari 2006, 193). Huostaanotetun nuoren tapauksessa tämä tarkoittaisi sitä, että koska hänen biologiset vanhempansa tai huoltajansa kantavat ”huonon ihmisen” leimaa, periytyy leima myös nuorelle. Ihmisillä on nimittäin hyvin usein paha tapa ajatella las-

ten tulevan aina vanhempiensa kaltaisiksi. Sanonta ”ei omena kauas puusta putoa” saa tällaisissa tapauksissa negatiivisia merkityksiä.

Leimautuminen voi ilmetä huostaanotettujen ja sijoitettujen nuorten elämässä monin eri tavoin. Se voi olla esimerkiksi toisten ihmisten epäsovinnasta käyttäytymistä, ennakkoluuloisia asenteita, mahdollisuuksien rajautumista, epäystävällisiä kommentteja, alemmuudentunnetta ja radikaalia kategorisointia. Leimautumisen kokemukset ovat yksilöllisiä, ja ne voivat ilmetä eri ihmisille eri tavoin. Kaikki nuoret eivät välttämättä edes mitenkään koe leimautuvansa taustansa vuoksi, vaikka heitä tahallaan yritettäisiin leimata.

Hyvin usein huostaanotettujen nuorten leimautumisen kokemukset saattavat ilmetä häpeän tuntemuksina. Huostaanotettu voi kokea häpeällisenä sen, ettei hänellä ole ollut ”normaalia” elämäntapaa, eikä niin kutsuttua normaalia lapsuutta. Häpeä liittyy mitätöiviin ja leimaaviin suhteisiin, jotka voivat olla hämmentäviä. Huostaanotetulla voi olla useampi perhe ja niiden mukana sukulaisia useammasta kuin kahdesta suvusta. Hän saattaa olla ollut useammassa sijaisperheessä, koulukodissa, ensikodeissa ja turvakodeissa. Visiittejä on saattanut tapahtua myös esimerkiksi psykiatriseen sairaalaan ja sosiaalitoimistoon. (Eronen 2004, 359–378.) Huostaanotettu nuori saattaa siis kokea matkansa varrella kertyneet ihmissuhteet – sekä sukulaiset, ystävät että auttajat – leimaavina. Osoituksena siitä, että nuori on jollakin tavalla erilainen kuin toiset, poikkeava. Häpeän tunne on kuitenkin ongelmallinen siinä suhteessa, että nuorten elämäkokemukset eivät välttämättä ole sellaisia, että niitä tarvitsisi hävetä. Miksi nuoren esimerkiksi pitäisi hävetä sitä, että hän on saanut apua ongelmiinsa? Häpeää voidaan pitää luonnollisena tunteena silloin, kun tilanteessa on oikeasti jotain hävettävää (Mäntysaari 1996, 47).

Huostaanotto voi olla lapsen kehityksen riskitekijä – erityisesti vaihtuvat sijoitukset saattavat kasata kielteisiä seuraamuksia lapsen ja nuoren elämään (Hemming 2011, 25). Kodin ulkopuolelle sijoitetut joutuvat myös usein kokemaan varhaiskasvatuksen puutteita ja eroja vanhemmistaan. (Rönkä 1992, 34). Huonoissa olosuhteissa yksilöstä voi tulla haavoittuva kohtaamaan elämän vaikeuksia (mt., 52). Nuoren kohdalla tämä voi tarkoittaa sitä, että hänet saatetaan leimata haavoittuvuutensa perusteella, ja nuoren tiedostaessa leimansa, sillä on negatiivinen vaikutus häneen. Tieto siitä, että häntä pidetään haavoittuvana aiheuttaa nuorella entistä enemmän haavoittuvuutta, jolloin hän siis toteuttaa ihmisten oletukset itsestään ja leimautumisen kierre jatkuu. Kierre on hankala noidankehä, josta voi olla vaikeaa päästä irti.

Ennen huostaanottoa nuoret ovat eläneet vaikeassa tilanteessa, johon liittyy ristiriitoja ja vaikeuksia kotona. Tällaisessa ympäristössä elämän sujuvuutta ja turvallisuutta ei ole riittävästi taattu. Eläminen tällaisen tilanteen keskellä häiritsee normaalia arjen kulkua ja sen vuoksi esimerkiksi huostaanotettujen nuorten koulunkäynti voi olla ongelmallista, eikä suju niin hyvin kuin olisi tarpeen. Yleisesti ottaen suomalaisnuoret suuntaavat peruskoulun jälkeen jatko-opintoihin (Nummenmaa 1996, 30). Yhä useammat vaihtoehdot koulutuksessa ovat nykyisin mahdollisia entistä useammille nuorille. Valinnan mahdollisuuksien kasvu merkitsee kuitenkin myös sitä, että monet nuoret ovat ammatinvalintaa tehdessään entistä enemmän eksyksissä. (Suutari 2002, 31.) Tällainen valinnanmahdollisuuksien lisääntyminen tuottaa siis sijoitetuillekin entistä vaikeamman tilanteen. Yhteiskunnassa vallitsee yleinen paine, jonka mukaan peruskoululaisten tulisi mahdollisimman pian (käytännössä siis saman tien) suuntautua jatkokoulutukseen ja valmistua. Koska huostaanotetut nuoret, joiden koulunkäynti voi olla heikommalla pohjalla, eivät välttämättä pysty yhtä nopeasti vastaamaan tähän yhteiskunnan vaatimukseen, syytetään siitä heidän sosiaalista taustaansa, mikä lisää leimautumisen tunnetta. Tarkoitukseni ei tässä ole kuitenkaan yleistää, että jokaisen huostaanotetun ja sijaishuollon piirissä elävän nuoren koulunkäynnissä olisi vaikeuksia.

Yhteiskunnassa vallitsee myös rakenteellista eriarvoisuutta, joka valitettavasti useimmiten kohdistuu niihin, jotka poikkeavat valtavirrasta – siis myös huostaanotettuihin nuoriin. Minna Suutarin (2006, 34) mukaan myöhäismodernissa maailmassa valintoja tekevät tosiasiaassa edelleenkin vain hyväosaiset. Tämä taas on ristiriidassa sen ajatuksen kanssa, että suomalainen hyvinvointivaltio perustuu pitkältä siihen ajatukseen, että kaikki ihmiset integroituvat samaan kulttuuriseen arvojärjestelmään (Suutari 2006, 101). Tämä arvojärjestelmään korostaa ihmisten välistä tasa-arvoa. Nähtävästi tämä arvo jää kuitenkin osittain vain puheen tasolle, eikä toteudu käytännössä kunnolla. Tutkimusten mukaan suurin osa nuorista kuitenkin pitää tasa-arvoa erittäin tärkeänä (Helve 2002, 209).

Myös yhteiskunta tuottaa leimautumisen kokemuksia. Yhteiskunnassa vallitsee tiettyjä olettamuksia ja sanattomia vaatimuksia, jotka kaikkien – myös huostaanotettujen ja sijaishuollossa elävien – nuorten oletetaan täyttävän. Jos vaatimukset eivät täyty, syytä etsitään hyvin usein nuoren taustasta, mikä aiheuttaa jopa lisää negatiivisia olettamuksia nuoresta itsestään. Kuten Eija Noppari (2006, 185) toteaa: ”leimaavat asenteet lisäävät ihmisten kärsimystä”. Syrjimistä on se, että yksittäistä ihmisestä tunnustetaan joitakin ominaisuuksia, joiden perusteella häntä kohdellaan huonommin kuin muita. Leimautu-

minen ilmenee siis usein kokemuksena syrjimisestä ja syrjinnästä. Tällainen syrjiminen voi johtaa huostaanotetun ja sijoitetun nuoren syrjäytymiseen. Nähdäkseni erityisen suuri riski on syrjäytyä juuri sosiaalisista piireistä, kuten koulussa omien ikätovereiden seurasta. Se on riski paitsi nuorelle itselleen, myös yhteiskunnalliselle integraatiolle (Vehviläinen 2006, 80).

Nuorilla on siis paljon erilaisia kokemuksia huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyen. Tärkeää on huomata, että leimautuminen ilmenee erilaisina yksilöllisinä kokemuksina nuorten elämässä. Koska tutkimukseni käsittelee juuri huostaanotettujen sijaishuoltanuorten kokemuksia leimautumisesta, yhtenä tutkimuksen olennaisena käsitteenä toimii kokemus. Kokemusta pidetään suhteena, joka sisältää sekä tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa että toiminnan kohteen (Perttula & Latomaa 2005, 116–119). Kun ihminen kokee jotain, niin kutsuttu ”tajunnallinen toiminta” valitsee kohteen. Tällöin todellisuus tarkoittaa jotain, eikä se ole enää merkityksetön. Joskus kohde voi olla vaikeaa tai mahdotonta tunnistaa, eikä ihminen välttämättä käsitä, mistä hänen kokemuksensa johtuu ja mihin se liittyy. (Perttula & Latomaa 2005, 116–119.)

Kokemusta kutsutaan merkityssuhteeksi. Kokemuksen rakenne on tällöin se suhde, joka liittyy subjektin ja objektin kokonaisuudeksi. Jokainen merkityssuhde on alkuvaiheeseen tiedostamaton ja se kehkeytyy yksittäisten tapahtumien ja tekojen seurauksesta. Ne merkityssuhteet, jotka eivät täydenny valmiiksi, ovat tiedostamattomia kokemuksia. Tiedostetun ja tiedostamattoman kokemuksen ero on siinä, miten selkeän merkityksen tapahtuma on luonut. (Perttula & Latomaa 2005, 116–119.) Yksinkertaisesti kuvailtuna, tässä tutkimuksessa kokemuksella tarkoitan sitä, millaisia tunteita ja merkityksiä tietyt tapahtumat ja teot ovat luoneet henkilöiden mieleen. On selvää, että kokemus on niin henkilökohtainen asia, että kukaan ei pääse toisten ihmisten kokemusten sisälle täysin. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena ei kuitenkaan ole varsinaisesti syventyä itse kokemukseen, vaan paremminkin kokemuksen aiheuttamaan tunteeseen, josta leima johtuu.

Kun ajatellaan kokemuksen tasoja, voidaan se jakaa ainakin kahteen osaan. Kokemuksella voidaan tarkoittaa jotakin hetkellistä tilannetta, jossa ihminen kokee jonkin asian. Esimerkiksi nuoren kokemus kiireellisestä huostaanotosta voisi olla tällainen. Toisaalta kokemus voi kertyä myös ajan myötä. Nuorelle voi karttua tällaista kokemusta esimerkiksi sijaishuoltoon liittyen, kun hän asuu sijaisperheessä. Tämän tutkimuksen kannalta molemmat kokemuksen muodot ovat tärkeitä. Nuoren kokemukset leimautumisesta ovat usein yksittäisiä tapahtumia tai tapahtumasarjoja, jotka eivät välttämättä jatku pitkällä

aikavälillä, vaan niitä tapahtuu aina silloin tällöin. Toisaalta on myös mahdollista, että leimautumisen kokemukset ovat jatkuneet joidenkin nuorten kohdalla vuosien ajan.

Kokemus-käsitteen kohdalla voidaan pohtia myös sitä ulottuvuutta, että kokemukset voivat vaihtua ja muokkautua iän myötä. Nuorella voi esimerkiksi olla todella voimakkaita (joko negatiivisia tai positiivisia) kokemuksia huostaanotosta silloin, kun se on ajankohtainen asia, mutta vanhentuessa aika saattaa pehmentää näitä kokemuksia, ja henkilön mielessä kokemus voi muuttua myös erilaiseksi. Nähdäkseni kokemukset kuitenkin harvoin täysin muuttavat muotoaan vastakkaiseen suuntaan. Ne saattavat lieventyä, mutta negatiiviset kokemukset tuskin muuttuvat ajan kuluessa täysin positiivisiksi tai päinvastoin.

2.3 Syrjiminen leimaamisen ilmentäjänä

Käsittämäni aihe, leimautuminen, liittyy läheisesti syrjinnän käsitteeseen, ja siten tutkimukseeni liittyy olennaisesti myös sosiaalityön syrjinnän vastainen teoria. Oikeastaan leimaamista ja syrjimistä voisi kuvailla rinnakkaisiksi ilmiöiksi – leimaaminen on omalla tavallaan syrjimistä, ja syrjiminen voi olla yksi leimautumisen ilmenemismuoto. Lukemani – sekä nuorten kirjoittamien kokemusten – perusteella leimautumiskokemuksiin liittyy useimmissa tapauksissa tunne syrjimisestä. Hyvin usein leimaaminen koetaan jonkin asteisena syrjimisenä, joka tapahtuu erilaisuuden perusteella. Oli nimittäin kyse minkälaisesta leimautumisen kokemuksesta tahansa, siihen liittyy aina syrjiminen edes siinä muodossa, että jo leimaaminen itsessään on syrjivää toimintaa. Tämän vuoksi on mielestäni erityisen tärkeää kuljettaa taustalla Goffmanin leimaamisteorian lisäksi myös sosiaalityön syrjinnänvastaista teoriaa.

Jäsenän ensin, mitä syrjinnällä tarkoitetaan, sillä syrjinnän käsite on läheisessä yhteydessä leimautumisen ilmiöön. Jotta pystyy ymmärtämään leimautumista sijaishuolto-orten elämässä tapahtuvana ilmiönä, on osattava huomioida leimautumisen yhteydet syrjintään ja syrjäytymisprosessiin. Syrjinnän ja leimaamisen käsitteillä on paljon yhteisiä piirteitä, jotka yhdistävät näitä kahta ilmiötä, vaikka ne eivät täysin samanlaisia prosesseja olekaan. Anders Karlsson (2009, 22) määrittelee syrjinnän siten, että se on jonkun ihmisen epäsuotuisasti kohtelemista esimerkiksi sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, etnisen taustan tai iän perusteella. Aileen McColgan (2000, 39) lisää tähän määritelmään, että syrjintä voi olla myös sitä, että henkilöä kohdellaan epä-

suotuisasti, koska hänessä nähdään tiettyihin kategorioihin – esimerkiksi sukupuoleen tai ikään – stereotyyppisesti liittyviä ominaisuuksia. Tämän perusteella voidaan nähdä, että myös huostaanotto- ja sijaishuoltokokemusten perusteella epäsuotuisasti kohtelemisen – leimaaminen – voidaan nähdä syrjimiseksi.

Neil Thompsonin (2006, 12–13) mukaan syrjiminen tarkoittaa sitä, että henkilöstä tunnustetaan joku erilainen tai poikkeava piirre. Useimmiten, kun termiä käytetään lainopillisessa, moraalisisessa tai poliittisessä merkityksessä, sillä tarkoitetaan negatiivista syrjimistä (mt.). Syrjimisellä tarkoitetaan siis sitä, että henkilöstä tunnustetaan joitakin sellaisia ominaisuuksia, joiden perusteella häntä kohdellaan eri tavalla – ja usein huonommin – kuin sellaisia henkilöitä, jotka omaavat yleisesti arvostettuja piirteitä. Syrjiminen kohdistuu usein ihmisen henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Tällaisia voivat olla esimerkiksi henkilön ulkonäkö tai ikä. Syrjiminen voi kuitenkin kohdistua myös kulttuurisiin ominaispiirteisiin – tiettyihin tapoihin, arvoihin tai esimerkiksi uskontoon. Syrjiminen on mahdollista myös sosiaalisten ominaisuuksien perusteella, ja onkin luonnollista, että syrjiminen vaikuttaa siihen, miten ihminen kokee omat sosiaaliset suhteensa. Kun on kyse huostaanotetuista sijaishuoltonuorista, syrjimisen syynä ovat heidän elämäkokemuksensa. Koska nuoret eivät ole kokeneet samankaltaista lapsuutta ja nuoruutta kuin useimmat, heidät koetaan erilaisina, kenties jopa hieman pelottavina. Myös se, että julkinen valta liittyy läheisesti sijaishuoltonuoren elämään ja arkeen koetaan toisinaan outona.

Syrjimisessä on erilaisia ulottuvuuksia, joista oman tutkimukseni kannalta olennaisin on se, kuinka erilaisuuden perusteella syrjiminen johtaa sosiaaliseen jakautumiseen. Syrjiminen on siis epäoikeudenmukaista toimintaa, ja sen poistamisella pyritään parantamaan yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen hyvinvointia ja elämänlaatua (Dominelli 2002, 5). Mary Langanin (1992, 9) mukaan paras tapa muuttaa syrjinnän vastaiset periaatteet käytännöksi on empowerment, eli voimannuuttaminen. Syrjinnän vähentämisestä tekee haastavaa se, että kuka tahansa voi syrjiä ketä tahansa ihmistä (Thompson 2006, 13). Syrjimisessä ihmisten erilaisuutta ei enää nähdä positiivisena asiana, vaan siitä tulee pohja epäreilulle kohtelulle. Asiaa hankaloittaa myös se, että hyvin usein syyt, joiden vuoksi ihmisiä syrjitään, ovat sellaisia joihin he eivät itse voi mitenkään vaikuttaa. (Thompson 2006, 13.) Tällaisesta tilanteesta on usein kyse myös sijaishuollossa elävien nuorten kohdalla. Huostaanottoja ja sijoituksia tehdään usein lasten ja nuorten vanhempien ongelmien ja vaikeuksien vuoksi, jolloin lapsella tai nuorella ei ole ollut huostaanoton syihin osaa. Tilanne voi aiheuttaa nuorelle voimattomuuden tunteita.

Me elämme yhteiskunnassa, jossa erilaisuus on jokapäiväinen asia. Kaikki ihmiset ovat yksilöitä, ja jokaisesta henkilöstä löytyy jokin toisista poikkeava piirre tai ominaisuus. Kuitenkin tiettyjä ominaisuuksia omaavat ihmiset nousevat monien ihmisten silmissä ”erilaisten kategoriaan”. Nämä henkilöt voivat kokea syrjintää, joka voi johtaa sosiaalisista suhteista syrjäytymiseen. Silti yhteiskuntamme toimenpiteet vaikeasti syrjäytyneiden ja syrjittyjen kohdalla ovat monin tavoin jäljessä (Hietaniemi 2001, 46). On erityisen tärkeää, että erilaisuutta osattaisiin kunnioittaa, ja se nähtäisiin ihmiskunnan vahvuutena ja positiivisena ominaisuutena. Erilaisuuden arvostaminen on kuitenkin monitahoinen prosessi, joka vaatii kaikilta avoimuutta ymmärtää erilaisia elämänmuotoja (Parrot 2010, 27). Usein on myös vaikeaa tunnistaa, onko syrjintä suoraa vai epäsuoraa (Karlsson 2009, 23). Toisinaan tällainen tunnistusprosessi on täysin mahdotonta.

On erityisen tärkeää tunnistaa se riski, että erilaisuudesta tulee perusta syrjimiselle (Thompson 2006, 174). Jos näin tapahtuu, leimatut ja leimaa kantavat ihmiset ovat vaarassa syrjäytyä. Leimaamisen kohteeksi nimittäin joutuvat useimmiten ne ihmiset, jotka jollakin tavalla poikkeavat muista ihmisistä – valtavirrasta. Ihmiset, jotka ovat jollakin muiden ihmisten silmissä merkittävällä tavalla erilaisia.

Leimaamisteoriaan, huostaanottoon ja sijaishuoltoon, sekä syrjintään liittyvät tutkimukselliset keskustelut muodostavat tälle tutkimukselle teoreettisen ja käsitteellisen pohjan, johon myös tutkimustulokseni nojaavat. Tämä taustalla oleva tieteellinen keskustelu muodostaa tietynlaisen verkoston, jonka osaset tuovat esille oman tutkimukseni ja sen ymmärtämisen kannalta merkittävää informaatiota. Se myös keskustelee tutkimustulokseni kanssa, ja auttaa ymmärtämään leiman merkityksiä ja sen liittymäkohtia syrjintään ja syrjäytymiseen huostaanotettujen sijaishuoltonuorten elämässä.

3 Tutkimuksen toteutus

3.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymys

Tämän gradun aiheena ovat huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisen kokemukset. Tutkin leimasta kertovia tarinoita Internetin keskustelupalstoilta keräämiäni narratiivisia kommentteja analysoiden. Aihevalintaani vaikutti kiinnostus lastensuojelun ja syrjäytymisen teemoihin. Myös yhteiskunnassamme vallitseva ilmiö – leimaaminen – on asia, johon halusin perehtyä syvemmin.

Valitsin aiheeni sen vuoksi, että leimaaminen on yksi yhteiskuntamme monimutkaisista ilmiöistä. Ihmiset saattavat leimata huostaanotettuja sijaishuoltonuoria jopa huomaamattaan, ja sen vuoksi on tärkeää saada kiinnitettyä ihmisten huomio niihin toimintatapoihin ja ajatusmalleihin, joiden toteuttaminen voi ilmentyä leimautumisen kokemuksina nuorten elämässä. Tällaiset tavat ja mallit voivat olla tiedostamattomia, eivätkä ihmiset välttämättä ymmärrä niiden aiheuttavan leimautumisen kokemuksia. Toisaalta aiheetta on tärkeää nostaa esille myös sen vuoksi, että tahallaan sijaishuoltonuoria leimaavat henkilöt ymmärtäisivät paremmin niin huostaanoton taustatekijöitä kuin huostaanotettujen nuorten ajatusmaailmaa ja kokemuksia. Usein tahallaan leimaaminen nimittäin tapahtuu sellaisten syiden perusteella, joita ei välttämättä lainkaan voida yhdistää juuri kyseenomaisiin nuoriin, vaan esimerkiksi heidän vanhempinsa tai yleensä ottaen muiden ihmisten asenteisiin ja mielipiteisiin sosiaalityötä (ja sen asiakkaana olevia ihmisiä) sekä lastensuojelua kohtaan. Tahallaan leimaaminen johtuu usein myös juuri siitä, että ihmisillä ei ole riittävästi tietoa siitä, miten huostaanotto prosessi käytännössä etenee, ja mitä se tarkoittaa.

Aihe on tärkeä myös siksi, että huostaanotetut sijaishuoltonuoret eivät ole ainoa ryhmä, joka kokee leimaamista. Leimautumisen kokemuksia löytyy laajasti kaikissa sosiaalityön asiakasryhmissä. Leimautumisen ymmärtäminen niin teoreettisena kuin käytännönilmiönäkin on tärkeää, jotta pystytään parhaalla mahdollisella tavalla ymmärtämään ja helpottamaan leimaamisen kohteena olevien ihmisten elämää ja arkea. Tosiasia on myös se, että vaikka ihmiset osaavat nimetä leimaamisen ilmiön ja kenties myös antaa sille jonkinlaisen kuvauksen, yleistä ja yhtenäistä kuvausta leimautumisen ilmiöstä yhteiskuntamme jäsenillä ei ainakaan riittävässä määrin näyttäisi olevan. Jos leimaamisen ja leimautumisen ulottuvuuksia ei tunne, ei välttämättä kykene tunnistamaan sellaisia omia tapoja, jotka voivat aiheuttaa muille leiman.

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten leimautuminen ilmenee huostaanotettujen sijaishuoltonuorten elämässä. Pyrin tähän analysoimalla huostaanoton ja sijaishuollon kokeneiden henkilöiden Internetin keskustelupalstoille kirjoittamia tarinoita. Tutkimuksen tuottamaa tietoa voidaan harkinnanvaraisesti soveltaa myös muiden ihmisryhmien parissa työskennellessä. Tällöin on kuitenkin vältettävä suoraa yleistämistä, ja tehtävä riittävä tapauskohtainen harkinta – leimautuminen on nimittäin erittäin yksilöllinen ja henkilökohtainen kokemus, joka voi vaihdella suuresti samankaltaisiakin kokemuksia omaavien ihmisten keskuudessa. Tutkimukseni taustalla on ajatus siitä, että leimaamista niin ilmiönä kuin kokemuksena saataisiin nostettua ihmisten tietoisuuteen.

Olen asettanut tutkimukselleni kaksi tutkimuskysymystä, jotka ovat:

1. Miten leima ilmenee sijaishuollossa elävien nuorten tarinoiden perusteella?
2. Miten erilaisuuden perusteella tapahtuva syrjimin kietoutuu sijaishuoltonuorten kokemaan leimaan?

3.2 Tutkimuksen narratiivinen näkökulma

Tutkimuksessani keskityn pieneen joukkoon huostaanoton ja sijaishuollon kokeneita henkilöitä. Tutkimusjoukon avulla pyrin ymmärtämään leimautumista myös yleisemmällä tasolla. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole tehdä yleistyksiä, vaan yksinkertaisesti edetä tutkimuksen kohdejoukkoni tuottamasta tiedosta kohti laajempaan joukkoon sovellettavissa olevaa tietoa. Tällä perusteella tutkimukseni määrittyy laadulliseksi, eli kvalitatiiviseksi tutkimukseksi. Kvalitatiivinen tutkimus perustuu induktiiviseen prosessiin, millä tarkoitetaan sitä, että tutkimus pyrkii etenemään yksityisestä yleiseen (Creswell 1994). Kvalitatiivinen tutkimus on kiinnostunut useasta yhtäaikaista tekijästä, jotka vaikuttavat lopputulokseen. Kvalitatiivinen tutkimus on myös kontekstisidonnaisista, ja siinä pyritään kehittämään teorioita suuremman ymmärtämisen toivossa. (Mt.) Tämä on tavoitteena myös omassa tutkimuksessani. Pyrin yhdistämään niin aikaisempaa tietoa ja teorioita leimautumisesta kuin uutta tietoa, jota nuoret jakavat Internetin keskustelupalstoille kirjoittamissaan kommentteissa.

Laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita merkityksistä – siitä, miten ihmiset kokevat ja näkevät maailman (Kananen 2008, 25). Tämä periaate kiteyttää myös oman tutkimukseni tarkoituksen. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, miten huos-

taanotetut sijaishuoltonuoret kokevat leimautumisen – millaisina asioina he näkevät sen ilmentyvän omassa elämässään ja arjessaan. Laadullinen tutkimus on kuitenkin myöserittäin kontekstisidonnaista, sillä tutkimusaineisto kerätään niin sanotusti aidon elämän puitteissa (Gray 2009, 166). Tämä tarkoittaa sitä, että myöskään oman tutkimukseni tuloksia ei voida suoraan – ilman tarkkaa pohdintaa, harkintaa ja koettelua – yleistää kaikkia sijaishuoltonuoria koskeviksi. Tutkimukseni aineisto on peräisin pieneltä joukolta huostaanoton ja sijaishuollon kokeneita henkilöitä, ja näiden ihmisten kokemukset eivät välttämättä ole samanlaisia kuin niiden, jotka eivät tähän tutkimukseen ole päätyneet.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerätään ja tutkitaan erilaisia empiirisiä materiaaleja (Denzin & Lincoln 2008, 14). Tällaisia voivat olla esimerkiksi haastattelut, jäljennökset erilaisista tapaamisista, kenttähavainnot, päiväkirjat, kirjeet, kyselyt sekä ihmisten henkilökohtaiset kokemukset (Strauss 1991, 1). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa olennaista on se, että tutkija pystyy määrittelemään, mikä on kuvauksen käsitteellinen kohde (Mäkelä 1994, 153). Kvalitatiivinen tutkimus eroaa kvantitatiivisesta tutkimuksesta siinä suhteessa, että sen aineistoa ei välttämättä lainkaan ole mahdollista esittää numeerisessa muodossa. Tällainen prosessi on vaikea, ja toisinaan sitä ei pystytä suorittamaan lainkaan. (Richards 2005, 34.)

Kvalitatiivinen tutkimus sisältää useita erilaisia lähestymistapoja tutkimukseen (Silverman 2010, 15). Oman tutkimukseni kohdalla parhaalta lähestymistavalta tuntui narratiivinen tutkimus. Narratiivisella tutkimuksella tarkoitetaan kaikkea sellaista tutkimusta, jossa ymmärryksen välineenä käytetään narratiivin, tarinan tai kertomuksen käsitteitä, ja jossa aineisto koostuu kirjoitetuista tai puhutuista tarinoista (Hänninen 2000, 14–15). Omassa tutkimuksessani aineisto koostuu juuri tällaisista materiaaleista, jotka ovat tällä kertaa kirjoitettuja. Narratiivinen tutkimus on perinteistä kvalitatiivista tutkimusta – siinä tavoitteena ei ole tiedon totuus vaan subjektiivinen tieto (Savukoski 2008, 48).

Narratiivisuus tutkimuksessa viittaa sellaiseen lähestymistapaan, jossa huomio kohdistetaan kertomuksiin tiedon tuottajana ja välittäjänä. Tällaista suhdetta tutkimuksen ja kertomuksen välillä voidaan tarkastella kahdella eri tavalla. Toisaalta tutkimuksissa voidaan käyttää materiaalina ja aineistona erilaisia kertomuksia, ja toisaalta tutkimus itsessään voidaan ymmärtää prosessiksi, jossa tuotetaan kertomuksia maailmasta. (Heikkinen 2010, 143). Tässä tutkimuksessa olen sisäistänyt nämä molemmat tarkastelunäkökulmat. Tutkimuksessa käyttämäni aineisto koostuu eräänlaisista tarinoista, joita huos-

taanoton ja sijaishuollon kokeneet henkilöt ovat Internetiin kirjoittamiensa kommenttien avulla jakaneet muiden ihmisten luettaviksi. Toisaalta tarkoitukseni on kehittää tämän tutkimuksen avulla uudenlainen kertomus leimautumisen ilmiöstä suhteessa huostaanotettuihin sijaishuoltonuoriin.

Narratiivilla tarkoitetaan kertomusta, joka sisältää sarjan tapahtumia, jotka ovat merkityksellisiä niin kertojalle kuin hänen yleisölleenkin (Denzin 1989, 37). Juuri tämä kuvaus kertoo hyvin myös sen, missä merkityksessä narratiivi-sanaa tässä tutkimuksessa käytän. Käsite narratiivisuus on peräisin latinan kielestä, jossa substantiivi ”narratio” tarkoittaa kertomusta (Savukoski 2008, 45). Kertomus- ja narratiivi-sanoja voidaan käyttää synonyymeina (Salo 2008, 85). Näin teen myös omassa tutkimuksessani, sillä en koe näiden kahden käsitteen välillä minkäänlaista merkittävää eroa. Myös kertomuksella ja tarinalla voidaan nähdä olevan omanlaisensa suhde. Tarinaa voidaan käyttää kuvaamaan kertomuksen sisällöllistä tasoa, ja toisaalta, myös se voi olla synonyymi niin narratiiville kuin kertomuksellekin. Omassa tutkimuksessani käytän narratiivisuutta, kertomuksellisuutta ja tarinallisuutta – kuten myös narratiivia, kertomusta ja tarinaa – samaa tarkoittavina sanoina.

Yleinen kiinnostus elämäkertoihin on heijastunut narratiivisen tutkimuksen kasvuun (Paananen 2008, 19). Narratiiveille on luonteenomaista se, että niillä on tietynlainen sisäinen logiikka, jonka varaan kertoja rakentaa kertomuksensa (Kaasila 2008, 43). Narratiivit, eli kertomukset, sisältävät jonkin tapahtuman, jossa kertomuksen aikana tapahtuu muutos. Narratiivit ovat siis sisällöltään loogisesti eteneviä.

Narratiivit ovat ihmiselämän tärkeitä elementtejä, ja niitä voidaan monella tavalla käyttää hyödyksi myös tutkimuksessa. Kertomukset jäsentävät eettistä paikkaamme maailmassa (Salo 2008, 83). Se, miten henkilö kertoo tarinansa – mitä asioita hän nostaa esiin merkittävänä, mitkä taas jäävät vähemmälle huomiolle – kertoo samalla jotain olennaista hänen ajatusmaailmastaan ja moraalistaan – sekä sitä kautta myös siitä, miten kyseinen henkilö kokee tullessa eettisesti kaltoin tai oikein kohdelluksi. Tällöin tarkan analyysin avulla päästään syvemmälle yhteiskunnassamme ilmeneviin epäkohtiin. Kertomuksien voidaan todeta olevan merkittäviä myös sen vuoksi, että elämme tietynlaisessa kertomusten maailmassa (Kaasila 2008, 41). Luc Hermanin ja Bart Vervaeckin (2001, 1) mukaan yksikään yhteiskunta ei selviä ilman narratiiveja.

Erään näkökulman mukaan narratiivinen lähestymistapa ei ole yhtenäinen teoreettis-metodologinen suuntaus, vaan oikeastaan eräänlainen tieteiden välinen keskusteluver-

kosto, jonka yhdistävänä tekijänä on tarinan käsite (Laitinen & Uusitalo 2008, 110). Narratiivisessa tutkimuksessa korostuu myös tutkijan omat ominaisuudet – ikä, persoonallisuus, sukupuoli sekä elämänhistoria. Kaikki nämä tekijät tuovat osansa tutkimuksen rakentumiseen. (Mt., 137.) Tämä on yksi syy, minkä vuoksi koen narratiivisen tutkimusmenetelmän sopivan omaan tutkimukseeni – vaikka tutkimus on luonteeltaan objektiivista, ei tutkijan omaa taustaa ja ominaisuuksia voida koskaan täysin jättää huomiotta. On tosiasia, että tutkija voi ohjata – joko tiedostaen tai tiedostamattaan – valittavaa kertomusta asettamalla toiveita siitä, mitä hän haluaa kuulla (mt., 115).

Narratiiviselle tutkimukselle on osoitettu myös kritiikkiä. Tällaisen argumentaation mukaan tarinatutkimuksessa saatetaan tehdä liian voimakkaita oletuksia kokemusten narratiivisesta jäsentymisestä. Tällä tarkoitetaan sitä, että narratiivisessa tutkimuksessa ei välttämättä aina muisteta riittävän hyvin huomioida tarinoiden monisyisyyttä ja rikkonaisuutta. (Hänninen 2010, 175.)

Syitä siihen, että päädyin valitsemaan tutkimukseeni narratiivisen lähtökohdan, on useita. Ensinnäkin, kertomuksilla voidaan sanoa olevan keskeinen merkitys identiteettimme muodostumiselle (Kaasila 2008, 44). Samaa mieltä on myös Leena Syrjälä (2010, 248), jonka mukaan tausta-ajatuksena on se, että elämä ja identiteetti rakentuvat tarinoina. Koska kerään leimautumisen kokemuksia nuoruudesta, nousee käsite ”identiteetti” merkittävään rooliin. Nuoruus on identiteetin rakentamisen ja rakentumisen aikaa, ja siksi onkin erityisen mielenkiintoista käyttää juuri tarinallista tutkimusmenetelmää – myös Internetissä kokemuksia jakaneet tutkimushenkilöni nimittäin rakentavat identiteettiään omien kertomustensa avulla.

Narratiivisuuden lähtökohtana on myös ajatus siitä, että kertomukset ovat ihmisille luonteenomainen tapa jäsentää niin itseään, elämäänsä kuin kokemuksiaankin (Hänninen & Valkonen 1998). Juuri tämä on kaikkein olennaisin syy, jonka vuoksi valitsin narratiivisen tutkimuksen. Tarinoiden avulla ihmisten voi olla helpompaa saada oma mielipiteensä tai kokemuksensa kerrottua kuin suullisesti. Kun tarina kirjoitetaan kirjallisena, voi omia sanavalintojaan ja lauseitaan pohtia ja asetella rauhassa, jolloin tarinan merkitys ja tarkoitus tulevat selkeämmin esiin niin kertojalle itselleen kuin lukijoillekin. Koen, että tällaisessa tiedossa piilee paljon sellaista informaatiota, joka on hyödyllistä, kun pyritään vaikuttamaan yhteiskunnassamme vallitseviin epäkohtiin.

Tärkeä valintaperuste oli myös se, että narratiivisessa tutkimuksessa huomioidaan kokemusten ja kertomusten muuttuvuus ja liikkuvuus (Erkkilä 2008, 196). Siinä tunnuste-

taan se tosiseikka, että ihmisten kertomukset, kokemukset ja mielipiteet voivat muuttua. Ne eivät ole läpi elämän pysyviä tosiseikkoja, vaan hetkellisiä ja vaihtelevia. Narratiivisessa lähestymistavassa pyritään myös ymmärtämään yksilöä ainutlaatuisesti suhteessa tutkittavaan ilmiöön. (Erkkilä 2008, 196.) Tämäkin on oman valintani kannalta tärkeä seikka, sillä haluan korostaa juuri sitä, että sijaishuoltonuorten leimautumiskokemukset ovat ainutlaatuisia. Jokainen nuori kokee leiman omalla tavallaan, ja se voi poiketa huomattavasti toisten nuorten kokemuksista.

Mitä narratiivisuus sitten lopulta tarkoittaa omassa tutkimuksessani? Se merkitsee sitä, että tutkimukseni muodostaa eräänlaisen kontekstiin sidotun kertomuksen, joka alkaa aina tutkimuksen alusta, ja päättyy tutkimuksen loppuun. Tämän tarinan keskeisiä henkilöitä ovat ne henkilöt, jotka ovat tuottaneet tutkimusaineistoni, ja samoin tutkija itse, kertojan ja tulkitsijan roolissa.

3.3 Tutkimusaineisto ja Internet tutkimusfoorumina

Aineistonkeruutavan valinta

Pohtiessani, mikä olisi paras tapa kerätä tutkimusaineisto juuri omaa tutkimustani varten, puntaroin sellaisia seikkoja, kuten kohderyhmän saavutettavuus sekä byrokratia. En halunnut hankkia tutkimusaineistoani haastattelemalla, sillä haastatteluprosessissa tapahtuu aina valintoja jo ennen kuin edes päästään aineiston keruuseen saakka. Kun haastateltavia hankitaan esimerkiksi sosiaalitoimiston kautta, on prosessissa aina läsnä byrokratia – työntekijä tekee valinnan, kenelle hän pyynnön esittää. En myöskään halunnut esimerkiksi jättää kirjoituspyyntöä lehteen, sillä omasta kokemuksestani voin todeta, että suhteellisen harva nykyajan nuori lukee perinteisiä sanomalehtiä. Olisiko ilmoitukseni tällöin edes saavuttanut kohderyhmäänsä? Havainnointia tai kenttätutkimusta en edes harkinnut, sillä mielestäni leimautuminen ei ole ilmiö, jota voi havainnoinnin kautta tutkia.

Aloin pohtia, mikä olisi sellainen forumi, jossa niin huostaanotetut sijaishuoltonuoret kuin huostaanoton aikanaan kokeneet henkilöt voisivat jakaa kokemuksiaan omaehtoisesti ja helposti. Vastaukseni oli Internet. Internet on hedelmällinen aineistonkeruupaikka, sillä sieltä löytyy materiaalia lukemattomista eri aiheista (Hänninen 2003). Internet on nykypäivää, ja monien nuorten – ja vanhempienkin henkilöiden – kohdalla se korvaa

sanoma- ja aikakauslehdet. Liioittelematta voidaan sanoa, että jokaisella suomalaisella on mahdollisuus Internetin käyttöön – jos kotoa ei löydy tietokonetta tai verkkoyhteyttä, voi käyttää esimerkiksi kirjastojen Internet-päätteitä. Internet on myös sellainen foorumi, jossa omia ajatuksiaan on helppoa jakaa. Internetin keskustelupalstoille ei tarvitse välttämättä edes rekisteröityä tai kirjautua, vaan niihin voi kommentoida täysin anonyymisti.

Juuri anonymiteetti viehätti minua niin, että Internet tuntui oikealta paikalta aineistonkeruuprosessia varten. Anonymiteetti voi rohkaista ihmistä kertomaan omasta elämästään ja kokemuksistaan avoimemmin, pelkäämättä kenenkään tunnistavan häntä. Anonymiteetti mahdollistaa myös vaikeampien asioiden jakamisen ihmisten kesken, sillä tällöin ei tarvitse pelätä mahdollisen arvostelun tai kiusaamisen kohdistuvan henkilön omaan persoonaan – persoona kun voi Internetissä jäädä salaiseksi tai sen voi muuttaa toiseksi. Tuntemattomuus antaa ihmisille mahdollisuuden etsiä ja jakaa tietoa myös oman elämän vaikeimmista asioista. Tällaista tietoa voidaan kuvata aidoksi, ja siitä voidaan saada paljon hyödyllistä informaatiota erilaisten ilmiöiden selvittämiseksi ja ongelmien ratkaisemiseksi. Toisaalta anonymiteetti tuottaa asiaan toisenlaisenkin näkökulman. Tutkijan voi olla vaikeaa saada varmuutta siitä, onko Internetissä liikkuva henkilö todella se, joka väittää olevansa, sillä esimerkiksi sukupuoli, ikä ja nimi ovat asioita, jotka Internetissä voi muuttaa (Kuula 2011, 170). Tällöin mahdolliseksi muodostuu myös Internetissä jaetun tiedon epäluotettavuus. Riitta Hänninen (2003) korostaa kuitenkin, että suurin osa siitä, mitä ihmiset kirjoittavat itsestään Internetiin, pitää paikkansa. Tiedon epäluotettavuutta ei tulisi ottaa lähtökohdaksi.

Tärkein syy, miksi valitsin Internetin käyttämisen osaksi aineistonkeruuprosessiani on kuitenkin se, että siellä ihmiset jakavat tietoa omasta elämästään vapaaehtoisesti – kenenkään pyytämättä. Internet on jokaiselle avoin foorumi, ja siellä kuka tahansa voi osallistua sisällön tuottamiseen (Kuula 2011, 172). Internetistä aineistoa kerätessä tutkija ei itse tee niin konkreettista valintaa siitä, ketkä osallistuvat tutkimukseen, sillä jokainen kommentoija pysyy anonyymina. Vapaaehtoisesti jaettu tieto on mielenkiintoista juuri sen vuoksi, että tällöin kokemusten kertojat ovat omatoimisesti tehneet sen valinnan, että he käyttävät aikaa herättääkseen keskustelua jostakin tietystä omaa elämäänsä koskevasta asiasta.

Aineisto

Graduni aineisto on kerätty helmi- ja maaliskuussa 2012. Aineistonkeruuprosessin alussa etsin keskusteluja hakukoneiden ja erilaisten hakusanojen avulla. Selasin läpi erilaisia huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyviä keskustelupalstoja, ja luin niihin kirjoitettuja kommentteja. Tallensin oman tutkimukseni kannalta olennaisilta vaikuttavilta keskusteluilta tietokoneelleni Word-tiedostoksi. Tallentamiani keskusteluja on yhteensä 331 A4-arkkia. Tässä vaiheessa en vielä rajannut, mitä kommentteja tallensin, vaan keräsin ne keskustelut, joiden sisällöt käsittelivät eniten oman tutkimukseni aihetta.

Aineistonkeruuprosessin aloitettuani tein havainnon siitä, että Internetiin kokemuksiaan jakaneiden henkilöiden kommentit olivat usein tarinallisia. Itse asiassa jokaisesta kommentista oli löydettävissä narratiiville ominainen sisäinen loogisuus ja tapahtuman muutos (ks. esim. Kaasila 2008). Tällä perusteella voidaan todeta, että aineistoni on narratiivinen. Narratiivisen aineiston keruutavat voidaan jakaa kahteen luokkaan sen perusteella, kerätäänkö suullisia vai kirjoitettuja narratiiveja (Saastamoinen 1999). Oma aineistoni koostuu jälkimmäisestä luokasta – kirjoitetuista kertomuksista. Kaikki huomioni kiinnittäneet kommentit kuvasivat jollakin tavalla sitä, miten huostaanotetut sijaishuoltonuoret ovat tulleet leimatuiksi, tai sitä, millaista sijaishuoltonuoren elämä on ilman leimaa.

Kun valitsin ne keskustelut, jotka vaikuttivat oman tutkimukseni kannalta hyödyllisimmiltä, päädyin seitsemän eri Internet-sivuston keskustelupalstaan, jotka olivat:

Helsingin Sanomat (www.hs.fi)

Aamulehti (www.aamulehti.fi)

Suomi24 (www.suomi24.fi)

Perhekerho (www.perhekerho.net)

Kaksplus (www.kaksplus.fi)

Demi (www.demi.fi)

Iltalehti (www.iltalehti.fi)

Keskustelut kerättyäni aloitin aineiston rajaamisen. Luin keskustelut läpi monta kertaa, ja keräsin satojen kommenttien joukosta ne, jotka olivat oman tutkimukseni kannalta merkittävimpiä. Lopullinen aineistoni koostuu 23:stä eri mittaisesta kommentista, ja nämä ovat ne kommentit, jotka päätyivät tutkimuksessani analysoitaviksi. Valitsemieni kommenttien joukkoon otin sellaisia tarinoita, joissa korostui joko se, miten nuori on kokenut erilaista kohtelua taustansa vuoksi, tai se, kuinka huostaanotto ja sijaishuolto nousevat nuoren elämässä esiin tavallisina ja arkipäiväisinä – jopa mukavina ja elämän-

laatua parantaneina asioina. Rajasin aineistoni siten, että joukossa oli useita erilaisia kommentteja, jotka tarkastelevat huostaanottoa ja sijaishuoltoa eri näkökulmista, sillä halusin tuoda esiin leimautumisen ilmiön molemmat puolet. Kommentit toimivat tutkimustuloksissani esimerkkinä leiman ilmenemismuodoista. Koska Internet-tutkimuksessa pyrkimyksenä on useimmiten säilyttää tutkittavien yksityisyyden suoja (Granholm 2010, 160), olen anonymisoinut käyttämäni kommentit. Olen häivyttänyt kommentoijien Internetissä käyttämät nimimerkit, ja nimennyt heidät numerojärjestyksessä kommentoija 1:ksi, kommentoija 2:ksi ja niin edelleen.

Internet tutkimusfoorumina

Internet on omanlaisensa tiedon foorumi. Internet-käsitettä voidaan käyttää kattotermiinä, joka sisältää käsitteet ”kyberavaruus” sekä ”verkko” (Markham 2004, 96). Internet-sanalla voidaan viitata niin varsinaiseen verkostoon ja tiedonsiirtoon tietokoneiden välillä kuin sosiaalisiin tiloihin, joissa ihmissuhteita, yhteisöjä ja kulttuureja syntyy tekstin ja kuvien vaihtamisen avulla, joko reaaliajassa tai viivellä (Mt.) Internet on siis laaja käsite, joka voidaan määritellä eri tavoilla. Eri ihmiset voivat antaa Internetille erilaisia merkityksiä – toiset pitävät sitä puhtaasti tietokoneiden välisenä verkkoyhteytenä, kun taas toiset voivat pitää sitä jopa tietynlaisena elämäntapana. Se, miten ihminen määrittelee Internetin, vaikuttaa paljolti siihen, miten hän suhtautuu Internetin käyttöön.

Internetin laajentuminen on yksi merkittävimmistä 1900-luvun lopun tapahtumista. Vaikka emme vielä kykene määrittelemään, kuinka laaja vaikutus Internetillä on ollut ihmisten elämään, voidaan silti varmuudella sanoa, että se on jo perustavanlaatuisen osa elämäämme. Se on läsnä päivittäisissä toiminnoissamme niin työväliseenä kuin huvittelumahdollisuutenakin. (Vadillo ym. 2006, 36.) Internet on vakiinnuttanut asemansa myös suomalaisen yhteiskunnan jäsenten keskuudessa. Internet on erityisesti suosiossa nuorison keskuudessa – ja usein onkin niin, että nuoret ovat taidokkaampia Internetin käyttäjiä kuin vanhemmat ihmiset. Nuoret ovat ottaneet Internetin omakseen, ja käyttävät sitä yhteyden pitämiseen, kirjeenvaihtoon, uutisten ja erilaisten sarjojen sekä elokuvien seuraamiseen sekä kontaktien muodostamiseen ympäri maailmaa. Internet voi toimia nuorille myös kohtaamisen ja vertaistuen paikkana – siellä jaetaan omia kokemuksia – niin iloja kuin surujakin. Juuri tämä tekee Internetistä tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen paikan. Internet on vaikuttanut siihen, minkälaisia lähtökohtia tutkijat ottavat tieteellisiin ongelmiin (Lenert & Skoczen 2002, 251).

Kommunikatiivisena mediana, globaalina verkostona ja sosiaalisen konstruktion näytämönä Internet tarjoaa uusia työkaluja tutkimuksen suorittamiseen sekä uusia areenoja sosiaaliselle tutkimukselle (Markham 2004, 95). Internetiä voidaan käyttää välineenä myös sellaisiin tutkimusaiheisiin, jotka eivät nimenomaan liity Internetiin (mt., 97). Internet voi toimia esimerkiksi tutkimusaineiston keruupaikkana, ja siten se tarjoaa monia mielenkiintoisia mahdollisuuksia (mt., 100). Voidaan pohtia, tuleeko Internetin asema tulevaisuudessa vahvistumaan tutkimusareenana. Tämä on mahdollista, sillä viimeisten vuosien aikana yhä useammat toiminnot ovat siirtyneet verkkoon. Pankki- ja vakuutusasiat voidaan hoitaa Internetissä, opiskelukin on mahdollista verkon välityksellä. Myös suurimmalla osalla yrityksistä sekä kunnallisista ja valtiollisista toimijoista on omat verkkosivunsa, joissa ne jakavat informaatiota. Internet on täynnä erilaisia uutissivustoja sekä sähköpostipalvelimia. Jopa maailman toiselle puolelle soittaminen onnistuu verkossa. Internetistä löytyy satoja – kenties jopa tuhansia – sivustoja, joissa ihmisillä on mahdollisuus napin painalluksella osallistua yleiseen keskusteluun, ja kertoa omia mielipiteitään. Internet siis tarjoaa ihmisille uudenlaisia mahdollisuuksia kommunikoida keskenään, mikä samalla tuottaa tutkijoille uudenlaisia mahdollisuuksia tutkia erilaisia ilmiöitä (Markham 2004, 96).

Internetistä saadaan niin informatiivista tietoa, jota voidaan pitää totena kyseenalaistamatta, kuin tietoa, jonka kohdalla tarvitaan kriittistä lukutaitoa. Toisinaan Internetin tieto on julkista, kaikkien ihmisten käytettävissä olevaa sekä muokattavaa, mikä mahdollistaa myös tiedon epäluotettavuuden (Hänninen 2003). Tämän vuoksi Internetin käyttäjällä tulee olla valmiuksia vetää rajaviivoja näiden kahden tiedon lajin välillä. Tämä tosiseikka nostaa esille myös kysymyksen oman tutkimukseni tiedon luotettavuudesta. Tässä tutkimuksessa käyttämäni aineisto on kerätty sellaisilta palstoilta, jonne kuka tahansa voi kirjoittaa haluamiaan asioita. Olen kuitenkin ottanut lähtökohdaksi sen, että koska ihmiset ovat kirjoittaneet omia henkilökohtaisia – ja toisinaan vaikeita – kokemuksiaan kaikkien luettaviksi, piilee niissä tiedon siemen. Jos kyseenalaistaisin tämän seikan, lähtisi Internetin käyttämiseltä tutkimuksessa pohja täysin. Luottamus ihmisiin ja heidän kokemuksiansa todellisuuteen on tutkimuksen perusolettamus, käytettiin aineistonkeruumenetelmänä sitten Internetiä tai esimerkiksi perinteistä haastattelua (ks. myös Hänninen 2003).

Internetin käyttämiseen tutkimusaineiston keräämisessä liittyy toinenkin seikka, joka on syytä nostaa esille. Jos tutkija ei kiinnitä riittävästi huomiota prosessin suunnittelemiseen, mahdollisuutena on se, että tutkimuksessa nousevat liiaksi esille sellaiset henkilöt,

joilla on keskiarvoa vahvemmat (joko negatiiviset tai positiiviset) mielipiteet jostakin tietystä asiasta. Tällöin vaarana on se, että radikaaleja mielipiteitä jakavien Internetin käyttäjien ja koko yhteiskunnan kohderyhmän välillä on ero, joka ei tule tutkimuksessa ilmi. (Lenert & Skoczen 2002, 251.) Olen itse huomionut tämän aineistonkeruuvaiheessa siten, että olen kerännyt aiheeseen liittyviä kommentteja laidasta laitaan. Olen pyrkinyt välttämään sitä, että keräisin ainoastaan kommentteja, jotka vastaavat omia ensiolettamuksiani ilmiöstä tai jotakin tiettyä linjaa. Keräämiäni kommenttien joukossa on useita erilaisia mielipiteitä tutkimastani asiasta, ja tällä keinoin saan mielestäni tuottaa esiin laajemman katsauksen leimautumisen ilmiöön huostaanotettujen sijaishuolto-
tonuorten keskuudessa.

Aineiston kerääminen Internetistä on myös eettisesti haastava prosessi. Internetissä tehtävälle tutkimukselle ei ole määritetty yhtenäistä eettistä normistoa, joka tukisi tutkijan valintoja (Granholm 2010, 160). Tällöin tutkijan tulee pystyä hyvin perustelemaan Internetin käyttö aineiston keräämisfoorumina. Syyksi ei riitä esimerkiksi se, että aineisto on helppoa löytää ja tallentaa (Kuula 2011, 198–199). Eettisesti haastavaa Internet-tutkimuksesta tekee myös kysymys siitä, tuleeko tutkittavien henkilöiden tietää olevansa tutkimuksen kohteena. Tämä on kysymys, jota tutkijan on harkittava tapauskohtaisesti.

Internet kaventaa fyysistä välimatkaa ihmisten välillä. Se tuo erilaiset yhteisöt lähemmäksi, ja antaa mahdollisuuden yhteisöllisyyteen ilman fyysistä kasvokkaista kontaktia. Tällainen verkosto luo myös tutkijalle mahdollisuuden tutkia ilmiöitä globaalimmasta perspektiivistä. Internetissä kommunikoiminen tapahtuu useimmiten tekstin avulla – tämä luo tutkijalle mahdollisuuden analysoida sitä, miten sosiaaliset todellisuudet ja ilmiöt rakentuvat puheen kautta. (Markham 2004, 96–97.) Internet siis luo tutkimuksen kannalta paljon uudenlaisia mahdollisuuksia, joista kaikki eivät varmasti ole vielä avautuneet ja paljastuneet.

3.4 Aineiston analyysi

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole esittää aineiston parhaita paloja sellaisenaan. Tutkimuskysymysten lisäksi tutkija joutuu asettamaan analyttisiä kysymyksiä myös kootulle aineistolle. Vasta tällöin tutkija voi saada vastauksia, joista hän on kiinnostunut. (Ruusuvoori ym. 2010, 9–10.) Ei siis riitä, että tutkija keskittyy pelkästään tutkimuskysymyksiensä vastaamiseen, sillä tällainen prosessi ei edes ole mahdollinen ilman tutkimusaineistolle asetettuja kysymyksiä. Kysymyksenasetteluprosessia – sekä tutkimusaineistolle asetettuihin kysymyksiin vastaamista – voidaan kutsua aineiston analyysiksi. Yksi narratiivisen tutkimuksen vaiheista on juuri aineiston muodon ja sisällön analyysi (Hänninen 2010). Yleensä ottaen voidaan todeta, että kvalitatiivisen datan analysointi on kaikkein onnistuneinta silloin, kun se aloitetaan jo aineiston keräämisen vaiheessa (Miles & Huberman 1984, 49).

Tutkimusaineiston analyysi koostuu eri vaiheista. Ensinnäkin on asetettava tutkimusongelma ja tarkennettava tutkimuskysymys tai -kysymykset (Ruusuvoori ym. 2010). Seuraavana analyysin vaiheena on aineiston keruutavan valinta ja lopullinen kerääminen (Ruusuvoori ym. 2010). Jotta aineistoa voidaan analysoida, täytyy aineisto ensin kerätä. Tutkijan on pohdittava tarkasti, minkälainen aineiston keruutapa olisi sopivin juuri oman tutkimusaineiston kokoamiseksi. Myös aineiston kokoamistapa vaikuttaa olennaisesti siihen, minkälaisen metodin tai tavan avulla tutkija alkaa analysoida aineistoaan.

Tämä tutkimus pohjautuu narratiivisella analyysillä. Narratiivisuus liittyy aineiston käsitteilytapaan siten, että analyysissä tutkija pyrkii aineiston perusteella luomaan uuden kertomuksen, joka tuottaa uudenlaista merkitystä tutkittavana olevasta ilmiöstä (Paananen 2008, 19–20). Tässä tutkimuksessa tarkoituksena on luoda narratiivia huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisen kokemuksista. Jo nuorten omat kertomukset kokemuksistaan ovat narratiiveja, mutta niiden avulla ja niitä analysoiden ja yhdistellen pyrin luomaan uuden tarinan avulla tietynlaista kokonaisuutta, joka voisi helpottaa ilmiön ymmärtämistä laajemmassa kontekstissa kuin ainoastaan yksittäisinä kokemuksina.

Analyysissä tutkijan on seuraavaksi tutustuttava aineistoonsa sekä pyrittävä järjestämään ja rajaamaan sen (Ruusuvoori ym. 2010). Tässä vaiheessa kävin läpi kaikki 331 sivua keräämiäni keskusteluja alleviivaustussin kanssa, ja merkitsin kaikki ne kommentit, jotka vaikuttivat oman tutkimukseni kannalta hyödynnettäviltä. Aineiston analysoin-

nin tässä vaiheessa aineistosta pyritään tunnistamaan oman kysymyksenasettelun kannalta merkittävät osat (Kaasila 2008, 47). Narratiivisessa analyysissä päähuomio on kertomuksen sisällöissä. Siinä painottuu se, minkälaisia merkityksiä kertoja antaa omille elämäkokemuksilleen. (Kaasila 2008, 48.) Keräämäni kommentit olivat suhteellisen lyhyitä ja ytimekkäitä. Kokonaisuudessaan teksti kertoi jostakin tietystä kokemuksesta, enkä joutunut rajaamaan paljon asioita ulkopuolelle. Toisaalta osa kertomuksista oli myös hieman pidempiä ja yksityiskohtaisempia, mikä tasapainotti analyysiprosessia. Aloitin analyysiprosessin keräämällä alleviivaamani kommentit yksitellen Word-tiedostoon, johon jaottelin ne keskustelupalstan Internet-osoitteen sekä kommentoijan nimimerkin mukaan.

Seuraavaksi vuorossa on aineiston luokittelu esimerkiksi erilaisia teemoja ja ilmiöitä vertailemalla tulkintasäännön muodostamiseksi (Ruusuvoori ym. 2010). Tarkoituksena on löytää narratiivien sisältämien yhteisten piirteiden huomattavat erot sekä säännönmukaisuudet (Kaasila 2008, 47). Kolmannella aineiston läpikäyntikerralla kävin kommentit uudelleen läpi alleviivaustussin kanssa. Käytin eri värejä, joilla merkitsin samankaltaisia juonenpiirteitä sisältävät kertomukset. Yhdistelin tarinoita sen perusteella, millaisia kokemuksia leimautumisesta sijaishuoltoonurilla oli ollut ja miten leima oli heidän elämässään ilmennyt.

Kertomuksia analysoitaessa on tavallista, että tarinoita ryhmitellään niiden juonirakenteiden mukaisesti (Laitinen & Uusitalo 2008, 131). Tavoitteena on usein luoda kategorioita, jotka kaikki sisältävät tietyn olennaisen osan informaatiota (Boulton & Hammersley 2006, 252). Kommentteja tutkimalla löysin kuusi erilaista leiman muotoa/kokemusta kuvaavaa kategoriaa, jotka olivat:

1. Syrjiminä ja ennakkoluuloisuus
2. Alentava kohtelu ja hyväksikäyttö
3. Byrokratia ja välinpitämättömyys
4. Periytyvä leima
5. Itsensä leimaaminen
6. Huostaanotto ilman leimautumisen kokemuksia

Kun kirjoitin tutkimustuloksia auki, yhdistelin eri kategorioiden sisällä vielä samankaltaisia kokemuksia jakavia kommentteja, jotka sijoitin tuloksiin peräkkäin loogisuuden säilyttämiseksi.

Seuraavana vaiheena on tulosten koonti sekä tulkinta. Tällöin tutkija koettelee tuloksiin suhteessa aineistoonsa sekä sen ulkopuolelle. (Ruusuvuori ym. 2010.) Tätä vaihetta voidaan kutsua myös aineiston varsinaiseksi analyysiksi – siinä tutkija lukee aineistonsa riittävän useaan kertaan ja esittää siitä oman tulkintansa (Eskola 2007, 171). Muodostin omat tutkimustulokseni peilaamalla niitä tutkimukseni teoreettiseen viitekehykseen. Jäsenin tulokset yhteen päälukuun, jonka jaoin kuuteen alalukuun muodostamieni kategorioiden mukaan.

3.5 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimukseen liittyy aina olennaisesti etiikka. Etiikassa asioita tarkastellaan moraalises-ta näkökulmasta, eli pohditaan ja vertaillaan, mikä on oikein ja mikä väärin (Pietarinen & Launis 2002, 42). Tutkimuksen eettisyys edellyttää tutkijalta omaa moraalista näkökulmaa tutkimukseensa liittyen (mt.). Tutkimusta ei voida tehdä ilman huolellista harkintaa omien tutkimusvalintojen seurauksista. Tutkimusprosessin aikana erilaisia valintoja tehdään huomaamattakin, ja sen vuoksi tutkijan on välillä hyvä pysähtyä miettimään omaa tutkimusprosessiaan ja sen eettisyyttä. Tutkimuksessani olen punninnut valintoje-ni erilaisia seurausvaihtoehtoja, ja pyrkinyt tekemään valintani siten, että niistä seuraisi mahdollisimman vähän negatiivisia vaikutuksia. Negatiivisia seurauksia ei toki voi kokonaan poistaa – aina on mahdollista, että joku esimerkiksi kokee tutkimukseni loukkaavana. Tällaiset vaihtoehdot olen kuitenkin pyrkinyt minimoimaan perustelemalla omat valintani mahdollisimman hyvin.

Etiikka voidaan nähdä arkista päätöksentekoa tukevana taitona (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22). Eettinen pohdinta ja harkinta antavat työkaluja oikean ratkaisun tekemiseksi. Tutkimuksen tekemisen vaatimuksena on tutkijan eettinen harkinta. Jos tutkija pohtii omia valintojaan eettisestä ja moraalises-ta näkökulmasta, ollaan menossa kohti oikeaa suuntaa. Se ei silti vielä tarkoita sitä, että tutkijan valinnoista seuraisi hyvää. Tutkimustyön kohdalla täytyy huomioida se, että myös tutkija on vain ihminen – jokais-ta lopputulosta ei voida ennustaa, joten huolellisesta eettisestä harkinnasta riippumatta tutkimus voi joskus tuottaa negatiivisia seurauksia.

Kun puhutaan tutkijan etiikasta, tarkoitetaan tutkijan omaa moraalialia (Pietarinen & Lau-nis 2002, 43). Se, millainen moraalikäsitys tutkijalla on, vaikuttaa hänen tutkimukses-

saan tekemiinsä valintoihin. Kysymys siitä, mikä on oikein ja mikä väärin ei ole yksiselitteinen. Ihmisten käsitykset hyvästä ja pahasta ovat vaihtelevia ja yksilöllisiä. Se, mitä toinen ihminen pitää oikeana ratkaisuna, saattaa toiselle tarkoittaa väärää ratkaisua. Siten myös tutkimuksen eettisyys voi tarkoittaa monia eri asioita. Joku voi pitää tiettyä tutkimusta eettisesti ja harkitusti tehtynä, kun taas toinen voi nähdä saman tutkimuksen esimerkiksi yksilön oikeuksia loukkaavana. Eettisiin ongelmiin ja erimielisyyksiin ei ole yksimielisiä ja kiistattomia vastauksia – tieteen eettisiin ongelmiin saadaan vastauksia parhaiten silloin, kun asiasta syntyy keskustelua niin tieteenharjoittajien, etiikan tutkijoiden kuin tavallisten kansalaisten välille (Pietarinen & Launis 2002, 57).

Ei voida yksiselitteisesti määritellä, millainen on eettisesti oikein tehty tutkimus. Tiettyjä sääntöjä voidaan kuitenkin määritellä yhteisiksi. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009, 7) mukaan tutkimuseetikassa on tärkeää se, että pyritään välttämään vahinkojen aiheuttamista. Neuvottelukunnan mukaan mahdolliset haitat voivat koskea aineiston keruuvaihetta, aineiston säilyttämistä ja tutkimusjulkaisusta aiheutuvia seurauksia (mt.).

Omaan tutkimukseeni liittyvä eettinen haaste on se, että Internetin keskustelupalstoille kommentteja kirjoittaneet henkilöt eivät tiedä olevansa tutkimuksen kohteena. Tässä tutkimuksessa kuitenkin oletan, että nykyaikana voidaan odottaa ihmisten tietävän, että Internetissä kirjoitukset ovat kaikkien ihmisten nähtävillä, ja siten heidän käytettävissään. Kirjoittaessaan omia kokemuksiaan keskustelupalstoille, nämä henkilöt hyväksyvät sen, että kuka tahansa voi käyttää heidän kirjoituksiaan. Siten myös mahdollisuus, että kirjoituksia voidaan käyttää tutkimustarkoituksiin, on heidän tiedossaan. Tällöin, kirjoittaessaan kommentteja kaikkien nähtäväksi, he antavat suostumuksensa tutkimukseen osallistumiseksi. Kun tutkimuksen lähtökohtana on tällainen ajattelutapa, on tutkimusaineistoa käytettävä erityisen sensitiivisesti (McKee & Porter 2009, 89).

Sensitiiviseen tutkimusaineiston käyttöön liittyy läheisesti myös tutkimusaineiston huolellinen säilyttäminen. Oman tutkimukseni kohdalla säilyttämiseen ei liity niin suuria eettisiä haasteita, sillä tutkimusaineistoni ei esimerkiksi voi joutua ”väärin käsiin” samalla tavalla kuin jos olisi kyse esimerkiksi sensitiivisistä haastattelumateriaaleista. Tutkimusaineistoni on Internetissä kaikkien ihmisten nähtävillä, eikä minun tutkijana siten tarvitse huolehtia tutkimusaineiston salassapidosta.

Klassisen tiedon – ja siten myös tieteen – käsitteeseen sisältyy totuuden vaatimus (Niiniluoto 2002, 32). Tutkimukseni kohdalla olen kyseenalaistanut tämän vaatimuksen. En tarkoita sitä, että tarkoituksellisesti pyrkisin niin sanottuun ”valheelliseen” tietoon, vaan

sitä, että en halua määritellä oman tutkimukseni tuloksia ja sen tuottamaa informaatiota yksiselitteisesti totuudeksi. Tutkimukseni tuottaa yhdenlaisen totuuden, mutta samasta ilmiöstä – huostaanotettujen sijaishuoltonuorten leimautumisesta – on olemassa myös muunlaisia totuuksia.

Tieteenteon ideaali, eli tutkijan pyrkimys objektiivisuuteen ja rehellisyyteen, toimivat tutkijan työn perustana (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 15). Tavoitteenani on ollut mahdollisimman suuri objektiivisuus, mutta toisaalta olen myös huomionnut sen, että tutkijan omaa taustaa – esimerkiksi sukupuolta ja ikää – ei koskaan saada täysin häivytettyä lopullisesta tutkimuksesta. Tutkijan omat ominaisuudet vaikuttavat aina siihen, millainen hänen tutkimuksestaan lopulta muodostuu. Esimerkiksi oma tutkimukseni on muodostunut sellaiseksi kuin se on sellaisesta elämäkatsomuksesta ja elämänvaiheesta katsottuna, jossa itse olen. Tutkija ei voi muuttaa sitä, miten hän näkee elämän ja erilaiset ilmiöt. Hän ei voi vaikuttaa omaan ikäänsä ja kokemuksiensa määrään. Vaikka tällaiset ominaisuudet eivät kumoja tutkimuksen objektiivisuutta, tuovat ne silti siihen pieniä vivahteita.

Tieteen etiikka tarkoittaa niiden eettisten kysymysten tarkastelua, jotka nousevat esille tutkimusprosessin aikana (Pietarinen & Launis 2002, 46). Eettinen tarkastelu voi koskea mitä tahansa tutkimuksen teon vaihetta aina aiheen valinnasta tutkimustulosten seurauksiin saakka. Se kattaa esimerkiksi menetelmän valinnan, aineiston kokoamisen, luokittelun, käsitteiden valinnan, kielenkäytön ja tutkimuksen julkaisemisen. Tutkimusprosessiin liittyvät valinnat voivat tapahtua tutkijan mielessä automaattisesti, ja sen vuoksi tutkimuksen tekemisessä tarvitaankin usein ulkopuolisen tahon mielipidettä. Omaa tutkimusta voi toisinaan olla vaikeaa tarkastella ulkopuolisen silmin, ja siten toisen tahon neuvojen avulla omia eettisiä valintoja voi olla helpompaa perustella. Tärkeintä tutkimusprosessissa tehdyissä eettisissä ratkaisuissa on kuitenkin lopulta se, että tutkija harmitsee valintojaan tarkasti (Pietarinen & Launis 2002, 56). Hyvin perusteltu ratkaisu on aina todennäköisemmin parempi, kuin ratkaisu, jolle ei anneta perusteluita lainkaan.

4 Leiman muodot huostaanotettujen tarinoissa

4.1 Syrjiminen ja ennakkoluuloisuus

Tutkiessani huostaanoton ja sijaishuollon kokeneiden henkilöiden tarinoita havaitsin, että osa heistä koki yhteiskunnan ja ympäristönsä erilaisten toimijoiden käyttäytymis- tai puhutavat heitä kohtaan eriarvoisina, leimaavina. Kokemukset nousivat muiden ihmisten vähättelevästä puheesta, alentavista tai epäluuloisista toimintatavoista sekä ennakkoluuloisista asenteista huostaanotettua nuorta tai hänen perhettään kohtaan. On tutkittu, että ympäristön kielteinen asennoituminen voi kulkea myös perheessä sosiaalisena perintönä sukupolvesta toiseen (Lämsä ym. 2009, 103). Tämä tarkoittaa sitä, että jos nuori on huostaanotettu vanhempiensa ongelmien vuoksi, myös hänet voidaan leimata ongelmanuoreksi pelkästään vanhempien käyttäytymisen perusteella. Nuorelle ei välttämättä anneta mahdollisuutta toisenlaiseen kohteluun (Lämsä ym. 2009, 104). Nuoresta siis luodaan kertomusta tietynlaisena ihmisenä rajallisten tietojen perusteella.

Kommentoijat 1 ja 2 kertoivat Suomi24-sivuston keskustelupalstalla tulevansa kiusatuksi ja syrjityksi huostaanoton ja sijaisperheessä asumisen vuoksi. He kokivat kiusaamisen niin vakavaksi, että kaipasivat tukea ja puhutoveria kokemuksiinsa. Kommentoija 1 kertoi tarinassaan Internet-sivustosta, josta hän oli löytänyt apua:

”Sieltä sai tutustua sellaseen tyyppiin, joka sit on kaveri ja juttelee iha normisti, ja kuuntelee aina ku o paha olla ja sillee. Ja sit, ku ne ei kerro niit juttui kellekkää.”

Nuori tarvitseekin tietynlaisen liiton toisen ihmisen kanssa – henkilö ei kuitenkaan voi olla kuka tahansa, vaan nuori tarvitsee ihmisen, joka sitoutuu pysyvään ja jatkuvaan suhteeseen hänen kanssaan (Järventie 2001, 106). Tukihenkilö – oli kyseessä sitten sijaisperheen vanhempi, oma biologinen vanhempi, sisarus, ystävä tai anonyymi tukihenkilö Internetin kautta – on erityisen tärkeä silloin, kun huostaanotettu nuori kokee tulevansa kaltoin kohdelluksi taustansa vuoksi. Jos nuori ei saa riittävästi tukea, vaikeat elämäkokemukset voivat haavoittaa häntä syvästi jo varhaisessa ikävaiheessa (Lämsä ym. 2009, 97).

Tarinoiden perusteella leima aiheutuu usein siitä, kun ympäristön ihmiset kiusaavat tai syrjivät nuorta hänen taustansa vuoksi. Tuija Erosen (2012, 94) mukaan lastenkotimuis- toista puhuttaessa kerronnassa korostuukin usein poikkeuksellisuus. Nuori nähdään poikkeavana hänen erilaisen taustansa vuoksi. Usein käy niin, että ihmiset eivät ymmär-

rä huostaanottoprosessia riittävästi, eivätkä tiedä todellisia syitä huostaanoton taustalla, vaan omien ennakkoluulojensa ja arvaustensa pohjalta muodostavat kuvan nuoresta, jolla ei välttämättä edes ole osaa huostaanoton syihin. Ihmiset – erityisesti muut nuoret – saattavat kokea erikoisena myös sen, että huostaanotettu nuori ei elä omien biologisten vanhempiensa kanssa, vaan esimerkiksi sijaisperheessä tai nuorisokodissa. Kyseinen elinympäristö ei ole suurimmalle osalle tuttu, joten se voidaan kokea tuntemattomana ja jopa pelottavana, mikä aiheuttaa ennakkoluuloisen suhtautumisen sijaishuollossa elävää nuorta kohtaan. Ennakkoluuloisuus voi aiheuttaa nuorelle leimautumisen kokemuksia, sillä nuoruusiässä tarve olla samanlainen kuin muut on erityisen voimakas verrattuna muihin ikävaiheisiin.

Elämäntarinoitaan Internetissä jakaneiden henkilöiden kommentteja lukiessani havaitsin osan heistä ajattelevan, että yhteiskunnassa vallitsee tietynlaisia oletuksia ja ennakkoluuloja huostaanoton ja sijaishuoltoelämän kokeneita henkilöitä ja heidän menestymismahdollisuuksiaan kohtaan. Kertojat olivat sitä mieltä, että yhteiskunnassa heidät leimattiin alempiarvoisiksi kuin muut ja että heillä ei nähty olevan mahdollisuuksia edetä elämässä samalla tavalla kuin muilla. Kommentoija 3 kertoi Helsingin sanomien keskustelupalstalla oman tarinansa.

”Olen huostaanotettu ja lähtöisin perheestä, jossa ei ole ’menestymisen mahdollisuutta’. Nykyisin olen arvostetussa työssä ja akateemisesti koulutettu.”

Tarinan perusteella kommentoija oli kokenut, että koska hänet oli huostaanotettu, sekä hänet että hänen perheensä oli leimattu epäonnistujiksi. Ihmiset kohdistivat häneen epäluuloja hänen menestymismahdollisuuksiensa suhteen, sillä he saattoivat kokea huostaanoton tietynlaisena hidasteena normaalille elämänkululle. Nuoren kannalta on vaarallista, jos hänelle uskotellaan, ettei huostaanotetulla ole samanlaisia menestymisen mahdollisuuksia elämässä kuin toisilla. Sanotut asiat saattavat muuttua itseään toteuttaviksi ennusteiksi, jolloin nuori muuttuu sellaiseksi kuin hän ajattelee muiden silmissä olevansa (Lämsä ym. 2009, 104). On kuitenkin totta, että aina erot lastensuojelunuorten ja muiden välillä eivät välttämättä ole kovin dramaattisia (Strandell ym. 2002, 111).

Syrjivä käytös saattaa myös vähitellen sulkea sijaishuoltoon nuoren ikäryhmän sosiaalisten yhteisöjen ulkopuolelle. Sosiaalisuus on kuitenkin tärkeää, oli kyseessä vanha tai nuori, sillä ihminen on sosiaalinen olento, ja sosiaalisuus sekä sosiaalinen pääoma tuottavat hyvinvointia. Ikäryhmän ulkopuolelle jääviin nuoriin on usein lyöty erilaisia leimoja, jotka saattavat määritellä heidän asemiaan ja toimintamahdollisuuksiaan ryhmässä

(Lämsä ym. 2009, 103). Huostaanotettu sijaishuoltonuori voidaan leimata toisista poikkeavaksi – erilaiseksi. Erilaisuuden kokemus voi tuntua nuoresta raskaalta, jos hän ei halua erottua joukosta. Kokemus erilaisuudesta voi aiheuttaa psyykkistä pahoinvointia, joka voi johtaa ihmisten välttelyyn ja eristäytymiseen (Kiviniemi 2009, 113). Psykkinen paha olo voi ilmetä esimerkiksi masennuksena, jännittämisenä sosiaalisissa tilanteissa sekä pelkoina (mt., 115).

Nuorten leimaaminen huostaanoton ja sijaishuoltokokemusten vuoksi voi aiheuttaa nuorissa monenlaisia oireita. Erilaiseksi ja poikkeavaksi määrittelemisen ja ennakkoluuloisuus tuskin koskaan tuntuvat hyvältä, ja sen vuoksi onkin luonnollista, että nuori saattaa oirehtia leimaamisen vuoksi. Nuorten pahoinvointi on nyky-yhteiskunnassamme lisääntynyt, eikä tilannetta lainkaan paranna se, että tämän lisäksi nuoria leimataan heidän elämäkokemustensa vuoksi. On kuitenkin huomattava, että kaikki nuoret eivät reagoi tällaisiin vaikeisiin elämäkokemuksiin ja syrjintään samalla tavalla (Lämsä ym. 2009, 97). Kaikki nuoret eivät välttämättä loukkaannu siitä, että heidät koetaan erilaisina. Erilaiset reagoitavat riippuvat paljolti nuoren luonteesta ja hänen omien kokemustensa laadusta. Jos omat kokemukset huostaanotosta ja sijaishuoltopaikasta ovat hyviä, voi olla todennäköisempää, että nuori kestää häneen kohdistuvan leiman paremmin. Jos omat kokemukset taas ovat negatiivisia ja todella kipeitä sekä arkoja, voi nuoren olla vaikeaa suhtautua muiden ennakkoluuloihin ja syrjintään samalla tavalla neutraalisti.

Osa tarinoiden kertojista koki myös, ettei leimaajana toiminut pelkästään lähiympäristö. Leima saattaa kohdistua nuoriin myös virallisemmilta yhteiskunnan tahoilta. Kommentoija 4 kertoi Suomi24-sivuston keskustelupalstalla viranomaisten häneen kohdistamasta epäluottamuksesta:

”Perhekodin isä uhkaili henkeäni useasti, kiusasi minua myös, yritti väkisin saada itsetuntoni romahtamaan ja lopulta onnistuikin siinä, hän teki elämästäni helvettiä. Kertoi että kukaan ei uskoisi jos sanoisin hänen uhkailleen minua, ja niin siinä kävikin, soitin poliisille ja perhekodin isä vakuutteli minun vain olevan hullu ja kuvittelevan omiani... Tällaista perhekodissa.”

Nuoren leimaaminen valehtelijaksi ja viranomaisen sokea uskomus tähän väitteeseen kuvaa leiman syvintä olemusta: henkilöstä muodostetaan kuva rajallisten tietojen perusteella, eikä tälle anneta mahdollisuutta näyttää todellista minäänsä. Tällainen vääryys on osa ihmisyyttä, ja se sijoittuu kaikkiin kohtaamisiin ja suhteisiin niin yksityisissä kuin ammatillisissakin tilanteissa (Hurtig & Laitinen 2002, 10). Vääryys muodostuu usein juuri rakenteissa, joita ihmiset – siten myös viranomaiset – toiminnallaan muovaavat

(mt.). Nuoren kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että myös viranomaiset saattavat joissakin tilanteissa luoda hänestä stereotypisoitua tarinaa tietynlaisena ihmisenä ottamatta ensin selvää, millainen henkilö hän todellisuudessa on. Tämä voi aiheuttaa sen, että leimautuneen henkilön palveluvalikoima on käytännössä tosiasiallisesti suppeampi kuin tarjolla oleva valikoima on – samoin palvelun taso voi laskea leimautumisen vuoksi (Paaso 2007, 40).

Keskustelupalstoja läpikäydessäni tein myös havainnoin, että palstoille oli käynyt kommentoimassa ihmisiä, joilla ei ole omakohtaisia kokemuksia huostaanotosta tai sijaishuollosta. Osa henkilöistä oli kirjoittanut nuorten elämäkokemuksia kyseenalaistavia vastauksia tarinoitaan jakaville henkilöille. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii seuraava kommentti:

”Tuskinpa sosiaalitantat ovat tehneet sinulle mitään väärin. Itse asiassa olisit tuskin enää hengissäkään ilman sosiaalianttoja. Älä yritä vierittää vastuuta omasta elämästäsi muille.”

Jo tällainen käyttäytyminen voidaan nähdä leimaavana. Nämä henkilöt kyseenalaistavat huostaanotettujen elämäkokemukset ja leimaavat heidät valehtelijoiksi ja turhasta valittajiksi. Ympäristön ja yhteiskunnan käyttäytymis- ja puhetapojen aiheuttama leima ei siis aina kohdistu nuoriin niin sanotusti ”oikeassa elämässä” ja kasvotusten, vaan tällaista syrjimistä tapahtuu myös muilla yhteiskunnan foorumeilla.

Yleensä ottaen leimassa, joka ilmeni kirjoitetuista tarinoista, ja joka aiheutui yhteiskunnan ja ympäristön ennakkoluuloista, on kuitenkin kyse siitä, että sosiaalihuollossa asioimiseen liittyy valitettavan usein perusteltu huoli tulla leimatuksi (Paaso 2007, 39). Mitä enemmän henkilö käyttää sosiaalihuollon palveluja, sitä suurempi leimautumisvaara on. Kyse ei ole pelkästään rasitteesta, joka ilmenee yksityisten ihmisten välisissä suhteissa, vaan stigmasta, joka saattaa vaikeuttaa ihmisten kanssakäymistä myös viranomaisissa. (Mt., 39–40.) Tällainen leima voi liittyä myös huostaanotettuihin sijaishuoltoon, sillä omasta tahdostaan riippumatta he joutuvat olemaan paljon tekemisissä sosiaalitoimen kanssa. Sosiaalihuollossa asioiminen saattaa siis olla tekijä, joka rakentaa ihmisen narratiivia tavalla, joka aiheuttaa leiman.

Veli-Matti Ulvinen (1993) pohtii artikkelissaan tuottaako poikkeavaksi leimautuminen syrjäytymistä yhteiskunnassa. Tällainen prosessi on mahdollinen, mutta ei itsestään selvä. Mahdollinen sen vuoksi, että jos leimaaminen on niin voimakasta, että se tuottaa myös fyysistä syrjimistä – ryhmän ulkopuolelle jättämistä, voimakkaita syrjimisen ko-

kemuksia, kiusaamista sekä muuta henkistä väkivaltaa – voi helposti käydä niin, että nuori alkaa pelätä sosiaalista kanssakäymistä ja vältellä sitä. Tällainen toiminta taas saattaa aiheuttaa nuoren eristäytymisen ja sitä kautta syrjäytymisen yhteiskunnasta. Toisaalta on myös mahdollista, että leimaamisella ei ole joidenkin ihmisten kohdalla minäänlaista yhteyttä syrjäytymiseen. Tämä riippuu paljolti siitä, kuinka hyvä nuori on kestävämmän muiden ihmisten ennakkoluuloja ja negatiivista käyttäytymistä häntä kohtaan. Jos nuori ei välitä muiden ihmisen sanoista ja käyttäytymisestä, vaan etsii tyypin niiden ihmisen pariin, joiden kanssa hän saa olla oma itsensä, ei syrjäytymistä välttämättä tapahdu lainkaan.

4.2 Alentava kohtelu ja hyväksikäyttö

”Isoon aittaan meille jokaiselle oli tehty oma huone, mikä tietysti oli mukavaa - monella meistä ei koskaan aikaisemmin ollut ollut omaa huonetta. Huoneen oven sai lukkoon, mutta tietysti isäntäväellä oli avain kaikkiin huoneisiin. Tulen varmasti loppuikäni muistamaan sen, kun yöllä heräsin siihen, että joku hengitti kiihtyneesti vuoteeni äärelä; pikkuhousuni oli vedetty nilkkoihin --.

Kun seuraavana aamuna kerroin tästä toisille tytöille, he vain nauroivat ja katsoivat toisiinsa. He kertoivat, että isäntä puristeli heitä mielellään rinnoista ja takapuolesta. --. Koska välttelin isäntää, sain osakseni aina kaikkein kurjimmat työt, kuten lannanluonnin ja navetan lattian puhdistuksen.

Vaikka maatilán isäntä ja emäntä ovatkin maanneet haudassa jo vuosia, saan edelleen kylmiä väristyksiä kuullessani sanan ’huostaanotto’.”

(Kommenttija 5 Helsingin sanomien Internet-sivuston keskustelupalstalla.)

Internetin keskustelupalstoille kirjoitetuista kertomuksista osa kertoi siitä, että huostaanotetut nuoret kokevat sijaishuoltoapaikkansa kohtelun heitä kohtaan leimaavana. Leimasta kertovia tarinoita löytyi paljon, mutta joukossa oli myös henkilöitä, jotka pitivät sijaishuoltoaan onnistuneena ja sijaishuoltoapaikkaansa mukavana ja tärkeänä – ei leimaavana. Nuorten negatiivisissa kokemuksissa korostui se, että osa heistä koki sijaisvanhempiansa leimaavan heidät alempiarvoisiksi ihmisiksi, joita voi häikäilemättä hyväksikäyttää niin työvoimana, seksuaalisesti kuin muillakin tavoilla. Sijaishuoltoapaikan suunnalta tuleva leima näyttäisi ilmentyvän useimmiten juuri tunteena siitä, että huostaanotettua nuorta kohdellaan alentavasti ja epätasa-arvoisesti suhteessa muihin ihmi-

siin. Tarinoista kävi esimerkiksi ilmi, että sijaishuoltonuoret kokivat sijaisvanhempiansa suosivan omia biologisia lapsiaan, ja laittavan heidät sijaishuoltonuorten edelle.

Jotta lapsi ja nuori voi kehittyä kohti eheyttä, tarvitsee hän elämäänsä tietynlaista ennakoitavuutta ja vastavuoroisuutta (Helminen 2006, 15). Kun sijaishuoltonuoria kohdellaan epätasa-arvoisesti, ennakoitavuus katoaa heidän elämästään. Ennakoimattomuus tuo mukanaan muutoksia, ja muutokset taas voivat uhata ihmisen sosiaalista, fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia (Pesonen 2006, 158). Ennakoimattomuus ja odottamattomat tapahtumat, tahdosta riippumattomat muutokset – kuten juuri epätasa-arvoinen kohtelu, jota nuori ei osannut odottaa – pakottavat ihmisen muotoilemaan sisäisen tarinansa uudelleen (Pesonen 2006, 158). Tämä voi sijaishuoltonuoren kohdalla olla ongelmallista, sillä nuoret elävät jo valmiiksi monien muutosten ja vaikeiden elämäntapahtumien äärellä. Nuori voi kadottaa oman itsensä, eikä välttämättä kykene enää määrittelemään, kuka hän on ja kuka hänen pitäisi olla. Omat käsitykset suhteessa toisten vaatimuksiin sekoittuvat, ja nuoren tasapainoinen kehitys voi vaarantua.

Osa tarinansa jakaneista henkilöitä koki myös, että sijaisperhe tai laitoksen henkilökunta leimasi heidät valehtelijoiksi ja epäluotettaviksi nuoriksi. Nämä nuoret kärsivät siitä, että heihin kohdistettiin epäluuloja, ja he eivät kokeneet tulleen luotetuiksi yksinkertaisissakaan tilanteissa. Kommentoija 6 kertoo iltalehden keskustelupalstalla kuinka hän tunsii vointinsa sairaaksi, mutta laitoksen henkilökunta pakotti hänet silti menemään kouluun, koska väitti tämän valehtelevan.

”Meillä oli eräs työntekijä entinen nuorisovankilan vanginvartija. Kerran sain sen kurkkuuni kiinni, koska en kuumeessa suostunut menemään koulun puolelle, vaan pyysin kuumemittaria. No episodin jälkeen sain mitata kuumeeni, ja se oli lähempänä 39 astetta.

Täysin kohtuutonta että joku korsto käy lapsen päälle, ja vielä tuollaisesta asiasta mihin ei liittynyt minkäänlaista uhkaa minun suunnastani (makasin siis sängyssäni, josta tuo ukko repi mut kurkusta kiinni pitäen, käsi seläntakana hallintaotteessa, koko 100m matkan koulurakennukseen).”

Minna Suutarin (2002, 71–72) mukaan sosiaaliseen läheisyyteen perustuva luottamuksen tunne kannattelee nuorta, ja luo emotionaalisen sidoksen nuoren ja toisen välille. Luottamus on yksi niistä keskeisistä voimavaroista, joka kannattelee vaikeassa elämäntilanteessa olevaa nuorta. Kun luottamusta ei ole, nuoren sidokset sijaisperheeseen tai laitoksen henkilökuntaan ovat heikot. Nuori kuitenkin tarvitsee elämäänsä edes yhden vahvan ja auktoriteettisen vanhempi-suhteen, jos hänen biologiset vanhempansa ovat

laiminlyöneet kasvatukseen. Nuorella tulisi olla joku, joka huolehtii hänen perustarpeistaan – riittävästä rajoista ja rakkaudesta. Jos nuoren ja sijaisvanhempien välille ei synny lainkaan luottamuksellista suhdetta, ei nuorella välttämättä ole elämässään auktoriteettia, jota hän kunnioittaisi. Tällöin rajojen asettaminen ja noudattaminen voivat joutua koetukselle.

Nuorten kohtaama epäluotettavaksi leimaaminen nousi esille myös muissa kertomuksissa. Kommentoija 7 kertoi Demi-sivuston keskustelupalstalla, kuinka lomilta tullessa nuorten tarkastukset menivät joskus liioitellun tarkoiksi, minkä nuoret näyttivät kekevan leimaavaksi:

”Olin ennen perhekodissa ja ku tuli lomalta tai koulusta niin ne katto laukut, sukat taskut... Kaiken mitä keksi.”

Voidaan pohtia, onko näin tarkka lomaltapaluututkimus ihmisarvoista kohtelua. Onko oikein, että nuori joutuu esimerkiksi riisuutumaan jokaisena kertana, jotta voidaan tarkistaa, ettei hän ole koulusta tullessaan tuonut mitään laitonta mukanaan? Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 66§:n mukaan sijaishuollossa olevan lapsen tai nuoren tutkimiseksi saadaan tehdä henkilöntarkastus ainoastaan, jos on perusteltua syytä epäillä, että lapsella on vaatteissaan tai muutoin yllään hänelle vaarallisia aineita tai esineitä. Nähdäkseni lain perusteella ei voida nähdä perusteita sille, että nuori tarkastetaan *jokaisena* kertana, kun hän käy poissa sijaiskodistaan tai muusta sijaishuolto paikastaan. Samanlaisia kokemuksia oli kuitenkin myös muilla nuorilla. Kommentoija 8 kertoo kommentissaan iltalehden sivuilla seuraavaa:

”Jep. Riisuttamista, nöyryyttämistä sekä henkistä alistamista. Kun tuolta pääsin pois, niin kyllähän se tuntui kuin olisi päässyt vankilasta.”

On selvää, että vaikka nuori jouduttaisiin tutkimaan tämän tullessa lomalta, ei nuorta silti saa leimata alempiarvoiseksi ihmiseksi, jota saa kohdella miten hyvänsä. Myös henkilöntarkastus on tehtävä nuoren yksityisyyttä ja ihmisarvoa kunnioittaen, sekä nuorta itseään arvostaen. Sijaishuollossa elävät nuoret ovat samanarvoisessa asemassa kuin muutkin, ja heidän inhimillistä kohteluaan tulee kunnioittaa. Vastuu kohtelun ihmisarvoisuudesta on sijaisperheellä tai sijaishuoltolaitoksen henkilökunnalla. Jokaisen sijaishuoltonuorten kanssa työskentelevän henkilön tehtävänä on varmistaa, että nuorten oikeudet toteutuvat (Milligan & Stevens 2006, 139). Tämä on tärkeää sen vuoksi, että nuoren ihmisen voi olla vaikeaa puolustaa omia oikeuksiaan aikuisten auktoriteettien edessä. Kaikki nuoret eivät välttämättä edes tiedä, mitä oikeuksia heillä sijaishuollossa

ollessaan on. Nuoret voivat kyseenalaistamatta suostua myös sellaiseen, joka on lailla kiellettyä. Sijaishuollossa työskentelevien henkilöiden vastuuna on estää tällaisten tilanteiden tapahtuminen.

Osa tarinoitaan jakaneista nuorista koki myös, että sijaisperhe leimasi huostaanotetut nuoret sairaiksi ja ongelmallisiksi henkilöiksi. Tämä ilmeni erityisesti Kommentoija 9:n Suomi24-sivuston keskustelupalstalle kirjoittamasta narratiivista, jossa hän kertoo, kuinka sijaisperhe hänen mielestään valehteli hänen tilastaan.

”Minut huostaanotettiin asuessani Siilinjärvellä ja kun olin täyttämässä 18 ja pääsemässä sieltä maanpäällisestä helvetistä pois sijaisperhe rupesi keksimään minulle psyykkisiä ongelmia että voitaisiin pitää minua tahtomattani siihen saakka kunnes täytän 21, sain kuitenkin niille kallonkutistajille todistettua että olen ihan yhteiskuntakelpoinen. He yrittivät vaikka mitä kehitellä minulle, syömishäiriöitä, itsetuhoisuutta, aggressioita, alkoholiongelmaa, läheisriippuvuutta, huolta siitä että tapan itseni ensi jouluna (tämä johtui siitä että satuin vitsillä heittämään toiselle ’vangille’ että vihaan kaikkea jouluun liittyvää).”

Kun puhutaan sijaishuollon tilasta ja huostaanotetuista nuorista, ihmiset luottavat usein sellaisten henkilöiden mielipiteisiin, jotka työskentelevät huostaanotettujen sijaishuoltonuorten parissa. Tällöin virheellinen kuva nuorista vaikeuttaa heidän asemaansa sosiaalisissa yhteisöissä ja näin ollen voi aiheuttaa ongelmia ihmissuhteiden muodostamisessa. On tosiasia, että sijaishuollossa eläviltä nuorilta voidaan oppia paljon (Milligan & Stevens 2006, 136). He ovat aitiopaikalla näkemässä ja kuulemassa, mitä sijaishuollossa tapahtuu – millaisia onnistumisia ja millaisia puutteita siellä on (mt.). Näiden lasten ja nuorten omia mielipiteitä, näkökulmia ja kokemuksia tulisi kuulla entistä enemmän.

Mahdollista on myös se, että sijaishuollossa elävät nuoret toisinaan liioittelevat kokemuksiaan, koska ovat jollakin tavalla katkeria siitä, että heidät huostaanotettiin ja vietiin pois heidän biologisilta vanhemmiltaan. Tällöin katkeruus saattaa kohdistua myös sijaishuoltopaikkaan tai sijaisperheeseen, joka saa toimia syntipukkina. Jos nuorten mielipiteet ja kokemukset kuitenkin aina kyseenalaistetaan, heidän näkökulmaansa on vaikeaa tuoda esille. Kaikki nuorten kokemukset ovat kuulemisen arvoisia, ja ne tuovat paljon sellaista tietoa, jota voidaan hyödyntää lastensuojelun kehittämiseksi.

Sijaishuoltonuoriin kohdistuva leima voi ilmetä myös siten, että heihin suunnataan tiettyjä ennako-oletuksia ja stereotypioita, ja heidät pyritään asettamaan tietynlaiseen muottiin, joka ei anna nuorelle mahdollisuutta olla yksilöllinen oma itsensä. Nuoren oman näkökulman kunnioittaminen on kuitenkin tärkeää, kun on kyse häntä itseään ja

hänen persoonallisuuttaan koskevasta asiasta (Pönkkö & Tervonen-Rossi 2009, 147). Sijaishuoltopaikka toimii vähintään teoreettisesti nuoren kotina sijoitusaikana. Koti on tärkein paikka, jossa nuoren tulisi saada kokea olonsa hyväksytyksi yksilönä – sellaisena kuin hän on (Mayall 1998, 140). Nuoren sijoittaminen johonkin kategoriaan, johon hän ei koe kuuluvansa voi olla nuorelle stressaavaa. Tällaisesta kokemuksesta kertoi myös Kommentoija 10 Kaksplus-lehden keskustelupalstalla:

*”Itse olen ollut sijoitettuna perhekotiin 15-vuotiaasta asti, sitä ennen olin nuorisokodissa hetken josta hätähuostaanotto tehtiin. Perheko-
dissa asuin 17-vuotiaaksi asti, jossa en tullut toimeen perhekodin isän
kanssa, koin että en saanut olla oma itseni ja täytyi sopia johonkin
tiettyyn muottiin ja ulospäin piti näyttää että kaikki on hyvin vaikka
todellisuudessa oloni oli ihan kamala.”*

On tärkeää, että myös sijaishuollossa elävillä nuorilla on mahdollisuus olla oma itsensä – yksilöllinen persoona, joka saa erottua muista. Jos nuori ei saa tätä mahdollisuutta, voi hänen persoonallisuutensa kehittyminen vaikeutua, mikä voi aiheuttaa itsetunto-ongelmia. Perhe, jossa nuori asuu – oli kyseessä sitten biologinen perhe tai sijaishuolto-
paikka – on yksi tärkeimmistä vaikutteista nuoren elämässä (Milligan & Stevens 2006, 139). Nuori poimii sieltä huomaamattaankin vaikutteita omaan elämäänsä ja ajatteluta-
poihinsa, minkä vuoksi nuoren tulisi oppia tietämään, että hänellä on lupa olla juuri sel-
lainen ihminen kuin hän on.

Nuoren kokema leima, joka johtuu sijaisvanhempien tai sijaishuoltolaitoksen henkilö-
kunnan toiminnasta, on erityisen ongelmallista sijaishuoltonuoren kehityksen kannalta. Kun nuori ei pysty elämään biologisten vanhempiansa luona, sijaishuoltopaikalla on suuri rooli hänen elämässään ja kasvatuksessaan – ja näin ollen sillä on suuri vaikutus siihen, millainen ihminen nuoresta kehittyy, millaiset sosiaaliset taidot ja elämänkatso-
mus hänelle muodostuu sekä kuinka hyvin hän oppii arvostamaan itseään. Jos nuori kokee sijaishuoltopaikan toiminnan leimaavana, voi nuoren itsetuntemus ja itsekunnioi-
tus väärentyä, ja nuoren tasapainoinen kehitys vaarantua.

4.3 Byrokratia ja välinpitämättömyys

*”Olen ollut pitkään huostaanottokierteessä ...ikää 16v. Olen sanomat-
toman aggressiivinen, ja haluaisin kostaa parille sosiaalityöille.”*

(Kommentoija 11 Suomi24-sivuston keskustelupalstalla.)

Huostaanotto- ja sijaishuoltokertomuksia jakaneiden henkilöiden tarinoista kävi ilmi, että osan mielestä heidän nuoruutensa leima ilmeni sosiaalitoimen tai huostaanotosta päättäneen henkilön epäoikeudenmukaisen kohtelun tai toiminnan muodossa. Kokeumuksissa korostui byrokraattisuus – leiman kokemus syntyi siitä, kun työntekijän ei koettu välittävän nuoren tilanteesta, vaan hoitavan sen pelkästään yhtenä työtehtävänä muiden joukossa. Nuoret kertoivat, että heidät leimattiin syyttä ongelmanuoriksi, ja että sen vuoksi huostaanotto tehtiin väärin perustein. Tällöin kyseessä oli huostaanotto, joka oli tehty nuoren oman käyttäytymisen vuoksi. Nuoret näyttivät ajattelevan, että sosiaalitoimi ”keksi” heidän ongelmansa, ja täten asetti heidät tiettyyn kategoriaan, johon he eivät kokeneet kuuluvansa. Ongelmanuorista puhuu myös Anneli Pohjola (2001, 188), jonka mukaan nuoriin kohdistuu usein monenlaisia yleistäviä näkökulmia erityisesti viranomaisten suunnalta. Pohjolan (2001, 189) mukaan nuoret tulevat usein ymmärrettäviksi yleisenä ja yhtäläisenä kategoriana, ja samalla heistä muodostuu yleistävä kuva, jossa usein korostuu epäluottamus.

Osalla kertomuksiaan jakaneista henkilöistä oli kokemuksia myös siitä, että vaikeudet olivat pohjimmiltaan johtuneet heidän vanhempiensa ongelmista, mutta nuorten mukaan sosiaalitoimi nosti pääroolin nuorta itseään koskevat asiat. Tällaisesta tilanteesta kertoi Helsingin sanomien keskustelupalstalla Kommentoija 12:

”Minut huostaanotettiin usein teininä. Vaikka suurimmaksi osaksi syynä olikin äitini psyykkiset ongelmat. Mutta niistä ei puhuttu vaan yleensä huostaanottoon oli muka syynä mun viinan käyttöä ja kaveripiirini. Sanottiin, että minun pitää päästä heistä eroon.

Mitkä kaverit, minulla ei ollut koskaan ketään kaveria, join yksin.

--. Minun sijoituksistani ei ollut mitään hyötyä, olen niistä vaan katkera vieläkin.”

Tarinassaan Kommentoija 12 kertoo, että häntä syytettiin sellaisesta kaveriseurasta, jota hänellä todellisuudessa ei ollut. Kommentoija kertoo, että huostaanoton syyksi oli määriteltä hänen viinan käyttönsä, ja hän myöntääkin juoneensa. On mahdollista, että nuorena iässä henkilö ei välttämättä tiedosta oman alkoholin käyttönsä – tai muun vastaavan teon – merkittävyyttä ja seurauksia. Tällöin nuori ei koe sitä ongelmana, vaan normaalina käyttäytymisenä, eikä siten voi ymmärtää sosiaalitoimen päätöstä huostaanotosta. Kun huostaanotto ja sijoitus kuitenkin tehdään, nuori tulee katkeraksi päätöksestä, kuten myös Kommentoija 12 myönsi tulleen. Sosiaalitoimella ja yksittäisillä sosiaalityöntekijöillä on pätevyys arvioida, onko huostaanottoon tarvetta, ja ulkopuolisena heidän on helpompaa nähdä erilaisten ongelmien laajuus. Kun nuori elää ympäristössä ja

perhepiirissä, jossa sekä hänellä itsellään että myös hänen vanhemmillaan saattaa olla vaikeuksia, on nuoren vaikeaa nähdä omaa tilannettaan ulkopuolisen silmin. Nuori ei välttämättä kykene näkemään, että tilanteesta irtautuminen saattaisi tehdä hänelle hyvää, vaan nuori kokee, että hänet riistetään perheeltään. Nuori voi myös kokea, että hänet häväistään, kun hänet otetaan pois biologisen perheensä luota. Häpeä on vaikea tunne niin nuorelle itselleen kuin myös sosiaalityöntekijälle – se todellistuu apua edellyttävissä ja tunneherkissä tilanteissa, ja voi tällöin paisua ja tuntua vaikealta käsitellä (Eronen 2012, 86).

On mahdollista, että tilanteissa on kyse siitä, että nuori ei ole saanut riittävästi informaatiota ja perusteluita huostaanotolle, ja tällaisessa tietämättömyyden ja epätietoisuuden tilassa kokee, että häntä itseään ja hänen toimiaan syytetään kaikesta. Nuori pitäisi huostaanottotilanteessa ottaa huomioon – hänellä tulisi olla mahdollisuus edes jossakin määrin osallistua prosessiin, jotta hän ei koe, että kaikki päätökset tehdään hänen selkensä takana. Nuorella on myös oikeus tulla kuulluksi, vaikka sosiaalityöntekijällä ei olekaan velvollisuutta toimia suoraan nuoren mielipiteen mukaan. On kuitenkin eri asia, kuullaanko vai kuunnellaanko lapsia ja nuoria lastensuojelullisissa prosesseissa (Milligan & Stevens 2006, 136). Nuoren kuuleminen voi olla pelkkä rutiininomainen toimepide, jolloin lain säätämä velvollisuus on toteutettu – tällöin nuorelle itselleen ei kuitenkaan välttämättä tule mielikuvaa siitä, että hänen oma mielipiteensä on huomioitu. Nuori saattaa kaivata sitä, että häntä todella *kuunnellaan*. Kun nuori saa vapaasti ilmaista mielipiteensä ja kokee, että joku todella kuuntelee häntä muutenkin kuin pelkästään velvollisuuden vuoksi, kokemus siitä, että hänet on huomioitu, on todennäköisempi.

Nuori näkee nopeasti tekeekö työntekijä työtään pelkästään organisaation ja lain vaatimusten rajoissa vai onko hän todella kiinnostunut nuoren tilanteesta (Milligan & Stevens 2006, 138). Jos nuori kokee, että työntekijä ei ole kiinnostunut hänestä yksilönä, vaan yhtenä työtapausena muiden joukossa, ei luottamuksellista asiakassuhdetta synny, eikä työnteossa välttämättä päästä parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen, joka tyydyttäisi edes jossakin määrin molempia osapuolia. Nuori voi niin sanotusti nousta kapinaan työntekijän päätöksiä vastaan, ja olla niitä vastaan pelkästään periaatteesta, koska työntekijä ei näytä oikeasti olevan kiinnostunut nuoresta yksilönä.

Osa tarinoitaan jakaneista henkilöistä oli sitä mieltä, että heidän ongelmiaan suurenneltiin, ja että heidät leimattiin niin sanotusti ”huonommiksi” ihmisiksi kuin he todellisuudessa ovat. Joukossa oli myös tapauksia, joissa nuoren omia kokemuksia ei ollut huo-

mioitu tai suostuttu lainkaan kuuntelemaan. Jälleen leimautuminen ilmenee siten, että nuori asetetaan jo valmiiksi tietynlaiseen muottiin, eikä hänen anneta olla oma itsensä – hänelle ei anneta mahdollisuutta tuoda esiin sitä, millainen hän tai hänen kokemuksensa ovat. Tällaisesta tilanteesta kertoi Suomi24-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 13:

”Minut otettiin 15 vuotiaana huostaan koska poltin tupakkaa, koskaan en mitään muuta laitonta tehnyt, en kiroillut, en lintsannut enkä juonut alkoholia, mutta kaveriporukan paineen alla ratkesin tupakoimaan koska en halunnut olla ulkopuolinen. Huostaanotto ajoi minut rikoskierteeseen koska perhekoti oli yhtä helvettiä, kun yritin nyt täysi ikäisenä saada ääntäni kuuluviin ja puhua asiasta julkisesti minut mykistettiin, sossut eivät halua kuulla tai eivät välitä siitä millaiset olot nuorilla on perhekodissa. --”

Rikollisuuden poluille sijaishuollossa ajautumisessa puhuu myös Frank Ainsworth ja Patricia Hansen (2005, 197), joiden mukaan on huolestuttavaa, että osa sijaishuolto-
tonuorista, jotka usein ovat jo valmiiksi laiminlyönnin ja toisinaan myös hyväksikäytön uhreja, joutuvat sijaishuoltoaikanaan mukaan rikollisiin toimiin. Syy löytyy kirjoittajien mukaan siitä, että lastensuojelun ja lasten huollon sektorilla ei ole riittävästi tarvittavaa ennaltaehkäisevää koulutusta tai hoito-ohjelmia (mt.). Mahdollisena seurauksena on, että nuoret kantavat paitsi huostaanoton ja sijaishuollon vuoksi saamaansa leimaa, nyt myös nuorisorikollisen leimaa. Leimasta tulee kaksinkertainen, jolloin myös sen vaikutukset suurenevat ja nuorta saatetaan syrjiä entistä enemmän. Nuorelle voi olla haastavaa löytää paikkaansa yhteiskunnasta, sillä osa ihmisistä ei ennakkoluulojensa vuoksi välttämättä vaivaudu antamaan nuorelle mahdollisuutta näyttää, kuka hän todellisuudessa – kantamiensa leimojen takana – on.

Osalla tarinoiden kirjoittajista oli myös kokemuksia siitä, että prosessissa huostaanoton syiden perustelut olivat jääneet vähiin, mikä aiheutti tunteen byrokraattisuudesta – prosessia pyrittiin vain viemään eteenpäin, mutta huolenpito nuoresta unohtui matkan varrella. Tällaisen kertomuksen jakoi Kommentoija 14 Iltalehden Internet-sivuston keskustelupalstalle:

”Minut otettiin huostaan, kun kännäsin 14 vuotiaana itseni sairaalakuuntoon. Minut siis suljettiin käytännössä avovankilaan yhden kännäämisen takia pidemmäksi aikaa, mitä saa ensikertalainen taposta. Sanoisin näin, että kodin pitää olla aika huono, jotta laitos olisi parempi. Kotona pitäisi hakata, jättää vaille ruokaa tai käyttää hyväksi, että olisi peruste ottaa huostaan. Vaan tässä kommunistivaltiossa lapset otetaan pilattavaksi laitoksiin mitä kummemmista syistä.”

Sosiaalityössä asiakasta kunnioittava työskentelytapa joko toteutuu tai sulkeutuu pois kaikissa asiakastilanteissa (Laitinen & Kempainen 2010, 138). Kunnioituksen tulisi olla yhtenä elementtinä myös huostaanottoprosessissa, kun työskennellään nuorten kanssa. Jos työntekijä ei näytä arvostavansa nuorta, voi nuori kokea sosiaalityöntekijän pitävän häntä alempiarvoisena, mikä jo itsessään voi aiheuttaa leimautumisen kokemuksia. Yksittäisen sosiaalityöntekijän kohtaamat asiakkaiden haastavat ja vaikeat elämäkokemukset sekä niihin liittyvät ulottuvuudet eivät ole erillisiä tapahtumia, jotka voidaan erottaa muista – ne ovat aina sidoksissa yhteiskuntaan laajemminkin (Laitinen & Kempainen 2010, 140). Voidaan siis nähdä, että jo yksittäisen nuoren leimautumisen kokemukset synnyttävät yhteiskunnallisen prosessin, jossa tietynlainen ajatustapa voi levitä yhteiskunnan jäsenten keskuuteen.

Nuoren kanssa – ei hänen yläpuolellaan – työskentelystä tulee muodostaa vakiintunut työskentelytapa lastensuojelussa. Työmuoto voi vähentää nuorten tuntemia leimautumisen kokemuksia, jotka syntyvät siitä, miten he kokevat yksittäisten sosiaalityöntekijöiden kohtelevan heitä. Usein tuntemukset johtuvat siitä, että nuori kokee hänet leimattavan alempiarvoiseksi ihmiseksi ongelmiansa (tai hänen vanhempiensa ongelmien) vuoksi. Nuoren kanssa tulisi tehdä yhteistyötä, ja yhteistyöstä tulisi tehdä merkityksellinen prosessi, joka saa nuoren tuntemaan itsensä arvostetuksi (Milligan & Stevens 2006, 139).

Useimmiten leima syntyy siitä, kun ihmiset ennakkoluulojensa perusteella ajattelevat henkilön tuottavan ongelmia, kun kuulevat tämän olevan huostaanotettu sijaishuolto- nuori. Kertomuksia kirjoittaneiden henkilöiden joukossa oli kuitenkin myös kokemuksia siitä, että jopa sosiaalitoimessa vallitsi tällaisia ajattelutapoja.

”Mä itse olen aikoinani ollut sijoitettuna biokodin ulkopuolelle, useampia vuosia lastenkodissa. Tämä on sosiaalitoimistossa sellainen leima otsassa että minut voi tuntematta ja tutustumatta leimata kelvottomaksi ihmiseksi.”

(Kommentoija 15 Vauva-lehden keskustelupalstalla)

Jos huostaanotto ja sijaishuoltokokemukset aiheuttavat huonon kohtelun sosiaalitoimistossa, kuljetaan asiakassuhteessa kohti eriarvoisuutta. Tällainen prosessi vain lisää byrokratian tunnetta sosiaalitoimessa asioidessa, sillä tällöin asiakas määrittellään tietynlaiseksi jo ennen häneen tutustumista. Sosiaalityössä jokainen asiakas tulisi ottaa yksilönä ja oman elämänsä asiantuntijana – ei ennalta määriteltynä ihmistyyppinä. Vaikka sosiaalityössä tehdään paljon yksilökohtaista työtä, kohtaamiset eivät koske pelkästään yk-

silöä itseään, vaan ne palautuvat myös yhteiskunnallisiin ja institutionaalisiin rakenteisiin (Laitinen & Pohjola 2010, 7). Asiakkuus ja siihen liittyvät toiminnot muokkaavat ja rakentavat sosiaalityön käytäntöjä, samoin kuin sosiaalityöntekijyyttä (mt., 9). Samoin voidaan nähdä, että yksilön negatiiviset kokemukset sosiaalityöstä eivät jää pelkästään yksilölliselle tasolle – ne alkavat myös vaikuttaa muiden ihmisten ajattelutapoihin. Näin ollen voidaan sanoa että yksilöllinen on yhteiskunnallista, ja samoin yhteiskunnallinen yksilöllistä.

Tutkimusaineistoni valossa voidaan todeta, että kertomuksiaan Internetin keskustelupalstoille jakaneet henkilöt kokivat, että heidät oli asetettu tietynlaiseen negatiiviseen kategoriaan, johon he eivät kokeneet kuuluvansa. Tällainen toiminta aiheuttaa tunteen leimasta. Nuoret kokivat, että heidän ongelmiaan oli suurenneltu ja että heidän kontrollen oli laitettu myös sellaisia tapahtumia tai käyttäytymistä, jota ei ollut tapahtunut. Kertojilla oli siis kokemuksia siitä, että heitä kategorisoitiin voimakkaasti ilman riittävää asiaan syventymistä, mikä onkin juuri tavallisin leiman syntymisen muoto.

4.4 Periytyvä leima

Internetin keskustelupalstoille kirjoitetuista kertomuksista kävi ilmi, että osa nuorista leimautui vanhempiensa kantaman leiman vuoksi. Ilmiössä on kyse ennakkoluuloista – jos vanhemmilla oli ongelmia, ajateltiin myös lapsen olevan ongelmanuori. Prosessi näytti etenevän siten, että vanhemmat leimattiin niin sanotusti ”huonoiksi ihmisiksi”, sillä heidän lapsensa huostaanotettiin, jolloin seurauksena lapsi leimattiin huostaanoton vuoksi. Tällaisessa tilanteessa korostuu epäoikeudenmukaisuuden kokemus – nuori ei koe ansaitsevansa leimaa. Kommentoija 16 kirjoittaa aamulehden keskustelupalstalla seuraavaa:

”Huostaanotto on usein paljon pienempi häpeä, kuin ne syyt, jotka siihen johtivat (alkoholismi, perheväkivalta).

Tällöin huostaanotto on lapsille ainoa tie normaaliin elämään.

T: sijaisperheen lapsi”

Tarinasta voi tulkita, että Kommentoija 16 on kohdannut ajatustapoja, joiden mukaan huostaanotto olisi häpeällinen tapahtuma. Syynä voi olla, että ihmiset luokittelevat vanhempien ongelmat (esimerkiksi juuri mainitut alkoholismin ja väkivaltaisuuden) asioiksi, jotka tekevät ihmisestä niin sanotusti huonomman tai alempiarvoisen. Huostaanote-

tun nuoren vanhemmat leimataan ongelmiansa perusteella, jolloin leima periytyy – joskin eri muodossa – myös nuorelle, joka sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Voi käydä niin, että ihmiset eivät tee eroa vanhempien ja nuoren oman käyttäytymisen välille, vaan yhtälöön liitetään vain yksi sana, ”huostaanotto”, joka tuottaa negatiivisia mielikuvia ja stereotyyppioita, mikä voi ilmetä sekä nuoren että vanhemman leimaavana kohteluna. Tilanteessa on kyse siitä, että vanhempiin liittyvien ennakkoluulojen perusteella nuorelle ei anneta mahdollisuutta toisenlaiseen kohteluun (Lämsä ym. 2009, 104). Nuoren persoona yhdistetään suoraan vanhempien oletettuun persoonaan ja käyttäytymiseen. Mielienkiintoista on se, että aina tilanteet, joiden perusteella ensin vanhempia ja sen seurauksena heidän lapsiaan leimataan, eivät aina ole edes todellisia. Juuri tällaisesta tilanteesta on kyse silloin, kun huostaanotosta syytetään vanhempia, vaikka taustalla saataakin olla nuoren oma käyttäytyminen.

Jari Helminen (2006, 15–36) käsittelee artikkelissaan sitä, kuinka huono-osaisuus näyttäisi periytyvän sukupolvelta toiselle. Tällaisesta ilmiöstä on kyse myös silloin, kun vanhempiin – syystä tai syyttä – kohdistuva leima liitetään myös näiden lapsiin tietämättä tilanteesta tarpeeksi. Helmisen (2006, 24) mukaan lapsuusajan huono-osaisuus näyttää korostuvan aikuisiällä erityisesti elämänhallintaa ja sosiaalista pääomaa edellyttävillä elämän osa-alueilla. Nuorelle periytyvällä leimalla voi siis olla pidemmälläkin aikavälillä merkittäviä vaikutuksia tämän elämään ja sosiaalisiin suhteisiin, vaikka leimaajat eivät tätä leiman kokemuksia tuottaessaan välttämättä ymmärrä.

Periytyvä leima voi ilmetä huostaanotettujen sijaishuoltonuorten elämässä myös siten, että nuori loukkaantuu vanhempiinsa kohdistuvien syytösten johdosta. Nuori kokee tällaiset – usein jopa turhat – syytökset loukkauksena ja epärealistina niin vanhempiaan kuin sitä kautta myös itseään kohtaan. Tällaisesta kokemuksesta kertoi Kaksplus-lehden Internet-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 17:

”Täällä myös yksi, joka asunut teini-iän perhekodissa. Tuntuu aina pahalta, kun heti lähdetään vanhempia syyttämään. Esim. omat vanhempani yrittivät parhaansa, sen minkä töiltään ja pienempien sisarusten hoitamiselta pystyivät. Silti eivät saaneet minua kuriin, sillä minulla oli todella vaikea murrosikä. --

Itse olen huomannut, että ne jotka kovimmin arvostelevat sijoitettujen lasten vanhempia ovat joko niitä, joilla on helpot lapset tai niitä jotka kaveeraavat teiniensä kanssa, ostavat näille viinat ja tupakat jne.

Sanottakoon vielä, että vaikka sijoitukseensaoloajat olivat epämieluisia ja jäin mielestäni joistakin asioista paitsi, oli se silti kohdallani paras ja ainoa ratkaisu. Mikäli ko. toimenpidettä ei olisi tehty ties

missä katuojassa makaisin. Nyt olen koulutettu tavallinen perheenäiti jolla asiat kaikin puolin kunnossa, myös välit vanhempiini.”

Vierailijan kertomuksesta käy ilmi, että hän kokee vanhempiin kohdistuvat syytökset loukkaavina. Vaikka syytökset eivät koske suoraan häntä itseään, hän ottaa ne silti leimaavina koko perhettä kohtaan. Perhe on keskeinen tuen ja turvan lähde nuorelle (Lämssä 2009, 23). Tällöin on selvää, että nuori voi pitää perheensä puolta, ja siten pahoittaa mielensä, jos siihen kohdistetaan syytöksiä, jotka eivät pidä paikkaansa. Prosessissa on kyse siitä, mistä tutkimuksessani jo aikaisemmin puhuin – kategorisoinnista, joka saa negatiivisia piirteitä, ja siten muuttuu leimaamiseksi. Perhe toimii tukena nuoren elämässä, ja perheenjäsenten keskuudessa vallitsee tasa-arvo ihmisinä. Kun ulkopuolinen taho horjuttaa tasa-arvon tasapainoa, on luonnollista, että nuori kokee tällöin myös oman asemansa uhatuksi, ja pyrkii palauttamaan tasapainon. Oman perheen puolen pitäminen parantaa perheen välistä vuorovaikutusta. Hyvä vuorovaikutus perheen sisällä taas vahvistaa nuoren omaa turvallisuuden tunnetta. Nuoren itsetuntemus kehittyy parhaiten hyväksyvässä perheilmapiirissä (Etzell ym. 1998, 206).

Periytyvään leimaan näyttää liittyvän myös se, että nuori saattaa kokea tarvetta puolustautua perheensä kautta itseensä kohdistuvilta syytöksiltä. Kommentoija 17 kertoo tarinassaan, että vaikka hänet onkin aikanaan huostaanotettu ja sijoitettu, on hän nyt tavallinen perheenäiti, jolla on hyvä koulutus ja asiat kaikin puolin kunnossa. On luonnollista, että kun henkilö leimataan elämäkokemustensa pohjalta, haluaa hän näyttää, että vaikeista kokemuksistaan huolimatta elämä on löytänyt takaisin raiteilleen. Onnistumiskertomukset ovat mielenkiintoisia juuri sen vuoksi, että ne todistavat, kuinka vaikeat elämäkokemukset voivat vahvistaa ihmistä.

Sukupolvelta toiselle periytyvä leima rasittaa niin nuorta kuin hänen vanhempiaan entisestään, jos he ovat jo valmiiksi vaikeassa tilanteessa, joka on johtanut huostaanottoon ja nuoren sijoittamiseen kotinsa ulkopuolelle. Tilanne on jo valmiiksi haastava, eivätkä leimaavat syytökset – joissa ei aina edes ole perää – tuo siihen helpotusta. Tämän vuoksi periytyvä leima ilmenee nuoren elämässä usein epäoikeudenmukaisuuden ja puolustelun tarpeen kokemuksina.

4.5 Häpeän ja halveksuvan kohtelun pelko

Huostaanoton kokeneiden kertomuksista kävi ilmi, että osa sijaishuoltoon koki huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvät tapahtumat omassa mielessään leimaavana. Kyseessä on itsensä leimaamisen ilmiö, johon kietoutuu läheisesti häpeän käsite. Häpeä on tekijä, joka määrittää sitä identiteettiä, johon se osuu (Crimp 2002, 64–65). Aineistostani löytyvissä tarinoissa kertojat kokivat huostaanottoon johtaneet syyt häpeällisinä (jos kyseessä oli nuoren itsensä toiminnasta tai käytöksestä johtuva huostaanotto), mikä voi aiheuttaa tunteen leimasta, vaikka muut ihmiset eivät tahallisesti tai edes tahattomasti henkilöä leimaisikaan. Tällaisesta kokemuksesta kertoo aamulehden Internet-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 18:

”Haluaisin myös sanoa, että on aika epäreilua sanoa huostaanoton olevan ainoastaan vanhempien syytä. Omalla kohdallani hoidin itse itseni laitokseen. Minä ainakin häpeän tätä, että olen ollut niin tyhmä, jonka takia jouduin huostaan. Äitini ei olisi minua sinne halunnut laittaa, mutta sossut näkivät tilanteen niin vakavana, että jouduin sinne. Äitini on myös tämän kolmen vuoden aikana ollut suunnaton tuki, kun olen alkanut ymmärtää elämää, ja sitä mikä on normaalia elämää ja mikä ei.”

Kommentoijan kirjoittamasta tarinasta voi päätellä, että leiman aiheuttavat omat häpeän tunteet siitä, että on itse aiheuttanut syytä, joiden vuoksi huostaanotto on jouduttu tekemään. Nuori häpeää omaa käyttäytymistään, ja saattaa uskoa muiden leimaavan hänet sen vuoksi, ja jo tällä ajattelutavalla aiheuttaa itselleen tunteen leimautumisesta – siis leimaa itsensä. Häpeän tunne on sosiaalinen – se toimii yhtenä tekijänä, joka sijoittaa ihmisen tiettyyn paikkaan erilaisissa ihmissuhteissa (Eronen 2012, 86). Itsensä leimaamisen seurauksena on mahdollista, että nuori alkaa käyttäytyä alistuvasti ja väheksyä itseään (Lämsä ym. 2009, 105). Syynä voi olla se, että nuori ajattelee muiden kohtelevan häntä väheksyvästi, jos he tietävät hänen käyttäytymisestään ja huostaanoton syistä. Siten voidaankin nähdä, että itsensä leimaaminen on monimutkainen ilmiö, jossa nuori saattaa itse leimata itsensä omien kuvitelmiensa vuoksi, vaikka hän ei todellisuudessa tiedä, pitävätkö nämä kuvitelmat siitä, mitä muut ihmiset ajattelevat paikkaansa.

Itsensä leimaaminen on vaarana silloin, kun nuori kokee häpeää. Tällöin nuori saattaa olla yliherkkä analysoimaan toisten ihmisten puheiden merkityksiä, jolloin hän saattaa löytää niistä sellaisia merkityksiä, joita niissä ei todellisuudessa ole. Nuori yrittää lukea muiden puheita ”rivien väleistä” kuuntelematta niiden todellista sanomaa. Nuori voi myös olla herkempi reagoimaan muiden ihmisten puheisiin ja käytökseen (Lämsä ym.

2009, 104). Tällöin pienikin muutos puhetyylissä tai nuoren kokemassa kohtelussa voi saada hänet tuntemaan itsensä leimatuksi. Leiman tunne johtuukin usein erilaisesta kohtelusta. Leimattu ei koe olevansa normaali, ja tuntee siten ansaitsevansa erilaisen kohtelun (Noppi 2006, 171).

Kun huostaanottokokemuksia omaavat henkilöt ovat kertoneet tunteista, joita lastenkoskettokokemukset ovat heissä tuottaneet, esille nousee usein häpeä (Eronen 2012, 94). Itsensä leimaamisen ilmiössä nuori saattaa syyttää itseään käyttäytymisestään niin paljon, että hän tulee vakuuttuneeksi siitä, että hän on ansainnut erilaisen kohtelun muiden taholta. Tällainen leima lisää nuoren omaa tunnetta siitä, että hän on jotenkin poikkeava, eikä ansaitse tasavertaista kohtelua muiden ihmisten kanssa. Nuori saattaa asettaa itse itsensä eri asemaan muiden ihmisten kanssa, vaikka hän ei todellisuudessa vastaanottaisi huonoa kohtelua muilta ihmisiltä. Itsensä leimaamisessa on siten usein kyse harhakuvitelmista – nuori ajattelee, että muut tulevat kohtelemaan häntä huonommin hänen häpeällisen käytöksensä vuoksi, joten hän itse jo alistuu tähän rooliin ja leimaa itsensä.

Huostaanottoihin liittyvään itsensä leimaamisen ilmiöön kuuluu läheisesti myös katuminen. Osasta kokemuksiaan jakaneiden kertomuksista kävi ilmi, että kertoja sekä häpesi että myös katui omaa käyttäytymistään, ja siten aiheutti itselleen leiman. Tästä kertoo esimerkiksi Kommentoija 19 Kaksplus-lehden Internet-sivustolle kirjoittamassaan tarinassa:

”Itse olen ollut sijoitettuna ja juurikin perhekotiin --. Minut sijoitettiin 15-vuotiaana ja vuoden olin poissa kotoa eli sijoitus oli todella nopea. --. Olin myös ns. 'rajaton' nuori jolle ei koulu maistunut ja kaverit huolestuttivat vanhempia. Olin paljon öitä pois kotoa ja myös minäkin sain lukuisia mahdollisuuksia mutta jotenkin niitä ei vain osannut hyödyntää.”

Kommentoijan kertomuksesta voi havaita, että hän katuu sitä, ettei hyödyntänyt hänelle annettuja mahdollisuuksia, vaan jatkoi rajatonta käyttäytymistään, jolloin ainoaksi vaihtoehdoksi jäi huostaanotto ja hänen sijoittamisensa kodin ulkopuolelle. Katumus toimii yhtenä niistä keinoista, joilla nuori tiedostamattaan saattaa pyrkiä ehkäisemään leimautumisen kokemuksiaan. Kun nuori katuu omaa huostaanottoon ja sijoitukseen johtanutta käyttäytymistään, voi hän samalla pyrkiä näyttämään ihmisille, että hän on ”oppinut läksynsä”. Käyttäytymisellään nuori yrittää todistaa sen, että hän on muuttanut toimintatapojaan ja tietää tehneensä väärin. Kun nuori tiedostaa katuvansa omaa huonoa käyttäytymistään, voi se samalla helpottaa hänen itsensä itselleen tuottamia leimautumisen kokemuksia. Kun nuori ymmärtää oppineensa, hän voi kokea ansaitsevansa tasavertai-

sen kohtelun muiden ihmisten kanssa – tällöin nuori taas asettaa itsensä samalle tasolle muiden vertaistensa kanssa, eikä enää aiheuta itselleen leimautumisen kokemuksia.

Vaikka leima johtuu useimmiten muiden ihmisten toimintatavoista ja puheesta, ei leimautumisen kokemuksia synny ilman leimaamisen kohteen toimintaa. Leimassa ei koskaan ole kysymys pelkästään yksisuuntaisesta prosessista – leimattu itse osallistuu aina aktiivisesti leimaamistapahtumaan (Noppi 2006, 195). Itsensä leimaamisessa leiman syntymisen normaaliprosessi on kääntynyt pääläelleen – leimattu aiheuttaa leimansa itse kuvittelemalla muiden leimaavan häntä, vaikka näin ei todellisuudessa tapahdu. Itsensä leimaamisessa on siis kyse siitä, että nuori ei tietoisesti ajattele tai suunnittele leimaavansa itseään. Hän kokee muiden antavan hänelle leiman, vaikka totuus on se, että kukaan muukaan ei välttämättä pidä häntä mitenkään erilaisena tai poikkeavana tai hänen tekojaan ja kokemuksiaan häpeällisinä.

4.6 Huostaanotto ilman leimautumisen kokemuksia

Leimattomuus näkyy aineistossani siten, että kertojien kokemukset huostaanotosta ja sijaishuoltoapaikastaan ovat olleet hyviä ja positiivisia. Toki itse huostaanottoon johtanut elämänprosessi saattoi olla täynnä vaikeita kokemuksia, mutta pääpiirteittäin kertojalla on jäänyt huostaanotosta hyviä kokemuksia. Nuori voi kokea lastensuojelun puuttumisen tilanteeseen ja kotoa pois pääsemisen tekijöinä, jotka vähentävät häpeää (Eronen 2012, 88). Tällaisen tarinan jakaa Aamulehden Internet-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 20:

”Minut on huostaanotettu --. Olin tuolloin 7-vuotias ja aloittanut juuri 1-luokan. Lähdin pois kotoani pihalle itkien keskellä yötä. Huusin humalassa olevalle aggressiiviselle äidilleni: en tule sinne enää ikinä, enkä myöskään mennyt. --. Koululaiskerhossa hoitaja tuli sanomaan: 'sinua kysytään'. Menin katsomaan ja kaksi outoa tättä kertoivat olevansa sosiaalityöntekijöitä. He kysyivät halusinko mennä kotiin vai lähteä heidän mukaansa. Sanoin, että lähden heidän mukaansa enkä halua mennä kotiin. Tämä oli siis 7-vuotiaan lapsen päätös jota en ole ikinä katunut. Olin puoli vuotta lastenkodissa ja sen jälkeen sain ihanan sijaisperheen ja isosiskon. Olen edelleenkin yhteydessä biologiseen äitiini ja biologisiin sukulaisiini, olen yhteydessä sijaisäitiini ja 'isosiskooni' joka on minulle kuin biologinen sisko.”

Kommentoija 20 kertoo tarinassaan, että hän valitsi huostaanoton biologisten vanhempiensa sijaan, koska koki sen olevan parempi ratkaisu. Kommentoija 20 kertoo myös,

ettei ole ikinä katunut päätöstään, vaan on siihen tyytyväinen. Kertoja ei siis koe katumusta tehdystä valinnastaan, mistä voi päätellä, että hän ei koe päätöstään millään tavalla häntä leimaavana.

Leiman puuttumista ilmentää myös se, että Kommentoijalla on ollut hyviä kokemuksia omasta sijaisperheestään. Hän kertoo, että hänen saamansa isosisko on hänelle kuin biologinen sisko – hän siis näyttäisi kokevan sijaisperheen täysin normaalina ja samanlaisena perheenä kuin kaikki muutkin perhemallit ovat. Henkilöt, jotka eivät koe leimautuvansa huostaanottokokemustensa vuoksi kokevat tilanteensa olevan kokemuksistaan huolimatta täysin normaali – samaan tapaan kuin muillakin oman ikäryhmän tovereilla. Tällöin nuori asettaa itsensä samalle tasolle muiden ihmisten kanssa, eikä määrittele itseään epänormaaliksi suhteessa muihin. Nuori ei koe myöskään muiden ihmisten tekemän näin, joten leimaan läheisesti liittyvä poikkeavuuden tunne jää kokematta. Oma kokemus niin itsensä kuin oman tilanteensakin normaaliudesta on tärkeä tekijä siinä, että nuori ei koe leimautuvansa huostaanoton ja sijaishuoltokokemustensa vuoksi. Normaalilla tarkoitetaan yleensäkin joko poikkeavan vastakohtaa tai tavallista, keskivertoa tai yleistä (Hacking 1997, 242–244.)

Vaikka sijaishuoltonuorten keskuudessa näyttäisi olevan paljon kokemuksia leimasta, kaikki heistä eivät koe muiden ihmisten käyttäytymistä tai puhetta leimaavana. Ilmiö riippuu paljolti nuoren omasta luonteesta ja siitä, kuinka hyvä hän on vastaanottamaan (ansaittua tai epäreilua) negatiivista palautetta ja kohtelua. Jos nuori on hyvä sietämään muiden alentavaa kohtelua ja puhetyyliä, on todennäköisempää että hän ei koe leimautuvansa, kuin jos nuori on herkkä loukkaantumiaan muiden sanoista ja kohtelusta. On myös mahdollista, että sijaishuoltonuori ei koe elämässään leimaavaa kohtelua lainkaan. Osa ihmisistä suhtautuu heihin yhtä kunnioittavasti kuin kaikkiin muihinkin. Nuori voi myös suhtautua leimaamiseen välinpitämättömästi – välittämättä siitä lainkaan. Välinpitämättömyys voi olla tietoista etäisyyden ottamista suhteessa siihen, mitä ihmiset määrittelevät normaaliksi (Strandell ym. 2002, 122).

Olennaista leimattomuuden kokemuksissa on myös se, kuinka sijaishuollossa eläminen on tuottanut nuoren elämään jonkin positiivisen muutoksen, jota hän pitää elämänsä kannalta niin merkittävänä, että sen jälkeen sillä, mitä hänen huostaanotostaan tai sijaishuoltokokemuksistaan puhutaan, ei ole niin paljon merkitystä. Merkittävämpään rooliin nousee se, kuinka sijaishuoltopaikka on muuttanut nuoren elämän suunnan kohti pa-

rempaa. Tällaisen tarinan jakaa Perhekerhon Internet-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 21:

”Voin kertoa vaan oman version sijaisperheessä asuneena. Eli asuin sijaisperheessä melkein neljä vuotta. Itselleni teki hyvää, että perheessä oli sekä isä että äiti, sillä minulla oli erittäin huonoja kokemuksia miehistä. Tämän sijaiskodin isältä sain sitten parempia kokemuksia, sellaisia, mitkä kaikilla lapsilla pitäisi olla isistä. Aikaisemmin en voinut kuvitellakaan, että asuisin jonkun miehen kanssa, saatikka että meillä olisi yhteinen lapsi. No, näin sitten on kuitenkin käynyt ja mielestäni kaikki kiitos kuuluu sijaisperheelle, joka sai kuvitelmani miehistä muuttumaan.”

Kommentoijan mukaan sijaishuollossa eläminen teki hänelle hyvää, ja oli hänen kohdallaan oikea ratkaisu. Hänen mukaansa sijaisperhe muutti hänen pelokkaan ja vääristyneen suhtautumisensa miehiin, minkä ansiosta hänen elämänsä on nyt tasapainossa, ja hänellä on puoliso, jonka kanssa hänellä on yhteinen lapsi. On tutkittu, että niiden syiden vuoksi, joista lapsia ja nuoria tulee sijaishuollon piiriin, ihmissuhteiden muodostaminen ja ylläpitäminen, sekä niihin liittyvä luottamuksen muotoutuminen, on heille haastavaa (Milligan & Stevens 2006, 132). Siten suhteen muodostaminen näihin nuoriin voi olla vaikeaa (mt.). Näyttäisi kuitenkin siltä, että jos sijaisvanhemmat tai sijaishuoltolaitoksen henkilökunta saavat muodostettua hyvän ja luottamuksellisen suhteen nuoreen, voi sillä olla merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi nuori määrittelee omat huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksensa. Turvallisen ja hyvän ihmissuhteen muodostaminen nuoren ja sijaishuollon henkilöiden välille on yksi sellainen tekijä, joka vähentää nuoren leimautumisen kokemuksia. Nuori kokee sijaishuoltoelämänsä turvallisenä ja merkityksellisenä – ei leimaavana.

Kommentoijan kertomuksesta saa kuvan, että hän pitää elämäänsä nyt hyvänä ja normaalina. Kertoja ei määrittele itseään erilaiseksi suhteessa muihin, vaan asettaa itsensä samaan luokkaan vertaistensa kanssa. Normaaliksi määrittelemiseen liittyy myös normin käsite – erilaiset normit määräävät sen, mitkä asiat määritellään normaaleiksi ja mitkä epänormaaleiksi (ks. Nygård 1998). Normaaliksi määrittelemisessä on läsnä myös ihmisten henkilökohtainen arvomaailma sekä laajemmalti katsottuna myös elämysympäristön ja koko yhteiskunnan arvomaailma. Kaikki nämä arvomaailmat vaikuttavat siihen, miten normaalin käsite määritellään tietyssä ympäristössä. Siihen, että henkilö ei koe leimautuvansa, vaikuttaa paljolti myös se, miten hän määrittelee oman asemansa. Samantapaisesta tilanteesta kertoo myös Kommentoija 22 Kaksplus-lehden Internet-sivuston keskustelupalstalla:

”-- huostaanotto oli minun kohallani paras ratkaisu, nyt elän tasapainoista elämää pienen poikani ja puolisoni kanssa! Tuon perhekodin jälkeen asuin viimeisen vuoden avokatkaisulaitoksessa joka oli aivan mahtava paikka. Ehkäpä perhekodin aikanen elämäkin olisi ollut parempaa jos en sillä hetkellä olisi ollut niin sisäänpäin kääntynyt ja pitänyt kaikkia huolia itselläni ja olisin puhunut epäkohdista.”

Kertoja kokee saaneensa omat asiansa kuntoon huostaanoton ansiosta. Hän näyttäisi olevan kiitollinen, että hänen elämänsä suunta saatiin kääntymään kohti parempaa, eikä hän koe elämäntapahtumiaan leimaavana. Kertoja sanoo myös elävänsä tasapainoista elämää, minkä kertomalla hän ilmaisee asettavansa itsensä samaan asemaan muiden ihmisten kanssa vaikeista nuoruudenkokemuksistaan huolimatta. Kertoja ei siis kategorisoi itseään eri luokkaan kuin toisia ihmisiä, ja siten välttää itsensä leimaamisen.

Kommentoija 22 kokee kertomuksensa perusteella huostaanoton ja sijaishuollon olleen hyvä ratkaisu. Hänen mukaansa asiat olisivat kuitenkin voineet mennä vielä paremmin, jos hän olisi uskaltanut avautua kunnolla. Omien kokemusten tuominen muiden tietämykseen näyttäisi tulevan ilmi myös muidenkin kertojien tarinoissa. Avautumisen nostaa esille myös Suomi24-sivuston keskustelupalstalla Kommentoija 23 joka kertoo halunneensa nostaa omat kokemuksensa ihmisten tietoisuuteen.

”-- tämä ei ole yksittäistapaus.. Niistä ei vaan kuule mediassa. Halusin vaan jossain kertoa nuoren näkökulman asiaan.”

Internet-keskustelut havainnollistavat sitä, miten nuoret haluavat itse tuoda omia huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksiaan esille. On mahdollista, että avautuminen voisi vähentää nuorten leimautumiskokemuksia, sillä tällöin leimaajat saisivat tietää, mitä nuoret todellisuudessa kokevat huostaanotto- ja sijaishuoltoprosessiensa aikana. Ne nuoret, jotka eivät koe huostaanottoa ja sijaishuoltoa leimaavina kokemuksina, näyttävät usein tyytyvän siihen, että he itse tietävät huostaanoton taustalla olevat syyt sekä sen aikana tapahtuneet asiat. Näiden kokemusten ja elämäntarinoiden jakaminen voisi kuitenkin hyödyttää myös niitä nuoria, jotka kokevat leimaamista, sillä tuomalla vaikeita asioita esiin, saadaan käyttöön sellaista informaatiota, jota hyväksikäyttämällä leimautumisen ilmiöön ja leimaajiin voidaan vaikuttaa helpommin.

5 Pohdinta

Leiman yksilöllisyys ja monimuotoisuus

Internetillä on suuri rooli nykyajan nuorten elämässä. Useille nuorille siitä on muodostunut yhä merkittävämpi kanava ystävyys-suhteiden muodostamiseen ja ylläpitämiseen, sekä omien mielipiteiden ilmaisemiseen ja tuen hakemiseen. Internet on paikka, jossa on helppoa herättää keskustelua omaan elämään liittyvistä asioista, ja tuoda esille omassa arjessa kohdattuja kokemuksia. Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella, miten leima ilmenee huostaanotettujen sijaishuoltonuorten elämässä heidän Internetin keskustelupalstoille kirjoittamiensa tarinoiden perusteella. Tutkimukseni paljasti leiman kokemusten olevan moninaisia. Useimmiten leima kohdistui nuoriin ulkoapäin, mutta sen ilmenemismuodot vaihtelivat huomattavasti nuorten keskuudessa. Leima näytti johtuvan erilaisten kokemusten – esimerkiksi kiusaamisen tai syrjimyksen – aiheuttamista negatiivisista tunteista.

Tavallisimpia leiman ilmenemismuotoja huostaanoton ja sijaishuollon kokeneiden henkilöiden tarinoiden perusteella olivat muiden ihmisten syrjivä käytös ja ennakkoluulot huostaanotettuja nuoria kohtaan, alentava ja epätasa-arvoinen kohtelu sekä hyväksikäyttö, välinpitämättömyys nuorta kohtaan, byrokraattisuuden tunne huostaanottoprosessissa sekä vanhempien huonon maineen periytyminen lapselle. Leimaaminen ei silti aina kohdistunut nuoreen ulkoapäin, vaan mahdollista oli myös se, että nuori leimasi itsensä. Nuori voi pitää huostaanottoa häpeällisenä, mikä voi aiheuttaa hänelle tunteen leimasta. Kaikille leiman muodoille löytyi ainakin yksi yhteinen piirre – niissä korostuu syrjivä toiminta joko tekojen tai ajatusten tasolla. Oli leiman kokemuksessa kyse puhe- tai käytöstavoista, tai siitä, miten nuori kohtelee itseään, leimaamisen prosessissa nuorta syrjittää hänen erilaisuutensa vuoksi. Syrjiminen ei välttämättä ole suoranaista fyysistä ulkopuolelle jättämistä, vaan se voi näkyä leimaamisprosessissa jo siten, että leimaaminen itsessään on syrjivää toimintaa. Syrjiminen kietoutuu siis läheisesti nuorten kokemaan leimaan – syrjiminen voi olla yksi leimautumisen ilmenemismuoto, ja toisaalta leimaaminen on syrjintää.

Eräs merkittävä asia, joka tutkimuksestani kävi ilmi, on se, että kaikki sijaishuoltonuoret eivät koe ulkopuolelta heihin suuntautuvaa puhetta tai kohtelua leimaavana. Osa huostaanotetuista ei kohdannut leimaamista lainkaan. On mielenkiintoinen kysymys, mikä johtaa tähän leiman kokemusten kaksijakoisuuteen – leima joko kohdataan tai sitä

ei koeta lainkaan. Taustalla voi olla monenlaisia syitä, mutta yhdeksi tekijäksi voidaan nähdä nuoren oma persoona ja luonne. Jos nuorella on taipumusta kestää kritiikkiä hyvin, on todennäköisempää, että nuori ei koe saamaansa kohtelua leimaavana. Jos nuori taas on epävarma tai herkempi pahastumaan häneen kohdistuvista ennakkoluuloista, on leimautumisen prosessi todennäköisempi. Toinen merkittävä tekijä leimattomuuden kokemuksessa oli se, että osa ihmisistä kohteli sijaishuoltonuoria yhtä arvostavasti kuin muitakin – tällöin nuori ei kohdannut erilaista kohtelua, joka olisi voinut johtaa leimautumiseen.

Tutkimuksestani selvisi, että leima voi ilmetä huostaanotetun sijaishuoltonuoren elämässä monissa eri vaiheissa. Leima voi syntyä silloin, kun nuori huostaanotetaan ja sijoitetaan pois omasta biologisesta perheestään. Leiman kokemusten on mahdollista muodostua myös siinä vaiheessa, kun huostaanotto prosessi on meneillään, ja nuori kokee prosessin byrokraattisena. Toisaalta on mahdollista, että leima syntyy sijaishuoltokokemuksista, ei niinkään itse huostaanotosta. Osalle leiman syntyminen oli kaikkien näiden asioiden summa.

Leimautumisen prosessi ja kokemus leimasta on siis erittäin henkilökohtainen. Huostaanoton ja sijaishuollon kokeneiden kirjoittamista kertomuksista voidaan päätellä, että leiman ilmenemismuotoja on lukuisia. Ei voida tarkkaan määritellä, mitä leima on juuri sijaishuoltonuorten elämässä, sillä ei ole olemassa yhtenäistä määritelmää, joka voitaisiin yleistää kaikkiin nuoriin. Se, minkä yksi nuori kokee leimaavana, voi olla toiselle arkipäiväistä ja ei-leimaavaa. Jokaisen nuoren kokemuksia on tarkasteltava yksilöllisesti. Tässä tutkimuksessa esittelin mahdollisia leiman muotoja, mutta on myös huomioitava, että leima voi ilmetä muunkinlaisilla tavoilla.

Leiman yhteiskunnalliset ja tutkimukselliset ulottuvuudet

Tutkimukseni paikantuu sosiaalityön kentällä lastensuojelun piiriin. Olen pyrkinyt tuottamaan uutta tietoa moniulotteisesta ja edelleen tarkennusta vaativasta leimautumisen ilmiöstä suhteessa huostaanotettuihin sijaishuoltonuoriin. Aiheeni on ajankohtainen, sillä huostaanottojen lukumäärät ovat nousussa, mikä tarkoittaa sitä, että yhä useampi nuori on vaarassa leimautua huostaanoton vuoksi. Vaikka erilaisuus on – ainakin nimellisesti – nykypäivää, ja yhteiskuntamme suvaitsevaisuus on kasvanut, leiman riski piilee silti useiden ihmisryhmien kohdalla.

On tärkeää tiedostaa, että erilaisuus on osa yhteiskuntaamme. Huostaanotetut sijaishuoltonuoret määritellään usein erilaisiksi ja poikkeaviksi. Poikkeavuutta määritellään suhteessa siihen, mitä kutsutaan normaaliksi. Esiin nousee kuitenkin kysymys siitä, mihin normaalin raja yhteiskunnassamme vedetään. Aina sijaishuoltonuorten elämä ei nimitäin poikkeaa suuresti niin kutsutusta standardi- tai normaalielämästä. Huostaanotettuihin nuoriin kohdistuvan leiman taustalla voi olla se, että sosiaalityön rooli ja tehtävät eivät ole riittävän hyvin ihmisten – erityisesti nuorten – tietoisuudessa. Osalle on epäselvää, minkälaisia asioita huostaanottojen taustalla on, ja mitä prosessissa tapahtuu. Myös sijaishuoltoelämä on useille tuntematon, ja se aiheuttaa ennakkoluuloja sijaishuoltonuoria kohtaan. Toisaalta taustalla voi olla myös se, että osittain erilaisuus on yhä asia, joka koetaan yhteiskunnassamme uhkaavana. Tällöin ei tehdä eroa sen välille, onko henkilö erilainen omasta tahdostaan vai pakon sanelemana.

Tutkimuksestani nousi esiin leiman haastavuus yhteiskunnassamme. Vaikka leimalle voidaan antaa tietynlainen määritelmä tai kuvaus, on eri asia, miten ihmiset kokevat leiman omassa elämässään. Leimautuminen on erittäin henkilökohtainen kokemus, ja sen vuoksi sen ennaltaehkäiseminen on haastavaa. Ei voida täysin tietää, mitä kukin pitää leimaavana kohteluna. Olisi mielenkiintoista lähestyä aihetta tutkien, mitkä ovat ne syyt, jotka johtavat siihen, että nuori *ei koe* huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksiaan lainkaan leimaavina.

Leimaaminen on ilmiö, jota on tutkittu jo pidemmän aikaa. Vaikka leimaa on tutkittu paljon myös Suomessa, kaipaa se silti yhä syvempää tarkastelua. Leimaamisen ilmiö kehittyy ja saa uusia muotoja jatkuvasti, joten myös leiman tutkimusta on vietävä eteenpäin.

Tutkimusprosessin arviointia

Tutkimusprosessi on kohdallani ollut mielekäs ja innostava kokemus. Aiheen valinta oli minulle alusta alkaen selvä, sillä törmättyäni ensimmäisen kerran leimautumisen ilmiöön, huomasin haluavani syventyä siihen vielä tarkemmin. Tutkimusaineiston keruutan valinta oli tutkimukseni kohdalla haastavin vaihe. Pohdin pitkään, mikä olisi oikea tutkimusfoorumi, jotta saisin aineistooni mahdollisimman aitoja kokemuksia leimastan ilmenemisestä sijaishuoltonuorten elämässä. Olen tyytyväinen, että päädyin valitsemaan Internetin aineistonkeruupaikakseni, sillä se tuo aiheeseen uutta näkökulmaa. Kun tutkitaan nuoria, Internet on hedelmällinen paikka, sillä sen rooli ja merkitys nuor-

ten elämässä kasvaa jatkuvasti. Mielestäni Internetissä tapahtuvaa nuorten tutkimusta olisikin syytä lisätä.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt tuomaan esiin nuorten omia kokemuksia huostaanoton ja sijaishuollon leimaavuudesta. Haastavaa prosessissa oli aineiston keräämiseen ja käyttämiseen liittyvät eettiset kysymykset. Kerätessäni aineistoa esiin nousivat kysymykset siitä, tuleeko aineiston keräämiseen hankkia lupa, ja onko eettisesti oikein käyttää keskusteluja aineistona kommentoijien tietämättä. Koska näihin kysymyksiin ei ole löydettävissä suoraa vastausta, nousi suureen rooliin oma harkinta ja päätöksenteon perusteleminen. Oli kuitenkin mielekästä huomata, että haasteista huolimatta tutkimusaineistostani nousi esiin paljon erilaisia tarinoita, ja aineiston avulla sain vastaukset tutkimuskysymyksiini.

Tutkimukseni herätti mielenkiinnon syventyä sijaishuoltonuorten kokemaan leimaan vieläkin syvällisemmin. Olisi kiintoisaa tarkastella leiman syvyyttä ja merkitystä huostaanoton kokeneiden elämässä tutkimalla kulkeeko huostaanoton ja sijaishuollon aikaan aiheuttama leima nuoren mukana aikuisuuteen saakka, vaikka hänen elämänsä huostaanottoa ja sijaishuoltoa lukuun ottamatta kulkisi niin kutsutun standardielämän kaavan mukaan.

Lähteet

- Aaltonen, Marjo & Ojanen, Tuija & Vihunen, Riitta & Vilén, Marika 1999: Nuoren aika. WSOY. Porvoo.
- Ainsworth, Frank & Hansen, Patricia 2005: A dream come true. No more residential care. A corrective note. *Int. Jour. of social welfare* 14 (3), 195–199.
- Alasuutari, Pertti 1995: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue 1998: Identity as an achievement and as a tool. Teoksessa Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (toim.): *Identities in talk*. Sage. London, 1–14.
- Boulton, David & Hammersley, Martyn 2006: Analysis of unstructured data. Teoksessa Sapsford, Roger & Jupp, Victor (toim.): *Data collection and analysis*. Second edition. Sage publications Ltd. Thousand oaks, 243–259.
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Creswell, John 1994: *Research design. Qualitative and quantitative approaches*. Sage. Thousand Oaks.
- Crimp, Douglas 2002: Mario Montez, for shame. Teoksessa Barber, Stephen & Clark, David (toim.): *Regarding sedgwick: Essays on queer culture and critical theory*. Routledge. London, 57–70.
- Denzin, Norman 1989: *Interpretive biography*. Qualitative research methods series 17. Sage. Newbury.
- Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna 2008: Introduction. The discipline and practise of qualitative research. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (toim.): *Collecting and interpreting qualitative materials*. Sage. Thousand oaks, 1–44.
- Dominelli, Lena 2002: Anti-oppressive practice in context. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (toim.): *Social work. Themes, issues and critical debates*. Palgrave. New York.
- Dunderfelt, Tony 1997: *Elämäkaaripsykologia*. WSOY. Helsinki.
- Erkkilä, Raija 2008: Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 195–226.
- Eronen, Tuija 2004: Kiusatut, etsijät, tyytyväiset ja rikkaat – erilaista häpeästä selviytymistä lastensuojelun asiakkaiden omaelämäkerroissa. *Janus* 12 (4), 359–378.
- Eronen, Tuija 2012: Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta universitatis Tamperensis* 1183. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Eskola, Jari 2007: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): *ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus. Jyväskylä, 159–183.
- Etzell, Sirpa & Kopivaara, Liisa & Lukkarinen, Tuula & Nikula, Anne & Pekkarinen, Inkeri & Peni, Riitta & Värmälä, Hanna-Maija 1998: *Perheen ja yhteisön terveyttä edistävä hoitotyö*. Kirjayhtymä. Tampere.
- Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Bloom & Kaarina Hazard. Vastapaino. Tampere.
- Goffman, Erving 1963: *Stigma. Notes on the Management of spoiled Identity*. Penguin books Ltd. Harmondsworth.
- Granfelt, Riitta 1992: *Asuntolan naisten elämää. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 1*. Helsingin yliopisto. Helsinki.

- Granhölm, Camilla 2010: Virtuaalinen auttamisympäristö voimaannuttavan vuorovaikutuksen ja sosiaalisen tuen tarjoajana. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kääriäinen, Aino & Kuusisto-Niemi, Sirpa (toim.): Sosiaalityö, tieto ja teknologia. PS-kustannus. Juva, 157-183).
- Gray, David 2009: *Doing research in the real world*. Second edition. Sage. Thousand Oaks.
- Gylling, Heta Aleksandra 2002: Millaisilla arvoilla tutkimusta voidaan perustella? Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 70–81.
- Haapasalo, Jaana & Repo, Anu 1998: Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin 36. Stakes. Helsinki.
- Hacking, Ian 1997: Lasten hyväksikäytön muodostuminen ja muovaaminen. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.): Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta. Gaudeamus. Helsinki, 197–251.
- Heikkinen, Hannu 2010: Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 143–159.
- Helminen, Jari 2006: Onnen kehto vai kurjuuden alho. Suomalaisten lapsiperheiden arjen kurjistumisesta. Teoksessa Helminen, Jari (toim.): Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa. PS-kustannus. Jyväskylä, 15–36.
- Helve, Helena 2002: Arvot, muutos ja nuoret. Helsingin yliopisto. Helsinki.
- Hemming, Mia 2011: Huostaanotto – lapsen kehityksen riskitekijä. *Mielen Terveys* 50 (3), 25–28.
- Herman, Luc & Vervaeck, Bart 2001: *Handbook of narrative analysis*. University of Nebraska. Nebraska.
- Hietaniemi, Eila 2001: Asiakas verkoston keskipisteessä. Hyviä käytäntöjä syrjäytymisen ja syrjinnän ehkäisemisen ESR-hankkeissa. ESR – Hyvät käytännöt –sarja. Työministeriö. Edita. Helsinki.
- Holland, Sally 2009: Listening to children in care. A review of methodological and theoretical approaches to understanding looked after children's perspectives. *Children & society* 23 (3), 226–235.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1099-0860.2008.00213.x/pdf>. Viitattu 26.7.2012.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2002: Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus. Jyväskylä, 8–17.
- Hänninen, Riitta 2003: Elektroniset aineistot etnologiatieteissä. J@rgonia-elektroninen julkaisusarja. 1/2003. Jyväskylän historian ja etnologian laitos.
- Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka 1998: Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen. Teoksessa Hänninen, Vilma & Valkonen, Jukka (toim.): Kunnon tarinoita. Tarinallinen näkökulma kuntoutukseen. Tutkimuksia 59. Kuntoutussäätiö. Helsinki, 3–20.
- Hänninen, Vilma 2000: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta universitatis Tampereensis* 616. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Hänninen, Vilma 2010: Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 160–178.

- Juhila, Kirsi 2004: Vastapuhe ja leimattu identiteetti. Teoksessa Huttunen, Laura & Jokinen, Arja & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki, 20–32.
- Järventie, Irmeli 2001: Eriarvoisen lapsuuden muotokuva. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Helsinki, 83–124.
- Kaasila, Raimo 2008: Eri lähestymistapojen integroiminen narratiivisessa analyysissä. Teoksessa Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari (toim.): Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 41–67.
- Kananen, Jorma 2008: Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja –sarja. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Jyväskylä.
- Kajanoja, Jouko 2001: Huono-osaisuuden hinta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WSOY. Helsinki, 193–208.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo & Laiho, Kristiina & Sarvimäki, Kristiina & Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana 2007: Sosiaalityön käsikirja. Tietosanoma Oy. Helsinki.
- Karlsson, Anders 2009: Diskrimineringslagen – en kommentar. Jure. Stockholm.
- Kiviniemi, Liisa 2009: Nuorten omat kokemukset psyykkisestä pahoinvoinnista ja paranemisesta. Teoksessa Lämsä, Anna-Liisa (toim.): Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 111–120.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Acta Universitatis Tamperensis 1148. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka: Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laitinen, merja & Uusitalo, Tuula 2008: Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari (toim.): Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 106–151.
- Laitinen, Merja & Kemppainen, Tarja 2010: Asiakkaan arvokas kohtaaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Yliopistokustannus. Helsinki, 138–177.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2010: Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Yliopistokustannus. Helsinki, 7–15.
- Lamminen, Katri 2003: Työ reittinä yhteiskuntaan? Osittaisen ankkurisoitumisen politiikan mahdollisuudet lastensuojelutaustaisilla nuorilla. Janus 1 (11), 39–57.
- Langan, Mary 1992: Introduction: women and social work in the 1990s. Teoksessa Langan, Mary & Day, Lesley (toim.): Women, oppression and social work. Issues in anti-discriminatory practice. Routledge. London, 1–11.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- Lastensuojelulaki 12.2.2010/88.
- Laurila, Anja 1999: Toinen mahdollisuus. Pitkäaikainen sijaiskotihoido ja aikuistuneen tytön identiteetti, minäkäsitys ja sijaisäitirepresentaatio. Acta Universitatis Tamperensis 701. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Lenert, Leslie & Skoczen, Steven 2002: The Internet as a research tool: worth the price of admission? *Annals of behavioral medicine* 24 (4), 251–256.
- Lämsä, Anna-Liisa 2009: Yhteiskunnan muutos ja elämän riskit. Teoksessa Lämsä, Anna-Liisa (toim.): Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 21–32.
- Lämsä, Anna-Liisa & Kiviniemi, Liisa & Pönkkö, Maija-Leena 2009: Kiusatun leima ja itsetuhoisen elämäntapa. Teoksessa Lämsä, Anna-Liisa (toim.): Mun on paha olla.

- Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 97–110.
- Markham, Annette 2004: Internet communication as a tool for qualitative research. Teoksessa Silverman, David (toim.): *Qualitative research. Theory, method and practise*. Second edition. Sage. London, 95–124.
- Mayall, Berry 1998: Children, emotions and daily life at home and school. Teoksessa Bendelow, Gillian & Williams, Simon (toim.): *Emotions in social life. Critical themes and contemporary issues*. Routledge. London, 135–154.
- McColgan, Aileen 2000: *Discrimination law. Text, cases and materials*. Hart publishing. Portland.
- McKee, Heidi & Porter, James 2009: *The ethics of Internet research. A rhetorical case-base process*. Peter Lang. USA.
- Miles, Matthew & Huberman, Michael 1984: *Qualitative data analysis. A sourcebook of new methods*. Sage. Newbury.
- Milligan, Ian & Stevens, Irene 2006: *Residential child care. Collaborative practise*. Sage. London.
- Mäkelä, Klaus 1994: Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Niskanen, Vesa (toim.): *Tieteellisten menetelmien perusteita ihmistieteissä*. Opiskelijan opas. Helsingin yliopisto. Helsinki, 154–169.
- Mäntysaari, Mikko 1996: Häpeän tunteita. Teoksessa Ala-Nikkola, Merja (toim.): *Utelias järki ja sosiaalipolitiikka. Sosiaaliturvan keskusliitto*. Helsinki, 37–48.
- Niiniluoto, Ilkka 2002: Tieteen tunnuspiirteet. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus. Helsinki, 30–41.
- Noppiari, Eija 2006: Leiman antajat ja kantajat. Ajatuksia leimasta ja leimaamisesta asiakaslähtöisessä ja terveyttä edistävässä perhetyössä. Teoksessa Helminen, Jari (toim.): *Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa*. PS-kustannus. Jyväskylä, 171–200.
- Nordling, Esa & Toivio, Timo 2009: *Mielenterveyden psykologia*. Edita. Helsinki.
- Nummenmaa, Anna-Raija 1996: Koulutus, sukupuoli ja elämäntyyli. Nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa. Työpoliittinen tutkimus 149. Työministeriö. Helsinki.
- Nurmi, Jari-Erik 2006: *Ihmisen psykologinen kehitys*. WSOY. Helsinki.
- Nygård, Toivo 1998: Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Ateena Kustannus Oy. Jyväskylä.
- Paananen, Soili 2008: Saksalainen elämäkertametodologia oppimisen tutkimuksessa. Teoksessa Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari (toim.): *Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 19–40.
- Paaso, Ilpo 2007: Potilaan ja asiakkaan tiedonsaantioikeus. Teoksessa Pahlman, Irma (toim.): *Asiakirjajulkisuus ja tietosuojat sosiaali- ja terveydenhuollossa*. Edita publishing oy. Helsinki, 37–72.
- Page, Robert 1984: *Stigma*. Routledge & Kegan Paul plc. London
- Parrot, Lester 2010: *Values and ethics in social work practice*. Second edition. Learning Matters Ltd. Exeter.
- Perttula, Juha 2009: Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenfilosofia. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.): *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 115 – 162.
- Pesonen, Arja 2006: Hyväksytyksi tulemisen kokemus sosiaali- ja terveysalan auttamistyössä. Teoksessa Helminen, Jari (toim.): *Elämä koettelee, tuki kannattelee. Sosiaali- ja terveysalan työ monimuotoisissa perhesuhteissa*. PS-kustannus. Jyväskylä, 155–170.

- Pietarinen, Juhani 2002: Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 58–69.
- Pietarinen, Juhani & Launis, Veikko 2002: Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa Karjalainen, Sakari & Launis, Veikko & Pelkonen, Risto & Pietarinen, Juhani (toim.): Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus. Helsinki, 42–57.
- Pohjola, Anneli 1994: Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselitys toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Pohjola, Anneli 2001: Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa Suutari, Minna (toim.): Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Julkaisuja 20. Nuorisotutkimusseura. Helsinki, 187–204.
- Pönkkö, Maija-Leena & Tervonen-Rossi, Raili 2009: Moniammatillinen yhteistyö lapsen ja nuoren kasvun tukemisessa. Teoksessa Lämsä, Anna-Liisa (toim.): Mun on paha olla. Näkökulmia lasten ja nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 145–157.
- Pösö, Tarja 2002: Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS-kustannus. Jyväskylä, 108–126.
- Raitakari, Suvi 2006: Neuvottelut ja merkinnät minuuksissa. Vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Acta universitatis Tampereensis. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Richards, Lyn 2005: Handling qualitative data. A practical guide. Sage publications. London.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere, 9–36.
- Rönkä, Anna 1992: Nuoren aikuisen sosiaalinen selviytyminen: Katsaus kirjallisuuteen. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 319. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Saastamoinen, Mikko 1999: Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Eskola, Jari (toim.): Hegelista Harreen, narratiivista nudistiin. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10. Kuopion yliopisto. Kuopio, 165–192.
- Salo, Outi & Tuunainen, Kirsti 1996: Da Capo – alusta uudelleen. Kliininen psykologia. Karisto Oy. Hämeenlinna.
- Salo, Ulla-Maija 2008: Keskustelu, kertomukset ja performatiivisuus. Teoksessa Kaasila, Raimo & Rajala, Raimo & Nurmi, Kari (toim.): Narratiivikirja. Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 68–105.
- Savukoski, Marika 2008: Vapaaksi anoreksian kahleista. Narratiivinen tutkimus selviytymispoluista. Acta universitatis Lapponiensis 142. Lapin yliopisto. Rovaniemi.
- Silverman, David 2010: Doing qualitative research. Third edition. Sage. London.
- Spicker, Paul 1984: Stigma and social welfare. Croom Helm Ltd. Kent.
- Strandell, Harriet & Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri 2002: ”Ku ois vaan sellane normaali elämä”. Elämänselitys marginaalista katsoen. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 111–124.
- Strauss, Anselm 1991: Qualitative analysis for social scientists. University of Cambridge. Cambridge.
- Suutari, Minna 2002: Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Helsingin yliopisto. Helsinki.

- Syrjälä, Leena 2010: Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Jyväskylä, 247–261.
- Thompson, Neil 2006: Anti-discriminatory practice. Fourth edition. Palgrave Macmillan. New York.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009: Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki.
http://www.tenk.fi/eettinen_ennakoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf. Viitattu 15.7.2012
- Ulvinen, Veli-Matti 1993: Poikkeavaksi leimautuminen koulussa – syrjäytyminen yhteiskunnassa. Nuorisotutkimus 11 (2), 18–27.
- Vadillo, Miguel & Bárcena, Raúl & Mature, Helena 2006: The internet as a research tool in the study of associative learning: An example from overshadowing. Behavioural processes 73, 36–40.
- Vehviläinen, Jukka 2006: Nuorten osallisuushankkeen hyvät käytännöt. Opetushallitus. Helsinki.